

**OSMANLI KADIN DERGİLERİNDE
KADININ DÜNYASI
(1908–1914)**

(DEMET-HANIMLAR ÂLEMİ- KADINLAR ÂLEMİ- KADINLAR DÜNYASI-MEHASİN)

Gülşel SÜRÜCÜ

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Yakınçağ Anabilim Dalı
Danışman: Yard. Doç. Dr. Sedat BİNGÖL**

**Eskişehir
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ocak 2008**

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

OSMANLI KADIN DERGİLERİNDE

KADININ DÜNYASI

(1908–1914)

GÜLSEL SÜRÜCÜ

Tarih Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ocak 2008

Danışman: Yard. Doç. Dr. Sedat Bingöl

Tarih içerisinde Türk kadınının toplumsal konumunda bir değişim ve dönüşüm süreci yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu sürecin kırılma noktalarını ele aldığımız zaman Meşrutiyet döneminin özel bir yeri olduğunu gözlemlenmektedir. Ancak tarihsel oluşumların tesadüfî olmadığından hareketle, İslam öncesi dönemde özgür ve dışa dönük bir karaktere sahip olan Türk kadını, İslam kültürünün benimsenmesiyle, zaman içerisinde daha pasif bir konumu olduğu gözlenmektedir. Erkeklerin dünyasından farklı ve daha dar bir yaşam alanına sıkışan Osmanlı kadını için bu yaşam tarzı klasik dönem boyunca sürekliliğini korumuştur. Tanzimat'ın ilanı ile birlikte Osmanlı toplumunda kadının konumu giderek tartışılır olmaya başlamıştır. Bu çerçevede bir yandan eğitim alanında, miras hukukunda, aile yaşamında yeni düzenlemelere gidilirken bir yandan da edebiyatta “kadın kimliği” üzerinde yoğunlaşan tartışmalar ortaya çıkmıştır.

Tanzimat ile başlayan bu gelişmeler II. Meşrutiyet döneminde hız kazanmış olup Türk kadını kendisini ifade edebilmek için dönemin en etkili aracı olan basını kullanmıştır. Basın yoluyla kendisine modern Avrupa kadınına örnek alarak; aile, eğitim, siyaset, ekonomi alanlarında ve günlük yaşamda hak talebinde bulunmuştur. Dönem içerisinde kadınlar ülkenin ve kendilerinin toplumda yaşadıkları problemlere yönelik ayrıntılı çözümler getirememişlerse de yayınladıkları yazılar, toplumun ve ülkenin yaşadığı sorunlara duyarlılıklarını göstermesi açısından önemlidir. Dergilerde, toplumların temelini sağlıklı aileler olduğu vurgulanarak eş seçiminden, çok eşliliğe, aile düzeninden, boşanma hakkına kadar birçok ailevi konu kadınların gündemini meşgul etmiştir. Toplumsal gelişimde eğitimin rolüne dikkat çekilerek, modern eğitim

metotlarıyla ilgili bilgiler verilmiş, kadın eğitiminin yaygınlaştırılması amaç edinilmiştir. Bağımsız bir ekonominin siyasi bağımsızlığı sağlayan temel unsur olduğu vurgulanarak, kadınların gerek üretici gerekse tüketici olarak ekonomik yaşamda yer almasının önemi üzerinde durulmuştur. Bu yaklaşım tarzı kadının diğer ilgi alanları olan modadan, müziğe, tiyatrodan, sağlığa ve toplumsal dayanışmaya kadar uzanan geniş bir yelpazeyi içine almıştır. II. Meşrutiyet'in ilanı kadınlar tarafından memnuniyetle karşılanmış bu yeni yönetimin ülkenin kaderini değiştireceğine inanılarak gelecekte siyaseten etkili olma beklentisi içine girilmiştir.

II. Meşrutiyet'in "adalet", "eşitlik", "özgürlük" kavramları doğrultusunda kadın dergilerinde dile getirilen bu istekler, Cumhuriyet döneminin "kadın inkılâbı"nın temellerini oluşturmuştur. Bahsedilen yönleriyle bu çalışma modern "Türk Kadını"nın değişim sürecinin anlaşılmasında etkili olacaktır.

ABSTRACT

It is needed to study the metamorphosis of modern Turkish women to expose their identities. It's observed that the statute of Turkish women had been changed in time. In Preislamic Period, Turkish women who were extravert and free, had an equal statute of men. After adopting to islamic culture, they had been neutralized. The women who were separated men's world, had to constitute a different way of life according to islamic and traditional rules. In Reform Period, it had been discussed the social statute of women because of the influence of European culture. It had been made arrangements in education, heritage and family law, and also it had been dealt with the subject of women in literature.

These improvements that began with Reform Period, had been accelerated in II. Contitutional Monarchy Period. Women were benefited from media power to explain themselves. In these publications, the Ottoman women took modern European women as their model to claim their rights in family, education, politics, social life and economics. It had been emphasized that the strong family basis constituted the strong basis of society; so that women wanted to be made many arrangements about choice of husbands, polygamy, marriage regime, divorcement, etc. Education ann patriotic had gained importance fort he social development in conditions of time. Especially, women were informed about modern education system because it was aimed to widespread of women's education. It was emphasized that for economical independence, independent politics must be followed. In economics, women could behave consciously both as a producer and a consumer. In social area, women were interested in fashion, musics, theatre, medical and social aid projects. The declaration of Constitutional Monarchy was accepted gladly by women who believed that this new system of administration would change the destiny of nation. Also women believed that in future they would take an important role in politics.

By the influence of II. Constitutional Monarchy that was constituted on the concepts of "justice", "equality" and "freedom", women began to Express their demands in their journals. These demands formed the basis of Women Revolution in Republic Period. This study will be effective in understanding of metamorphosis of Turkish women.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Gülşel SÜRÜCÜ'nün **Osmanlı Kadın Dergilerinde Kadının Dünyası (1908-1914)** başlıklı tezi /..... /..... tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, **Tarih** Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirerek kabul edilmiştir.

Adı Soyadı

İmza

Üye (Tez Danışmanı)

: Yard. Doç. Dr. Sedat BİNGÖL

Üye

:

Üye

:

ÖNSÖZ

Kadın, Osmanlı Devleti'nde toplumun görünmeyen yüzüdür. Bu nedenle toplum içerisinde geri planda kalmış olan kadının konumunu saptamak için elimizdeki, en önemli araç basındır. Kadına ve aileye yönelik yayınlar, Osmanlı basın dünyasına Tanzimat ve I. Meşrutiyet dönemlerinde girmiştir. Batılılaşma süreci içerisinde kadın ve kadın haklarıyla ilgili yazıların olgunlaştığı dönem ise II. Meşrutiyet dönemidir. Bu dönemde kadın dergilerinin sayısında önemli ölçüde artış görülmüştür. Bu yayınlarda kadınların, gündelik yaşamda ilgisini çekebilecek pratik bilgiler, siyasal, sosyal ekonomik konular yer almıştır. Doğal olarak Türk kadınının yaşamını aydınlatacak, duygularını, düşüncelerini ve isteklerini anlayabilmemize yardımcı olacak bu bilgilerin II. Meşrutiyet dergilerinde yoğun olarak yer alması bizi bu çalışmaya yönlendirmiştir.

II. Meşrutiyet döneminde pek çok kadın dergisi yayınlanmıştır. Ancak bu konuyla alakalı olarak yapılan ilk çalışmalardan olması ve araştırmanın içeriği açısından elimize daha fazla kaynak sağlaması dolayısıyla incelememizi beş dergi ile sınırlandırdık. Bu dergilerde Osmanlı toplumunda yaşayan kadının gözünden kendisinin ve toplumun genel incelemesini yapmayı amaçladık. Demet(1908), Mehasin(1908), Hanımlar Âlemi(1913–1918), Kadınlar Dünyası(1913–1921), Kadınlar Âlemi(1914–1915), II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yayınlanan kadın dergileridir. Kadınların gelişimini amaçlayan bu dergiler edebi ve sosyal içerikli olup, yayınlarında Avrupalı kadınlar Müslüman Türk kadınına örnek gösterilmiştir. Geleneksel toplum yapısının sorgulandığı, kadının üretime ve siyasete uzak tutulduğu bir ülkede kalkınmanın mümkün olamayacağı savunulan bu dergilerdeki kadınların bakış açıları yansıtılmaya çalışılmıştır.

II. Meşrutiyet dönemine ait yukarıda bahsi geçen dergilerin incelendiği bu çalışmamda bana destek veren, değerli eleştirileri ile çalışmamın şekillenmesinde beni yönlendiren tez danışmanım Sn. Yard. Doç. Dr. Sedat Bingöl'e, benden desteğini esirgemeyen aileme ve çalışmalarımda yardımlarıyla beni yalnız bırakmayan arkadaşım Ebru Anıl Yayla' ya teşekkürlerimi sunuyorum.

Gülşel SÜRÜCÜ

Eskişehir–2008

ÖZGEÇMİŞ
GÜLSEL SÜRÜCÜ

Tarih Anabilim Dalı
Yüksek Lisans

Eğitim

Lisans, 1996 Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü

Lise, 1992 Eskişehir Süleyman Çakır Lisesi

İş

1998-1999 Tarih Öğretmeni, Ulugazi İlköğretim Okulu, Kocaeli

1999-2002 Tarih Öğretmeni, Cumhuriyet Lisesi, Eskişehir

2002-2007 Tarih Öğretmeni, Ticaret Ve Anadolu Ticaret Meslek Lisesi

2007..... Tarih Öğretmeni, Salih Zeki Anadolu Lisesi

Kişisel Bilgiler

Doğum Yeri Ve Yılı: Eskişehir -14.09.1975 Cinsiyet: Kadın Yabancı Dil: İngilizce

KISALTMALAR

- akt.** : Aktaran.
a.g.e. : Adı geçen eser.
a.g.m. : Adı geçen makale.
Bkz. : Bakınız.
c. : Cilt.
Çev. : Çeviren.
Haz. : Hazırlayan.
H.A.K. : Hukuk-ı Aile Kararnamesi.
M.E.B. : Milli Eğitim Bakanlığı.
MMZC : Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi.
No. : Numara.
S. : Sayı.
s. : Sayfa.
T.T.K. : Türk Tarih Kurumu.
vb. : Ve benzeri.
Yay. : Yayınları.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iv
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
ÖZGEÇMİŞ.....	vii
KISALTMALAR.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNE KADAR TÜRK KADINI

1. TANZİMAT DÖNEMİ ÖNCESİNDE TÜRK KADINI.....	7
1.1. Evlilik Kurumu ve Aile Hayatı.....	7
1.2. Günlük Yaşam ve Çalışma Hayatı.....	13
1.3. Kadın Giyimi.....	18
1.4. Kadın Eğitimi.....	20
2. TANZİMAT DÖNEMİNDE TÜRK KADINI.....	22
2.1. Aile Hayatının Düzenlenmesi.....	22
2.2. Yaşam Tarzının Değişmesi ve Ekonomik Alanda Değişimler.....	24
2.3. Kadın Giyimi.....	26
2.4. Kadın Eğitimi.....	27
3. TANZİMAT DÖNEMİNDE BASIN VE EDEBİYATTA KADIN.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ TÜRK KADINI

1. SİYASAL AKIMLARIN KADINA BAKIŞI.....	36
1.1. İslamcılık Akımı.....	37
1.2. Türkçülük Akımı.....	39
1.3. Batıcılık Akımı.....	41
2. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE KADIN HAREKETİNİN GELİŞİMİ.....	43
2.1. Aile Yapısında Gelişmeler.....	45
2.2. Eğitim Alanında Gelişmeler.....	47
2.3. Kadının Üretimdeki Yeri.....	50
2.4. Sosyal Alanda Gelişmeler.....	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI KADIN DERGİLERİ (1908–1914)

1. KADIN DERGİLERİNDE FEMİNİZM VE SİYASET.....	57
1.1. Feminizm.....	57
1.2. Seçme ve Seçilme Hakkı.....	60
2. KADIN DERGİLERİNDE AİLE KURUMU	63
2.1. Toplum Hayatında Ailenin Önemi.....	63
2.1.1. Eş Seçimi Ve Boşanma.....	65
2.2. Ailede İşbölümü.....	69
2.2.1. Kadının Görevleri.....	71
2.2.2. Erkeğin Görevleri.....	73
3. KADIN DERGİLERİNDE EĞİTİM.....	74
3.1. Vatanseverlik Ve Eğitim.....	74
3.2. Eğitim.....	77
3.2.1. Çocuk Bakımı.....	77
3.2.2. Kadın Eğitimi.....	80
3.2.3. Mektepler ve Muallimler.....	83
4. KADIN DERGİLERİNDE ÜLKE EKONOMİSİ.....	85
4.1. Ekonomik Özgürlük.....	85
4.2. Müteşebbislik ve Ticaret Hayatı.....	87
4.3. Üretim Hayatında Kadın.....	89
4.3.1. Çalışma Hakkı.....	89
4.3.2. Çalışan Kadınlar.....	92
5. KADIN DERGİLERİNDE SOSYAL YAŞAM.....	94
5.1. Yeni Moda.....	94
5.2. Kıyafet ve Özgürlük.....	96
5.3. Günlük Yaşamda Hareketlilik.....	98
5.3.1. Sosyal Faaliyetler.....	98
5.3.2. Toplumsal Dayanışma.....	101
5.3.3. Toplum Sağlığı.....	102
SONUÇ.....	104
EKLER.....	108
KAYNAKÇA.....	

GİRİŞ

Sosyolojik yapılanma içerisinde, aralarında evlilik ve kan bağı bulunan, karşılıklı hak ve ödevleri üstlenen insanların oluşturduğu toplumun en küçük birimine aile denir.¹ Toplumun çekirdeği aileden oluşur. Bu da anne, baba ve çocuklardan meydana gelen bir yapıdır. Ailenin temeli ise kadındır. Geçmişten günümüze kadının, aile içerisinde erkekle paylaştığı sorumluluklar, gelişen dünya düzeni ile birlikte hayatın diğer alanlarına da yayılmıştır. Bu sosyolojik değişim süreci, kadının iç dünyasından yansımalarla birlikte toplum yaşamını da etkilemiştir. Bu süreci ve içinde yaşadığımız toplumda Türk kadınının yerini ve rolünü değerlendirebilmek için, Meşrutiyet öncesi değişim aşamalarını da göz önüne almak zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Meşrutiyet döneminde pek çok kadın dergisi yayınlanmıştır. Ancak bu konuyla alakalı olarak yapılan ilk çalışmalardan olması ve araştırmanın içeriği açısından elimize daha fazla kaynak sağlaması dolayısıyla incelememizi beş dergi ile sınırlandırdık.

Demet (1908), II. Meşrutiyet döneminin ilk aylarında çıkmış olup ilmi, siyasi, hanımlara mahsus bir gazetedir. Kadınların eğitilmesi savunulan dergide kadınlarla ilgili çeşitli meselelerle ilgili bilgi verilmektedir. Yayınlanan ilk sayılarında amaçlarının kadınları fikri, edebi ve ilmi açıdan geliştirmek² oldukları ifade edilen gazetenin sahibi Hakkı Bey'dir.

Mehasin Dergisi, 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra Asaf Muammer ve Mehmet Rauf tarafından yayınlanmaya başlamıştır. Kasım 1909 yılına kadar çıkmıştır. Kadın dergilerinin sayısında artış yaşandığı bu dönemde ilk çıkan kadın dergilerden biri olan Mehasin' de amaçlarının kadınlara yönelik aile, sanat ve edebiyat

¹ Özer Ozankaya **Temel Toplum Bilim Terimleri Sözlüğü**, (Üçüncü Basım. Ankara: Savaş Yay., 1984), s.1.

² "Kariat ve Kariatimize", **Demet**, S.1, (24 Eylül 1324), s.16. Ek1.

dergisi oldukları ifade edilmiştir.³ Kadınların bu şekilde gelişimini amaçlayan dergide zaman içerisinde moda ağırlıklı konular önem kazanmıştır.

Hanımlar Âlemi (1913–1918) yılları arasında çıkmıştır. Edebi ve sosyal içerikli kadın dergisi olup yayınlarında Avrupalı kadınlar Müslüman Türk Kadınına örnek gösterilmiştir. Dergide yer alan “Maksat ve Meslek” başlıklı yazıda, Osmanlı kadınlarının ilerlemelerine çalışmak, mümkün olduğu kadar adab ve nezahet-i kalemiyeden ayrılmayarak okumayı sevdirmek için yayınlandıkları açıklanmıştır.⁴

Kadınlar Dünyası(1913–1921) yılları arasında çıkmıştır. İncelediğimiz dergiler içerisinde diğerlerinden farklı olarak sosyal içerikli konular ağırlıktadır. Ulviye Mevlan’ın çıkardığı ve “Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti” nin yayın organı olan dergide aile hayatından, siyasete, eğitimden, ekonomiye kadar birçok alanda zamanına göre radikal istekler yer almakta olup aralıklarla yayınlanmıştır.

Kadınlar Âlemi (1914–1915) yıları arasında yayınlanmış olup daha çok edebiyat dergisi görünümündeydi. Bu dergide kadınları aydınlatan pratik bilgiler içermektedir. Başyazarlığını Feriha Kamuran’ın yapmış olduğu Kadınlar Âlemi, hanımları edebiyat, sağlık, moda ve sanatsal açıdan bilgilendirecek bir program yayınlarak kadınların gelişimine katkıda bulunmayı amaçlamıştır.⁵

II. Meşrutiyet dönemi öncesinde Türk toplumunda kadının yerini incelemek istediğimizde Türklerin en eski tarihlerinde kadının konumunun diğer çağdaşı olan toplumlara göre daha iyi durumda olduğu görülmektedir. Eski Türk toplumlarında aile, en önemli sosyal birliktir. Ailenin temelini teşkil eden kadın, Türk destanlarına ve Türk felsefesine konu olmuştur. Eski Türklerde, kadın için şiirler yazılmış abideler dikilmiş ve şehirler kurulmuştur.⁶ Öyle ki Türk mitolojisinde dahi, Türk dünya yaradılışı efsanesine göre erkek ve kadir-i mutlak olan merhametli Ülgün ata Tanrı, bu güzel

³ Asaf Muammer, “İfade-i Mahsusa”, **Mehasin**, S.1, (Eylül 1324), s.2.

⁴ “Maksad ve Meslek”, **Hanımlar Âlemi**, S.1, (27 Mart 1330), s.1. Ek 5.

⁵ “Programımız”, **Kadınlar Âlemi**, S.1, (22 Mayıs 1330), s.1. Ek 6.

⁶ Özkan İzgi, “İslamiyet’ten Önce Orta Asya Türk Kültürü”, **Milli Kültür Dergisi**, c.1, S.2, (Ankara 1977), s.48.

kâinatı beyaz anne olan “Akine”den aldığı ilham ile yaratmıştır. “Akine” olmasaydı erkek tanrı Ülğün ata ilhamsız kalır, hiçbir şey yaratmaya muktedir olmazdı.⁷

VIII. yüzyıl Orhun kitabelerinde de Türk kadınından saygı ile bahsedilmekte, Oğuz prenseslerinin sosyal ve siyasi alanlardaki çalışmalarına değinilmektedir. Eski Türk ailelerinde bir kız evladın dünyaya gelişi diğer bazı kavimlerde olduğu gibi mutsuz bir olay veya şerefsizlik sayılmaz; aksine bazı kadınlar Oğuz prenseslerinden, kendilerine bir kız evlat vermesi için Tanrı’ya yalvarmalarını isterlerdi.⁸ Bu şekilde Türkler kız ile erkek çocuk arasında bir ayrılık göstermezlerdi.

Kız evlendikten sonra koca evinin üyesi olurdu. Yeni gelen kadın kocasının ailesine hizmet ederdi. Ancak bunun için kadının ailesine bugünkü başlık parası anlamına gelen bir bedel vermesi gerekliydi. Bu bedele ise “kalın” denmekteydi.⁹ Evlenen kadın, evin sahibi konumundaydı. İyi bir kadın evin dayanağı olup, sadece evde değil, dışarıda da kocasının yardımcısıydı. Gerekirse savaşta dahi kocasının yanında yer almalıydı.¹⁰ Çocukların vasisi de anne olduğundan, kadınların hükümdar naibi veya devlet içinde büyük söz sahibi olmaları da bundan ileri gelmekteydi.¹¹ Kadın, ailesinin mülkü olduğu için, kocasının ölümünden sonrada ailede kalırdı. Erkeklerin baba, amca ve ağabeyleri ölünce onların dul ve yetimleriyle (öz anne ve kardeşleri dışında) evlenme geleneği vardı. Bu şekilde ölen kardeşin eşi ve çocuklarının sahipsiz kalarak yoksulluk içinde yaşamalarına izin verilmezdi.¹²

Eski Türk topluluğunda genellikle tek eşlilik (monogami) görülmekteydi. Asya Hunlarından beri ata binip ok attığı, top oynama ve güreş gibi ağır spor yaptığı, savaşlara katıldığı tespit edilen özgür Türk kadınının namus ve iffetine düşkünlüğü

⁷ Abdülkadir İnan, “Türk Mitolojisinde ve Halk Edebiyatında Kadın”, **Makaleler ve İncelemeler** (İkinci Basım.Ankara:TTK Yay., Ankara 1987) , s.274.

⁸ Emel Doğramacı, **Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü** (Üçüncü Basım.İstanbul:Türkiye İş Bankası Yay.,1997), s.3.

⁹ Bahaeddin Ögel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları** (Dördüncü Basım.İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yay.,2001), s.256,257.

¹⁰ **Aym**, s.252.

¹¹ **Aym**,s.247.

¹² Laszlo Rasony, **Tarihte Türklük** (Üçüncü Basım. Ankara:Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., 1993),s.56; Ögel, **a.g.e.**, s.249;Yaşar Bedirhan, **İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü** (Birinci Basım.Konya: Eğitim Kitabevi,2004), s.271.;Coşkun Üçok- Ahmet Mumcu, **Türk Hukuk Tarihi** (Üçüncü Basım. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., 1982,s. 15.

yabancı kaynaklarda özellikle belirtilirken onun savaşlarda düşman eline geçmesi büyük utanç sayılırdı.¹³

İslamiyet'ten önceki Türk devletlerinde hükümdardan sonraki ikinci sırayı “hatun” adı verilen hükümdar eşlerinin aldığı görülürdü. Hatunlar, kağanlar gibi töre ile hatunluk makamına otururlar ve kağan ile beraber yönetime katılırlardı. Ayrı sarayları ve “buyruk”ları bulunan hatunlar genellikle devlet meclislerinde yer alırlar, bazen elçileri de kabul ederlerdi. Hatunların gelecek hükümdarların anneleri olmaları sebebi ile ilk eş ve asil olmalarına dikkat edilirdi.¹⁴

İslamiyet'in VIII. yüzyıldan itibaren benimsenmeye başlanması,¹⁵ Türk toplum yaşamında ve doğal olarak kadının bu yaşam içerisindeki konumunda bir takım değişikliklerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Çünkü bu yeni din kadının sosyal, ekonomik ve hukuki konumuna dair pek çok yeni esaslar barındırmaktaydı. İslamiyet'in kutsal kitabı olan Kuran, erkeklere bir kadınla evliliği tavsiye etmekle beraber adaletli davranmak şartıyla dörde kadar evlenebileceklerini bildirmişti. Doktrinde de bu hüküm dini bir emir değil, gerektiğinde ve belli durumlarda kullanılacak bir ruhsat ve çözüm olarak anlaşılmıştır. Erkek, evleneceği kıza mehir adı verilen ve taraflar arasında belirlenen bir malı veya meblağı vermek zorundaydı. Mehir tamamen kadının hakkıydı. Ailenin yönetimi ve geçimi erkeğin görevi olup, eşinin ve çocuklarının bakımından erkek sorumluydu. Buna karşılık kadının da eşine karşı sadakat, itaat ve ikamet gibi borçları vardı. Boşanma hakkı daha çok erkeğin olup kadın kocasına belli bir mal veya aldığı mehiri geri vererek boşanmayı isteme hakkına sahipti. Evlilik sona erdiğinde de kadının nafakası, giyimi-kuşamı, barınması da koca üzerindedir.¹⁶ Mirasta erkeğin yarısı kadar hisse almak hakkı vardır. İslamiyet kadına okuma, ticaret yapma, vakıf kurma haklarını da tanımıştır.

¹³ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü** (On ikinci Baskı. İstanbul: Boğaziçi Yay. İstanbul 1995), s.217.

¹⁴ Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.258; Saadettin Gömeç, **Köktürk Tarihi** (İkinci Basım, Ankara:Akçağ Yay. 1999), s.102.

¹⁵ Türklerin Müslüman olmalarına dair daha geniş bilgi için: Bkz. Erdoğan Aydın, **Nasıl Müslüman Olduk?** (On yedinci Basım, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2003)

¹⁶ Ali Bardakoğlu, “Aile Hukukumuzun Tarihi Gelişimi”, **Tarihi Akışı İçerisinde Türklerde Aile Yapısı Sempozyumu** (Birinci Basım. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yay.1990), s.15–17.; Daha geniş bilgi için Bkz.: **Kuran-ı Kerim**. Hazırlayan: Abdülvehhap Öztürk. Ankara: Emek Ofset Yayınları, 2004.

İslamiyet'te kadının sosyal ve siyasi hayata katılımı konusunda açık hükümler bulunmakla birlikte çeşitli alanlardaki faaliyetleri hoş karşılanmıştır. Örneğin Hz. Muhammed'in eşlerinin ve kızlarının savaşlarda görev almaları gibi.¹⁷ Arap kadınının İslamiyet öncesinde toplum içindeki durumu dikkate alınacak olursa İslamiyet, kadının hukuki haklarını tesis etmiş, eş sayısını sınırlamış ve kadınları yüceltmıştır. Ancak İslamiyet'in doğmasından bir asır sonra kadın, İslam cemiyetinden çekilmiş ve evine kapanmıştır.¹⁸

İslamiyet'in Türk toplum yaşantısı üzerindeki etkilerine baktığımızda ise Türklerin İslamiyet'i kabullenmeleriyle birlikte sadece dini inanışları değişmemiş, siyasal ve toplumsal değişiklikler de yaşanmıştır. Çünkü yukarıda da bahsedildiği üzere İslam dini getirdiği esaslarla toplum yapısını, aile hukukunu yeniden düzenlemiştir.¹⁹ Ayrıca Türkler İslamiyet'e girişlerinde, bir taraftan kendi örf ve adetlerini muhafaza etmeye çalışırken, diğer taraftan da Arap, Fars ve daha sonra Bizans kültürünün etkisinde de kalmışlardır.²⁰ İslamiyet'i benimseyen Türkler XI. yüzyıl sonunda Anadolu'yu fethederek bu ülkede yerleşik hayata geçtikten sonra, kurdukları Selçuklu ve Osmanlı devletlerinde Müslüman kadınlar özellikle vakıf kurma hakkını kullanmışlardır.²¹ Anadolu'ya yapılan akınlarda Müslüman Türk kadını erkeği ile beraber hareketli bir hayat içinde olmuştur. Selçuklu devletinin egemen olduğu yerlerde medreseler, hastaneler, türbeler yaptırmışlardır.²² Bektaşilik, Melamilik gibi dini ekollerde kadınlara karşı daha fazla hoşgörü olup dini toplantılara belirli kurallar çerçevesinde katılmalarına izin verilmiştir.²³ Ancak İslam'ın etkisini arttırması sonucu toplumsal hayatta din kuralları ağırlığını daha fazla hissettirmeye başlamıştır. Arap-Bizans-İran kültürleri ve İslamiyet'in etkisi ile Selçuklu Türk kadını toplum yaşamının siyasi, kültürel ve iktisadi alanlarından soyutlanırken daha çok evsel yaşama dönük bir

¹⁷ Şefika Kurnaz, **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839–1923)** (İkinci Basım. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay. 1991), s.12.

¹⁸ Aytunç Altındal, **Türkiye'de Kadın** (Beşinci Basım. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1991), s.44.

¹⁹ Afet İnan, **Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri** (Dördüncü Basım. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1982), s.33.

²⁰ Burhan Göksel, **Çağlar Boyunca Türk Kadını Ve Atatürk** (Birinci Basım. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.,1993),s.128.

²¹ Ercüment Kuran, "Türk Ailesinin Mahiyeti ve Tarihi Gelişimi", **Aile Yazıları / Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç**, c.1, (Ankara: Aile Araştırma Başkanlığı Yay.,1990), s.364.

²² İnan, **a.g.e.**, s.38,39; Perihan Onay, **Türkiye'nin Sosyal Kalkınmasında Kadının Rolü** (Ankara: Türkiye İş Bankası Yay., 1969), s.23.

²³ İbrahim Ağâh Çubukçu, **Törellerimizde Kadının Yeri, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c.2, S.5, (Mart 1986),s.445.

role bürünmüştür.²⁴ Osmanlı Devleti'nin kuvvetlenmesi ve Yavuz Sultan Selim'in Abbasilerden halifeliği almasıyla İslam'ın etkisi daha fazla hissedilir hale gelirken kadının toplum yaşamında var olan rolü de gittikçe etkisini yitirmeye başlamış olup kadın fikren ve bedenen toplumsal hayattan dışlanmıştır.²⁵

²⁴ Zerrin Ediz, **Kadınların Tarihine Giriş** (Birinci Basım. İstanbul: Adım Yay., 1995), s.43.

²⁵ Necla Arat, **Kadın Sorunu** (İkinci Basım. İstanbul: Say Yay., 1986), s.97.

BİRİNCİ BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNE KADAR TÜRK KADINI

Osmanlı Devleti, XIII. yüzyılın sonlarında çökmekte olan Anadolu Selçuklu Devleti'nin bir uç beyliği olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Daha sonra bu beylik büyük bir imparatorluğa dönüşerek "Osmanlı Dönemi" denilen tarihi sürecin başlangıcını oluşturmuştur. İlk dönemlerdeki Türk kadınlarının Selçuklu dönemi kadınlarıyla benzer özellikler taşıdığı söylenebilir. Bu dönem Türk kadınlarına ait bilgiler, kısmen tarih, menkıbe ve ahlâk kitaplarında yer almaktadır. Ancak bunlar da oldukça dağınık ve yetersizdirler. Mevcut kaynaklara bakıldığında, Türk kadınlarının ilk dönemlerde, daha önceki Türkmen kadınlarının tipik özelliklerini sürdürdüğü görülmektedir.²⁶ Osmanlı Devleti, Fatih Sultan Mehmet ile büyüme ve olgunlaşma dönemine girmiştir. Klasik dönem dediğimiz bu süreç içerisinde Osmanlı toplumu, çok renkli, çok dinli, çok dilli ve çok uluslu haliyle geniş bir yapı sergilemiştir. Bu dönemde Osmanlı kültürünü meydana getiren unsurlar pekişerek genel-geçer ve yaygın hale gelmiş olup söz konusu kültür klasikleşmiştir. Bu toplumsal olgunlaşma dönemi Tanzimat'a kadar devam etmiştir.

1. TANZİMAT DÖNEMİ ÖNCESİNDE TÜRK KADINI

1.1. Evlilik Kurumu ve Aile Hayatı

Eski Türklerde izdivac "evlenmek" "ev-bark" sahibi olmak anlamına gelmektedir. Bark, Orhun anıtlarında "mabet" anlamında olup ev de kutsal bir mabet kabul edildiğinden "bark" adını alır. Bu anlamda evlilik, eski Türklerde kişilerin kutsal güvenceye kavuşması²⁷ olup bu yapının en önemli unsurlarından biri kadındır. Osmanlı

²⁶Abdurrahman Kurt, "Tarihi Süreçte Türk Kadınları", **Türkler**, c.5, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları,2002), s.402.

²⁷ İsmail Doğan, **Osmanlı Ailesi** (Birinci Basım. Ankara:Yeni Türkiye Yay., 2001), s.35.

toplumunda da aileyi oluşturan en önemli unsur kadındır. Osmanlı Türk kadınının, imparatorluktaki yaşam biçimi üzerinde bir takım teoriler vardır. Ancak bunlar daha çok toplumdaki kadın kimliğinin yanlış temellendirilmesinden ileri gelmektedir. Şunu söylemek gerekirse Osmanlı ailesinde kadın ikincil durumda görülmektedir.²⁸

Türk ve İslam anlayışına göre aile kurumunun temel amacı insan neslinin devamıdır. Dolayısıyla çocuk yapmak ve yetiştirmek ailenin en temel görevidir. Osmanlıların kuruluş döneminde de toplumda bu anlayış yer almıştır.²⁹ Bu anlayış içerisinde evlilik, aileyi meşru temellere oturtan toplumsal olgudur. Evlilik kurumuna verilen bu değer Osmanlı Devleti'nde de devam etmiştir. Kuruluş dönemi Osmanlı tarihçisi Âşık Paşazade tarihinde kuruma verilen önem şu sözlerle ifade edilmektedir. “Bu dünya da maksat birkaç şeydir. Oğul evlendirmek, kız çıkarmak bir de bu dünyadan ahirete yüz akıyla gitmektir...”³⁰ Osmanlı Devleti'nde evlenmeden ölen her kadın cehennem azabına uğramış kabul edilmektedir.³¹ Bu nedenle Osmanlı toplumunda hiç evlenmeden yaşamını tamamlayan kimse pek olmazdı. Evlenmeyi ise aileler hazırlardı; bazen genç erkeklerin, istemedikleri bir evlilikten başka bir yere taşınarak kurtuldukları olurdu.³² Genç erkek veya kız evlenme çağına geldiklerinde anne ve baba münasip bir adayda karar kılınca düğün için faaliyete geçilirdi. Özellikle evlenilecek kızın seçimi çok önemliydi. Bu konuda adayda çeşitli vasıflar aranılmaktaydı. Devrin ileri gelen devlet ve ilim adamı Kadı Burhaneddin Ahmed, dedesinin evlendiği kız hakkında şunları belirtmektedir: “Güzelliği, namusu ve terbiyesi ile tanınmış olan ailenin gözbebeği ve kabilenin gözdesi olan kız...”³³ Evlenilecek olan kadında aranılan özellikler bunlar olup, erkeğin kadına daha önce de bahsedildiği üzere İslam hukukuna uygun olarak mehir vermesi, kızın ise giyim, ev ve mutfak eşyası olarak çeyiz hazırlaması zorunluydu.³⁴ Kocasının vermiş olduğu mehir kadının malı olur ve istediği

²⁸ İlber Ortaylı, **Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek** (Üçüncü Basım. İstanbul: Timaş Yay., 2006), s.37.

²⁹ Refik Turan, “Osmanlılarda Kuruluş Yıllarında Türk Ailesi”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**. c.1, (Ankara:Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., 1992), s.82.

³⁰ Âşık Paşazade, **Osmanoğulları'nın Tarihi**. Haz.:Kemal Yavuz-M.A. Yekta Saraç, (Birinci Basım. İstanbul: Kitaplığı Yayınevi, 2003),s.213.

³¹ Lady Mary Montagu, **Doğu Mektupları**, Çev.:Murat Aykaç Erginöz (İstanbul: Ark Yay., 2004),s.80.

³² Suraya Faroqhi, **Osmanlı Kültürü Ve Gündelik Yaşam**. Çev.:Elif Kılıç (İkinci Basım.İstanbul: Türkiye Ekonomik Ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay., 1988),s.116.

³³ Turan, **a.g.m.**, s.89.

³⁴ İsmail Doğan, “Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, c.5, (Ankara, 1999) , s.376.

gibi tasarruf edebilirdi. Ev masrafı ise kocaya aitti. Koca karısını sosyal durumuna uygun olarak onun ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüydü.³⁵

Kuruluş döneminde tek kadınla evlenme yaygındır. Fakat zaman zaman birden fazla kadınla evliliğe de rastlanmaktadır. Bununla ilgili olarak Âşık Paşazade tarihinde, Edebali'nin örneği verilebilir. Âşık Paşazade tarihinde Edebali için “Yüz yirmi beş yaşına kadar yaşadı. Biri gençliğinde biri de ihtiyarlığında iki hanım aldı.”³⁶ denmektedir. Yine devletin kurucusu olan Osman Bey'in de birden fazla evlilik yaptığı tahmin edilmektedir. Pek yeterli olmayan kaynaklara göre bu evliliklerden ilki Malhatun ikincisi Bala Hatun ile dir.³⁷ Devletin ikinci hükümdarı olan Orhan Bey' de Nilüfer Hatun, Asparca Hatun, Teodora ile evlenmiş olup, Türk olmayan kadınlarla evlenen ilk Osmanlı yöneticisidir. Eftandise Hatun ise Orhan Bey'in evlendiği tek Türk kadınıdır.³⁸ Kuruluş döneminde, daha sonraki padişahlar arasında da çok eşliliğin devam ettiği görülmektedir. İlk dönemlerde çok kadınla evlilik, Osmanlı soyunun dışında diğer halk kesimlerinde de yer yer görülen bir uygulamadır. Ancak o zaman ki toplumsal koşullar dolayısıyla varlığını meşrulaştıran birtakım gerekçeler bulunsa da³⁹ gerçekte kuruluş döneminde yine de çok yaygın değildir.⁴⁰

Devrin hukuk yapısı içerisinde cariyelik müessesesinin varlığı da bilinmektedir. Balkan despotlarından Vılokoğlu, Sultan II. Murat'ın üzerine geldiğini duyunca ona şöyle haber göndermiştir: “Devletli Sultanım! Kızımı dahi cariyeliğe kabul et ki, Beyazıd deden dahi bizden kız almıştı.” Cariye ancak gayrimüslim kadınlardan olabilirdi. Cariye kadının durumu normal nikâhlı kadınınkinden farklıdır. Nikâhlı kadının haklarına sahip değildir. Erkeğin yanı sıra kadın da cariyeye alıp yanında çalıştırabilirdi.⁴¹ Genellikle savaş ganimeti olarak ele geçirilen veya köle tacirlerinden satın alınan bu kadınlar önemli ya da zengin kişilerin evlerine gidecek olduklarından dolayı satıcıları tarafından birçok sanat dalında çok iyi eğitilirdi. Cariyeler çocuk

³⁵ Üçok-Mumcu, a.g.e., s.88.

³⁶ Aşık Paşazade, a.g.e., s.59.

³⁷ Doğan, a.g.e., s.39.

³⁸ Kurt, a.g.m., s.403.

³⁹ Kurt, a.g.m., s.404.

⁴⁰ Doğan, a.g.e., s.40.

⁴¹ Turan, a.g.m., s.91.

doğurduklarında yasal ve toplumsal açıdan daha üst bir konum elde edip, satılamaz ya da başka bir şekilde sahibinin evinden ayrılmaz sahibi ölünce de özgür olurlardı.⁴²

Klasik dönemde ise aile yapısına baktığımızda uygulamada çok büyük farklılıklar görmüyoruz. Toplumda bir evlenmeye karar verildiğinde, kız tarafına damat adayının namzetlik akçası veya mehir adı altında para ödeme uygulamasının devam ettiği görülmektedir. Bundan da anlaşıldığı üzere İslam hukukunda mehirin muhakkak verilmesi gerekmektedir.⁴³ Evlilikler görücü usulüyle çoğu zaman da aracılar yoluyla gerçekleşirdi. Evlenebilmek için Kadı'dan evliliğin gerçekleşmesine engel olabilecek herhangi bir durum olmadığına dair izinname alınması gerekli olup ancak çok az nikâh böyle izinname ile gerçekleşirdi.⁴⁴

Osmanlı toplumunda Hıristiyan bir erkeğin Müslüman bir kadınla ilişkisi ise kesin olarak yasaktı ve cezası ölümdü. Böyle bir durumda Hıristiyan erkek Müslüman olmayı kabul ederse ölüm cezasından kurtulurdu.⁴⁵ Ancak bir Müslüman erkeğin Hıristiyan bir kadınla evlenmesi hukuken mümkündü. XVI. yüzyılda Türkiye'yi ziyaret eden Bassano da bir Türk erkeği Hıristiyan bir kadınla evlenebilir; fakat onun kiliseye gitmesine karışamaz derken bu durumu onaylamaktadır.⁴⁶

Klasik dönem âlimlerinden Kınalızade Ali Çelebi'nin eserine göre evlenilecek kadın akli başında ve olgun bir hanım olmalıdır. Eşine ev idaresinde ortak, eşi olmadığı zaman onun malının, çocuklarının koruyucusu ve vekili durumundadır. Erkeğin yanında olduğu zaman zor işlerinde yardımcı, sıkıntılı anlarında dert ortağı ve kader arkadaşıdır. Hanımların faziletli ve olgun olanı ise, akli dini, iffet, edep ve hayâsı yerinde olanıdır. O hanım eşine sevgi ve samimiyetle bağlıdır. Eşinin rızası nerede ise ona önem ve değer verir. Namusunu korumak esas amacı olur.⁴⁷ Namus kavramı içerisinde hemen akla gelen zina ve evlilik dışı çocuklardır. Söz konusu olan bu durumlar bütün geleneksel

⁴² Leslie P. Peirce, **Harem-i Hümayun** (Dördüncü Basım. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 2002),s.38.

⁴³ İlber Ortaylı, Anadolu'da XVI. Yüzyılda Evlilik İlişkileri, **Aile Yazıları – Temel Kavramlar Yapı Ve Tarihi Süreç**, c.1, (Ankara:Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay.,1990), s.279.

⁴⁴ Burçak Evren ve Dilek Girgin Can, **Yabancı Gezginler Ve Osmanlı Kadını** (Birinci Basım. İstanbul: Yapı Kredi Yay., 1997), s.116.

⁴⁵ Gülgün Üçel Aybet, XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyal İlişkiler, **Türkler**, c.10, (Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2002), s.363.

⁴⁶ Evren ve Can, **a.g.e.**, s.141.

⁴⁷ Hüseyin Öztürk, **Kınalızade Ali Çelebi'de Aile** (İkinci Basım. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., 1991), s.109.

toplumlarda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da tepki ile karşılanarak bazen şiddetli cezalandırma ile sonuçlanmıştır. İslam hukukuna göre zina yaptığı sabit olan kadın için doktrinde recm cezası öngörülürdü. Fakat diğer uygulamalarda olduğu gibi zina cezası da Osmanlı'da genel olarak para cezasına çevrilmiştir.⁴⁸ Evlilikte dini esasların ve geleneklerin gereği kadının iffet ve namusu çok değerlidir. İffet ve namusun korunmasında kadının kocası birinci derecede sorumludur.

Klasik dönem toplumunda da evlilik kurumu içerisinde “çok eşlilik” in çok yayılmadığını görüyoruz. XVI. yüzyıl sonunda Türkiye ile ilgili gözlemlerini anlatan Alman Salomon Schweigger: “Türkler dünyaya, karıları da onlara hükmeder. Türk kadını kadar gezeni, eğleneni yoktur. Çok karılılık yoktur. Herhalde bu işi denemiş, dert ve masrafa neden olduğunu anlayıp vazgeçmişler.”⁴⁹ ifadesini kullanmıştır. Kınalızade de eserinde tek eşliliği savunmuş ve dayanak noktası olarak da kendine İslam'ı almıştır. Her ne kadar İslam'da dörde kadar evliliğe müsaade edilmişse de esas olan eşler arasında adil davranmaktır.⁵⁰ Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere çok eşlilik yasal olarak serbest olmasına rağmen⁵¹ toplum içerisinde çok yaygın bir uygulama değildir. Osmanlı toplumunda kişileri çok eşliliğe götüren sebepler ise, belirli bir yaş gurubundaki evlenilebilecek kadın sayısındaki fazlalık, çocuk sahibi olma isteği, fazla nüfusun üretim artışına katkıda bulunacağı düşüncesi, erkek çocuğa sahip olma gibi isteklerdir.⁵²

Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyıldan itibaren teokratik bir devlet yapısına büründüğünde, yönetici sınıf, saray ve ulema, şeriatı daima kadını toplum yaşantısı dışında tutacak şekilde yorumlamışlardır.⁵³ Buna bağlı olarak Osmanlı sarayı XVI. yüzyılda haremlik ve selamlık olarak iki bölüme ayrılmıştır.⁵⁴ Osmanlı sarayında padişahlarda çok eşli evlilik yapmışlar olup kadınların saray içerisinde buldukları bölüm haremdir. Osmanlı padişahları, harem dairesinde istihdam ettikleri veya karı-

⁴⁸ Feriha Karadeniz, XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Farklı Sınıflardaki Osmanlı Kadınına Genel Bir Bakış, **Osmanlı Ansiklopedisi**, c.5, (Ankara 1999), s.454.

⁴⁹ Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile** (Üçüncü Basım. İstanbul: Pan Yayınları,2001), s.69.

⁵⁰ Hüseyin Öztürk, **a.g.e.**, s.157.

⁵¹ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **Atatürk İlkeleri Ve Türk Kadınlığının Çilesi** (İzmir: İzmir Meslek Kulübünün Yay., 1970), s.35.

⁵² Said Öztürk, Osmanlı'da Çok Evlilik, **Türkler**, c.10, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), s.376-377.

⁵³ Şirin Tekeli, **Kadınlar Ve Siyasal Toplumsal Hayat** (Birinci Basım.İstanbul:Birikim Yay.,1982), s.194.

⁵⁴ Günseli Özkaya, Tarih İçinde Kadın Hakları, (Birinci Basım. Ankara: TBMM Yay.,1985), s.13.

koca hayatı yaşadıkları cariyelere İslam'ın hükümlerini uygulamışlardır. Saray içerisinde padişahla evlenen kadınlar, kadın efendi statüsüne yükselirlerdi. Diğerleri ikinci, üçüncü diyerek sıralanırlardı. Kadın efendilere, sarayda özel dairelerde onların hizmetini görecek cariyeler ve kalfalar tahsis edilmekteydi. Kadın efendilere “Haseki” de denilirdi. Yalnız gözde ve en çok sevilen kadın efendilerle çocuk sahibi olanlar bu unvanı alırdı.⁵⁵ Osmanlı padişahlarından biri vefat ettiği takdirde onun çocuk doğurmamış veya erkek çocuk doğurmuş olup ta vefat etmiş olan kadın ve hasekileri mevki sahibi olan devlet adamlarıyla evlendirilebilirdi.⁵⁶

Osmanlı haremının en yüksek makamı Osmanlı padişahlarının anneleri demek olan “Valide Sultanlık” tır. Valide Sultanlar büyük saygı görüp güçleri esas olarak sultanın annesi olmalarından kaynaklanmaktaydı. Özellikle klasik dönemde Osmanlı sarayında kadınların gücü oldukça artmış, ülke siyasetine yön verecek kadar etkili duruma gelmişlerdir.⁵⁷ XVI. yüzyılda yaşamış olan Venedikli büyükelçi Saranzo’ ya göre bir kimse devletten büyük bir ihsan ya da kolaylık talep edecekse, Valide Sultan veya hasekiye müracaat etmeliydi veya onlarla ters düşmemeliydi.⁵⁸ Padişah kızlarına ise “Sultan” denirdi. Bir sultanı annesi eğitir, annesi ölen sultanlar ise çocuksuz bir kadına emanet edilerek yetişmesi sağlanırdı.⁵⁹

İslam hukukunda “talak” kocanın tek taraflı irade beyanıyla evlilik birliğine son vermesi olup bu yetkiye esas itibariyle koca sahipti. Bununla birlikte koca, nikâh anında veya daha sonra karısına bu yetkiyi verirse, kadın da bu yetki dâhilinde boşanma hakkını kullanabilirdi ki buna da “tefviz-i talak” denirdi. Ancak tefviz-i talak uygulaması halk arasında çok yayılmamış olduğu için boşama hakkı erkeğin elinde olur, kadın erkeğin ağzından çıkan tek bir kelime ile boş olunarak evlilik kurumu sona erdirilebilirdi.⁶⁰ İslam hukukuna göre boşanma gerçekleştiği takdirde koca, karısının her türlü nafakasını temin etmekle sorumlu olup, nafaka kadının sosyal konumuna uygun

⁵⁵İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı** (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi,1984),s.148

⁵⁶ **Aynı**, s.152–153.

⁵⁷ Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan(1299) IV. Mehmet'in ölümüne kadar(1693) kadar Osmanlı sarayında etkili olan kadınlarla ilgili daha geniş bilgi için: Bkz. Ahmet Refik Altınay, **Kadınlar Saltanatı** (İkinci Basım.İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.,2005).

⁵⁸ Aişe Aslı Sancar, **Osmanlı Toplumunda Kadın Ve Aile** (İkinci Basım. İstanbul:Hanımlar Eğitim Ve Kültür Vakfı Yay., 1999), s.31.

⁵⁹ Doğan, **a.g.e.**, s.51.

⁶⁰ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **Türk Medeni Kanunu**. c.2, (İstanbul: Sermet Matbaası,1960), s.7.

olarak beslenme, giyim, barınma, ev hizmetleri ve tıbbi bakımı içermektedir. Kocasının yükümlülükleri karşısında kadın da iffet ve namusunu korumak, sorumluluklarını yerine getiren kocasına itaat etmek, onun malını korumak ve çocuklarına bakmakla yükümlüdür.⁶¹ Ancak İslamiyet, ailenin çocuk yapma, çocuğu yetiştirme ve en önemlisi çocuğun toplumsallaştırılması işlevine zarar verdiği için "eşlerin birbirinden ayrılması" ve "ailenin dağılması" demek olan boşanmayı hoş karşılamamıştır.

1.2. Günlük Yaşam ve Çalışma Hayatı

Kuruluş döneminde kadınlar, sosyal hayatın içerisinde erkeklerle birlikte daha etkin bir görüntü çizmişlerdir. Toplumsal yapı içerisinde kadının ailede anne olarak yeri tartışılmaz bir mevkide olmuştur. Evde anne pek çok konuda hükümler ve sorumlu kişidir. Çocuğun her türlü ihtiyacının anne tarafından karşılanması doğaldır. Bunun yanında, kuruluş devrinde konar-göçer kültüre sahip olan Türk toplumunda büyük fonksiyona sahip olup yaylada gidiş ve dönüşte tüm gerekli tüm düzenlemeler ona aittir.⁶²

Kuruluş döneminde kadınlar, kurdukları kadın örgütleri ile toplumsal hayatın ayrılmaz bir parçasını oluşturmuşlardır. Varlığı hakkında çeşitli varsayımlar bulunmakla birlikte, XIII. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu Selçuklularında kurulan Bacıyan-ı Rum varlığını Osmanlı'ya kadar sürdürmüştür. Kadınların üretimde ve sosyal hayatta organize olmasını sağlayan bu teşkilatın Ahilik kurumunun kurucusu olan Ahi Evren'in eşi Fatma Bacı tarafından kurulduğu tahmin edilmektedir.⁶³ Teşkilat içerisindeki kadın faaliyetleri, örgücülük, dokumacılık, askeri faaliyetler, misafir ağırlanması, dini ve tasavvufi etkinliklerdir. Bacılar ahilikte olduğu gibi sanatlarını gelenek halinde sürdürmüş olup hiyerarşik düzen bunlar arasında da mevcuttur. Dokumacılık ve örgücülük faaliyetlerinin yanı sıra bu Türk kadınları uç bölgelerde savaflara da katılmışlardır. Ahi tekke ve zaviyelerinde misafir edilen ve barındırılanların

⁶¹ Abdurrahman Kurt, "Osmanlı'da Kadının Sosyo-Ekonomik Konumu", **Osmanlı Ansiklopedisi**, c..5 (Ankara, 1999), s.445.

⁶² Turan, **a.g.m.**, s.86,88.

⁶³ Kurt, "**Osmanlı'da Kadının...**",s.436.

ağırlanmaları da onların hizmetlerdendir. Kimsesizlerin ve yoksulların barındırılması, misafirlerin ağırlanması, kızlarla imece usulü birtakım işlerin yürütülmesi onların görevlerindendir. Ayrıca bacı teşkilatının üyesi olan genç kızlar ve kadınlar erkeklerle birlikte zikir, sema ve sohbet meclislerinde de bulunurlardı.⁶⁴

Kuruluş dönemi ile alakalı bir diğer kaynak olan Kuzey Afrikalı Müslüman İbn-i Batuta'nın seyahatnamesidir. Bu kaynakta Türk kadını ile olarak şöyle denmektedir: “Bu memlekete geldiğimiz andan itibaren çevredeki komşularımız, kadın olsun erkek olsun durumumuzla ilgilenmeden yapamamışlardı. Burada kadınlar erkeklerden kaçmazlar ve yola çıkacağımız zaman akraba ya da hane halkındanmışçasına bizimle vedalaşırlar, bu ayrılıktan dolayı üzüntülerini, gözyaşları dökerek belirtirlerdi... Bu ülkede adetler gereğince, ekmek haftada bir gün pişirilir ve pişirilen ekmekte haftanın öteki günlerine elverecek kadar olurdu. Ekmek günü belde erkekleri sıcak sıcak ekmekler, nefis yemeklerle çevremizi donatırlar, bunları size kadınlar gönderdi, sizden hayır dua bekliyorlar, derlerdi.”⁶⁵ Ayrıca, İbn-i Batuta İznik'ten Sakarya nehrine doğru hizmetçisi ile yolculuk yapan bir kadına da tanık olmuştur.⁶⁶ Bu örneklerden anlaşıldığı üzere kuruluş döneminde Anadolu'da kadınla erkek arasındaki sınırlar çok keskin değildir. Günlük hayatta evin dışında da faal olabilen kadın, toplumsal hayattan tamamen soyutlanmamış olup yanında biri olması kaydıyla rahatlıkla yolculuk yapabilecek özgürlüktedir.

Kuruluş döneminde sultan eşleri de toplumdan irtibatı kesik olarak saraylarda yaşayan kimseler değildir. Kocaları gibi onlar da sosyo-politik hayatın aktif özneleridir. Sultan eşleri, kaç-göç olmaksızın yabancı erkeklerle görüşebilme özgürlüğüne sahiptirler. Örneğin, İznik şehrinin yöneticisi olarak Orhan Bey'in eşi Nilüfer Hatun İbn-i Batuta'ya ikram ve iltifatlarda bulunmuştur. Müslüman olan Nilüfer Hatun ayrıca Bursa'da bir tekke, mescit ve Bursa'dan geçen çay üzerinde bir köprü yaptırmıştır.⁶⁷

Kadının, Osmanlı Devleti kurucuları Osman Gazi ve Orhan Gazi dönemlerinde bizzat devlet himayesi altında olduğuna dair uygulamalar da mevcuttur. Osman Gazi'nin devlet güvenliği ve garantisi, sokaktaki kadının her türlü ziyandan

⁶⁴ Mikail Bayram, **Bacıyan-ı Rum** (Konya,1983),s.47-53.

⁶⁵ **İbn-i Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler**. Haz. İsmet Parmaksızoğlu (Ankara: Milli Eğitim Gençlik Ve Spor Bakanlığı Yay.,1986),s.4.

⁶⁶ **Aynı**, s.47.

⁶⁷ Kurt, “**Osmanlı Kadınının...**”, s.436.

korunmasını sağlamıştır. Hatta bu güvenlik Müslüman kadından başka gayrimüslim kadın için de geçerlidir.⁶⁸

Âşık Paşazade tarihinde bu uygulamalar şu şekilde ifade edilmektedir: “Osman Gazi, Eskişehir’in Hamam semtinde pazar kurdurdu. Etraftan kâfirler bile gelip buradan işlerini görüp ihtiyaçlarını giderirlerdi. Zaman zaman bu pazara Germiyan halkı da gelirdi... O, bunlara adaletle muamele edip durumu çok ileriye götürdüğünden, Bilecik kâfirlerinin hanımları bile Eskişehir pazarına gelirler, alışverişte bulunurlar ve ihtiyaçlarını güvenlik içinde görüp giderlerdi.”⁶⁹ Orhan Bey de İznik’in fethinden sonra gazilere, dul ve fakir kadınları nikâhlarına almalarını buyurmuştur. Bu şekilde devlet hem aile kurumunu korumuş hem de toplumdaki ahlaki çöküntüye karşı tedbir almıştır.⁷⁰ Bu durumda Osmanlı toplumunda kadının toplum yaşamından bütünüyle dışlanmış olduğu pek doğru değildir. Çünkü bu toplumda kadın evin dışına çıkmaktadır. Kamusal alanda da görülmektedir. İstisnalar olsa dahi, kadın çarşıya pazara gitmektedir.⁷¹ Ancak Ortaylı’dan farklı olarak, Lord Kınross ise Osmanlı toplumunu “erkek toplumu” olarak yorumlamıştır. Çünkü ona göre kadın, yüksek duvarlarla diğer evlerden, kafesle sokaklardan tümüyle soyutlanan evin içine hatta harem içine hapsedilmiş, sokağa çıkamaz hale getirilmiş, dolayısıyla da alanlar, sokaklar erkeklerin olmuştur. Bu durum kadın ve erkeğe ait iki ayrı dünya oluşmasına yol açmıştır.⁷² Bu durum ise daha çok klasik dönem için geçerlidir.

Klasik dönem içerisinde ise kadınla erkeğin ayrı olduğu bir toplum yapısı söz konusudur. Bu toplum yapısında erkekler ve kadınlar ayrı ayrı eğleniyorlardı. Kadınlar hamamlarda ve mesire yerlerinde ayrı törenler ayrı eğlenceler düzenlerlerdi. Ayrı eğlenen kadınlarda oyun kolları vardı. Parası olan zengin insanlara köçekler, çengiler getirilmekte idi.⁷³ Bunlar da tıpkı erkek köçekler gibi örgüte bağlı esnaftan idiler. Kadınlardan oluşan çengi topluluğuna da kol adı verilirdi. Özel eğlenceler, düğünler düzenleyen kişiler kadın toplantılarında çengiler bulundurmamak istedikleri zaman, ekonomik durumlarına göre kolbaşından en ünlüsünün veya bir başkasının evine gidip

⁶⁸ Turan, **a.g.m.**, s.87.

⁶⁹ Aşık Paşazade, **a.g.e.**, s.64.

⁷⁰ Turan, **a.g.m.**, s.88.

⁷¹ Ortaylı, **Osmanlı’yı Yeniden Keşfetmek**, s.37.

⁷² Ediz, **a.g.e.**, s.44.

⁷³ Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile** s.118.

kadınla pazarlığa girişirler, ücrette anlaşma olunca düğün evinde eğlence yapılırdı.⁷⁴ Bayramda İstanbul'un bütün sokaklarında salıncaklar kurulur, kadınlar ve erkekler salıncaklarda sallanarak eğlenirlerdi. Tüm sınırlamalara rağmen kadınlar mesire yerlerinde özellikle Kâğıthane çevresinde hoşça vakit geçirirlerdi.⁷⁵ Avrupalı görgü tanıklarına göre Osmanlı toplumunda günlük yaşam içerisinde Müslüman kadınlar ile genç kızların tanıdık veya akrabadan bir erkek ile sokakta konuşmaları çok ender görülürdü. Kadınlar ve genç kızlar genellikle haremağalarının veya dadılarının refakatinde dışarı çıkabilirlerdi.⁷⁶

Osmanlı İmparatorluğu'nda XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla hatta XX. yüzyılın başlarına değin kadınların yaşam biçimlerini belirleyen bir dizi ferman çıkarılmıştır. Bu fermanlar saray kadınlarının kılıkklarını eşarp uzunluklarından yaka biçimlerine kadar belirlemekle yetinmiyor, onların nerelerde, hangi saatlerde ne tür araçlarla nereye kadar gidebileceklerini belirten buyruklar içeriyordu. Kadınların kaymakçı dükkânlarına girmeleri, mesire yerlerine gitmeleri dahi zaman zaman kısıtlanmış, III. Osman döneminde kadınların sokakta babaları ile yürümeleri, aynı arabalara binmeleri, belli meydanlardan geçmeleri yasaklanmıştır.⁷⁷

Osmanlı toplumunda kadınların sosyal hayat içerisinde yer aldığı uygulamalardan biride hayır işleridir. Valide Sultanlar, Hanım Sultanlar ve cariyeler tarafından toplumsal bir faaliyet olarak hayırsever vakıfların kurulması ise kökleri Osmanlı'nın ilk dönemlerine kadar giden eski bir gelenektir. Böyle kurumların bakımı, yaşatılması ve giderlerinin karşılanması dini bir davranışla "Allah'ı memnun etme" kaygısı yanında mevkii ve zenginliği ilan etme, bölge halkını memnun etme gibi dünyevi amaçlarda taşıyordu⁷⁸ ki Yavuz Sultan Selim'den başlamak üzere günümüze kadar gelmiş pek çok mimari eserin kurucuları padişah kadınları ve kızlarıdır.⁷⁹ Osmanlı prensesleri, XVIII yüzyıl boyunca büyük bir mal varlığı biriktirmişler ve bunun yanı sıra halkın önünde büyük bir özgürlükle hareket etmişlerdir.

⁷⁴ Refik Ahmet Sevengil, **İstanbul Nasıl Eğleniyordu?** Haz.: Sami Önal (Dördüncü Basım. İstanbul:İletişim Yay.,2003), s.74.

⁷⁵ Aybet, **a.g.m.**, s.361.

⁷⁶ **Aym**, s.362.

⁷⁷ Arat, **a.g.e.**, s.100.

⁷⁸ Peirce,**a.g.e.**,s.263.

⁷⁹ Zehra Toska, "İstanbul Hayalhanesinde Beliren Kadın Sımaları", **Osmanlı Ansiklopedisi**, c.5, (Ankara 1999), s.459.

Mülkiyet hakkında ise İslam hukukunun kadına tanıdığı serbestlik ve mal ayrılığı esası,⁸⁰ kadının malı üzerindeki tasarruf hakkı Osmanlı hukukunda da geçerli olmuştur. XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde gözlemlerde bulunan Lady Montagu bir mektubunda şöyle söylemektedir: “Türk kadınlarının kocalarının hıncından korkacak bir şeyleri yoktur. Zira bu hanımlar zengindirler, kendi paraları vardır. Boşanma halinde, kendilerine verilmesi gereken ek bir meblağla, bunu alıp götürmektedirler. Türk kadınlarının tümüyle imparatorluğun yegâne özgür halkı olduğunu düşünüyorum.”⁸¹

Osmanlı yaşayan kadınlar ticari faaliyetlerde de bulunmuşlardır. Kanuni devrine ait fermanlardan bazı kadınların çamaşırhane açtıkları, bazılarının da köle ticaretiyle uğraştıkları anlaşılmaktadır. Birçok belge, gayr-i menkul satan veya alan ya da kiralayan kadınları göstermektedir. XVII. yüzyılda birçok kadının mülkiyetini elinde bulundurduğu evi vardı.⁸² Kadınların bir kısmı, hizmetlerini evlerdeki kadınlara götüren belli bir cinsiyete has meslek kolları oluşturmuşlardı. Bunlar ebeler, sütanneleri, çöpçatanlar, güzellik uzmanları, hamam hizmetçileri, ağıtçılar gibi. Kârlı olan fakat sosyal olarak uygun görülmeyen fahişelik gibi kadın meslek kolları da bulunmaktaydı.

El sanatlarına gelince, şehirlerdeki ve kırsal bölgelerdeki kadınlar temelde tekstil imalatının değişik aşamalarıyla ilgili el işleriyle uğraşmaktaydılar. Mum üretimi, ev aletlerinin imali, ekmek ve diğer yiyeceklerin hazırlanması gibi alanlarda kadınların çalıştığına dair kanıtlar bulunmaktadır.⁸³ Dokuma atölyelerindeki erkek çalışanlarında üstesinden gelecekleri bir iş olan iplik eğirme görünüşe göre kadınların evlerinde de yapabildikleri bir işti. 1678 tarihinde Bursa'daki ip eğirme tezgâhlarının yaklaşık yarısının sahibi ya da kullananı kadındı.⁸⁴ Evde imal ettiği ürününü bir dükkânı olmadığı için çarşı ve pazarda satışa sunan pek çok kadın olup bunlar düzenli bir lonca teşkilatının üyesi değildiler. Bu dönemde erkeklerin engellemelerine rağmen lonca üyesi olan kadınlar da bulunmaktadır.⁸⁵ Bunlara ilaveten özellikle kadınlara ait işlere bakmak üzere devlet tarafından kamu görevlisi kadınlar istihdam edilmiştir. “Vezaif-i

⁸⁰ Üçok-Mumcu, **a.g.e.**,s.88.

⁸¹ Lady Montagu,**a.g.e.**,s.45.

⁸² Kurt, **Osmanlı'da Kadının...**, s.437.

⁸³ Ruth M. Roded, “Osmanlı Tarihine Cinsiyet Açısından Bakılması”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, c.5, (Ankara, 1999), s.423.

⁸⁴ Suraya Faroqhi, **Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak**. Çev.: Gül Çağalı Güven ve Özgür TÜresay (Birinci Basım.İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2003),s.240.

⁸⁵ Doğan, **a.g.m.**, s.386.

bab” çalışanları ismi altında on bin kadın görevlinin günlük ve aylık maaşlarına ait belge bunu göstermektedir.⁸⁶

Köylü kadını ise imparatorluğun çeşitli bölgelerinde erkeği ile beraber üretimde etkindir. Tarım işçiliğinin önemli bir bölümünde yer almaktadır. Kırsal kesimde ki bu kadının ev ekonomisinde büyük yeri olup, kumaşını dokur, örgüsünü örer, bu suretle ailenin bütün fertlerinin giyimini sağlar, hatta halısı, kilimi yatak çarşafı ile ev döşemesini kendi yapar ve bunun yanı sıra güzel sanatlar bakımından örnek olan dokuma işleri de meydana getirirdi.⁸⁷

1.3. Kadın Giyimi

Kuruluş dönemi kadın kıyafeti ile ilgili olarak kaynaklarda değirmi çarşaf, kürk, peçe, ibrişimden başörtüsü gibi bazı giyim aksesuarlarının, misk ve amber gibi koku ürünlerinin adı geçmektedir. Ancak klasik dönemdeki kategorik farklılaşmanın işareti olarak öne çıkan bu ürünlerin kuruluş döneminin günlük yaşamında ne kadar yer tuttuğu, hangi durumda giyildiği ve kullanıldığına dair ayrıntılarla ilgili elimizde bilgi bulunmamaktadır.⁸⁸ Osmanlı Devleti’nde giysiler, kişinin toplumdaki yerini simgeleyen en belirgin göstergelerden biri sayılır; giysinin rengi, biçimi ve hatta kumaşının cinsi giyen kişinin ait olduğu toplum düzeyini yansıtır.⁸⁹

Klasik dönem içerisinde Fatih zamanında kadınlar yüzlerini örtmüyorlardı. Yalnızca başlarını örtüyorlar, yüzlerini göğüslerini ve bütün ziynetlerini gösteriyorlardı.⁹⁰ Kadınların XVI. ve XVII. yüzyılda sokak giysisi olarak ferace, yaşmak ve her zaman olmamak kaydıyla peçe kullandıkları görülürdü.

XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde Berberi korsanları tarafından esir alınıp Osmanlı’ya satılan Cenevizli Menavina’nın kitabında kadınların beyaz, ince bezden bir giysi

⁸⁶ Kurt, **Osmanlı Kadının...**, s.439.

⁸⁷ Altındal, **a.g.e.**, s.91.

⁸⁸ Doğan, **a.g.e.**, s.34.

⁸⁹ Evren ve Can, **a.g.e.**, s.74.

⁹⁰ Ahmet Refik Altınay, **a.g.e.**, s.15.

giydikleri, şehre giderken yüzlerinin önüne at kılından yapılmış bir peçe taktıkları, fakir kadınların ve kölelerin gözleri gözüksün diye peçe takmadıkları anlatılmıştır.

Yabancı seyyah Pedro, 1552 yılındaki İstanbul kadınının saçlarını uzatarak omuzlarına döktüklerinden, saçlarının önlerini papazlar gibi kırtıklarından, başlarına sırma işlemeli hotozlar kondurduklarından, hamama gittiklerinde bile üzerlerinde altın ve mücevher taşıyanların olduğundan bahsetmiştir.

XVI. yüzyılın İtalyan tanığı Bassano ise Türk kadınının ev giysileriyle ilgili olarak şunları yazmıştır: “Türkiye’de kadınlar, özellikle Hıristiyanlar, Türkler ve Yahudiler gibi, son derece süslü ipekliler, erkekler gibi yere kadar uzanan ceketler, şalvarlar ve altları kabartmalı çizmeler giyerler. Başlarına dik oturtulmuş yuvarlak küçük tepelik takarlar. Yüzük, bilezik, altın zincir gibi kadın takıları çok hoşlarına gider, küpe takmayı sevmezler.”⁹¹

XVI. yüzyılda Osmanlı’da bulunan Busbecg ise kitabında sıkı sıkıya giyinen kadınları hayaletlere benzetmiştir: “Türkler karılarının iffetine, bütün milletlerin hepsinden fazla ehemmiyet verirler. Onları bunun için eve kaparlar. Kadınlar dışarı çıkmaya mecbur olunca o kadar örtülü ve kapalı çıkarlar ki, Kendilerini hayalet sanırsınız. Kadınlar erkekleri peçeler arkasından görürler. Fakat kendi vücutlarının hiçbir yeri erkeğe görünmez.”⁹²

Osmanlı ülkesinde üst tabaka Osmanlı kadınlarına hayran olan Lady Montagu ise bir Türk giysisi giyerek şu şekilde tanımlamıştır. Buna göre giysiyi oluşturan ilk öge topuklara kadar inen bol bir şalvardır. Oğlak derisinden ayakkabılar simle işlidir. Bunların üstüne nakışlı ipek gömlek giyilmektedir. Bu gömleğin geniş kolları dirseğe kadar inmekte ve elmas bir düğmeyle yakası kapanmaktadır. Entari ise arkadan uzun sırma püsküller, elmas ya da gümüş düğmelerle sarkan çok uzun kollarıyla beli saran bir cektir. Şalvarla aynı kumaştan kaftan giyilmekte belini ise bir kuşak süslemektedir. Saç tuvaleti ise kışın inci ya da elmas işlenmiş güzel bir kadifeden, yazın hafif ve parlak gümüş rengi bir kumaştan yapılmış kalpak denilen bir başlıktan oluşmaktadır.”⁹³

Köylü kadını ise şehirde olduğu gibi sıkı sıkıya örtünmemiştir; çünkü tarla hayatı ona erkeği ile birlikte çalışma zemini vermiştir. Buralarda kadın peçe ile

⁹¹ Sevgi Gürtuna, “Klasik Dönemde Osmanlı Kadınının Giyim Tarzı”, **Türkler**, c.11, (Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2002), s.910,913.

⁹² G.de Busbecg, **Kanuni Devrinde Bir Sefirin Hatıratı** (Ankara: Serdengeçti Neşriyat,1953),s.66.

⁹³ Lady Montagu,**a.g.e.**,s.43

dolaşmayıp, başına sardığı örtüsünü kendi köyü dışından gördüğü veya yabancı saydığı erkekten kaçmak için kullanmıştır.⁹⁴

1.4. Kadın Eğitimi

Kuruluş döneminde çocukların ilk eğitim ve öğretimi evde ebeveynleri tarafından verilmekteydi. Belli bir yaşa gelen çocuk mektebe gönderilmekteydi.⁹⁵ Kız çocuklarının eğitimi ile ilgili örgün eğitim-öğretim kurumu olarak sadece sıbyan mektepleri vardı. Bu mektepler ülkenin hemen her mahalle ve köyünde yaygın biçimde bulunmakta ve genellikle camilere bitişik olarak veya caminin bir köşesinde yer almaktaydılar.⁹⁶ Çocuklar bu okullara 4–6 yaşlarında başlıyor ve kız-erkek beraber okuyorlardı. İslamiyet kızların da okumasını emrettiği için bu okullarda karma eğitim yasaklanmamıştı. Ancak 11–12 yaşlarına kadar devam eden bu eğitimden sonra kızların örgün eğitimi sona eriyordu. Medreseler sadece erkeklerin devam ettiği üst öğretim kurumu olarak kız çocuklarına kapılarını kapatıyordu.⁹⁷ Kız çocukları sıbyan mekteplerinde Kuran okumayı öğrenmenin yanında, temel dini bilgileri ve uygulamaları da öğrenirlerdi. Sıbyan mektebini bitiren kız çocuklarının bundan sonraki eğitimi aile içerisinde sürdürülürdü. Ailede çocukla en fazla ilgilenen kişi anneydi. Dolayısıyla ailede çocukların eğitiminde en etkili olan şahıs kadındı. Bu eğitim, kıza anne rolünün benimsetilmesi, annelik / eş rolünün gerektirdiği tutum ve davranış kalıplarının öğretilmesi şeklinde gerçekleşirdi. Yani kız çocuğu aile içinde özellikle anne tarafından ilerideki evlilik hayatına hazırlanırdı.⁹⁸

Klasik dönemde ise kız çocukları Kuran ezberlemenin yanında ünlü âlimlerden hadis dersi alarak yetiştirilmekteydi. Okumuş ve âlim kadınların sayısı XVI. yüzyılda belirgin bir şekilde düşmüştü. XVII. yüzyıldan itibaren de okumuş ve hadis uzmanı kadınlar sistematik bir şekilde biyografik çalışmaların dışında tutulmuştur.⁹⁹ Bu

⁹⁴ Altındal, **a.g.e.**, s.91.

⁹⁵ Turan, **a.g.m.**, s.85.

⁹⁶ M. Şevki Aydın, Osmanlı'da Kız Çocuklarının Eğitimi, **Osmanlı Ansiklopedisi**, c.5, (Ankara, 1999), s.222.

⁹⁷ Doğan, **a.g.e.**, s.42.

⁹⁸ Aydın, **a.g.m.**, s.222.

⁹⁹ Roded, **a.g.m.**, s.423.

dönemde âlimler kadın eğitimi konusunda farklı görüşler dile getirmişlerdir. Bu düşünceler dönemin kadın eğitimine bakışını göstermesi bakımından önemlidir. Bunlardan Hoca Nasiri' ye göre kızlar, yazmaktan ve okumaktan men edilmelidir. Diğer bazı âlimlere göre ise yazmaktan men edilmeli fakat okumaktan men edilmemelidir. Özellikle dinin lüzumlu yönleri ile sünnet hükümleri öğretilmelidir. Kız çocuklarının eğitimi ile ilgili nispeten olumlu tutum takınan Kınalızade ise, çocuğun kişiliğinin oluşumunda annenin eğitsel rolüne vurgu yapmakta, kız çocuklarının eğitiminde hayâ, iffet, erkeklerden sakınma, utanma ve ev hususlarına alaka gösterilmesinin önemli olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁰ Oysa Fatih döneminde kadınlık düşünce olarak gelişmekte, hanımlar arasında şairler yetişmekteydi.¹⁰¹ O günün Osmanlı sarayının “Enderun’u gibi, “Harem” de genç cariyelerin eğitildiği bir kurumdu. Saraya yeni alınan cariyelere Müslüman gelenek ve görenekleri, okuma ve yazma öğretilirdi. Ayrıca yeteneklerine göre musiki, biçki, dikiş, nakış ve oyunlarda öğretimi yapılan diğer alanlardı.¹⁰² Nitekim Türkçe’ yi iyi öğrenen ve şiir de yazabilen Hürrem Sultan bu şekilde eğitim almış kadınlara verilebilecek en iyi örneklerden biridir.¹⁰³ Hürrem Sultan gibi XV. yüzyıldan itibaren şairliğini kanıtlamış, şiirleri ile çeşitli antolojilerde yer almış divan sahibi kadınlar da vardır. Mihri, Zeynep Hatun, Ayşe Hubba gibi.¹⁰⁴ Ancak bu kadınlar, klasik şiirin üretilip sahneye çıktığı yere, imparatorluğun en yüksek toplumsal sınıfına mensup olmalıydı. Edebiyat çevrelerine doğrudan ulaşabilmeli ve kuşkusuz pek az kişide bulunan bir nitelik olarak okuryazar olmalıydılar. Fakat bu kadınlar toplumun daha üst bir sınıfına da ait olsalar XIX. yüzyıla kadar şiirlerinde erkek bir sevgiliyi yazamamışlardır.¹⁰⁵

Saray ve çevresindeki kadınlar bahsi geçen hayat tarzı içerisindeyken, Osmanlı düzeninin kendilerine sağladığı her türlü öğretim olanağından yararlanırken, kırsal kesimde kadın, kültürel düzeyde hiçbir ürün vermeden ve katkıda bulunamadan yaşamıştır. Köylü kadını, eğitim ve öğretimden yoksun bırakılırken çocukları da köylü

¹⁰⁰ Aydın, **a.g.m.**, s.224.

¹⁰¹ Altınay, **a.g.e.**, s.15.

¹⁰² Uzunçarşılı,**a.g.e.**,s.147.

¹⁰³ Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, s.40.

¹⁰⁴ Toska, **a.g.m.**, s.459.

¹⁰⁵ Kemal Sılay, “Erkeğin Ağzıyla Söylenen Gazel: Osmanlı Kadın Şairler Ve Ataerkilliğin Gücü”, **Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları**. Çev.: Nemciye Alpay (İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yay., 2000), s.195.

kalmıştır.¹⁰⁶ Gerek göçebe gerek yerleşik olsun kırsal bölgelerdeki kız çocuklarının eğitimi tarım ve ev işleriyle sınırlı kalmıştır.¹⁰⁷

2.TANZİMAT DÖNEMİNDE TÜRK KADINI

Klasik dönemin ardından Batı karşısında üstünlüğünü kaybeden Osmanlı Devleti, gerileme ve çöküş sürecini durdurabilmek için XVIII. yüzyıldan itibaren değişim sürecine girmiştir. Toplumda görülen siyasi, sosyal, ekonomik vb. yönlerdeki gelişme ve değişmelerden, toplumun bir parçası olan kadın da kendisine düşen payı almıştır. Bu dönemde kadının statüsü üzerinde tartışmalar başlamış olup kadına bazı haklar tanınmıştır.

XIX. yüzyılda bütün dünyanın yaşadığı haberleşme ve teknolojiye devrimin Osmanlı topraklarına yansması, büyük şehirlerde ve kırsal alanda klasik Osmanlı aile yapısını yavaş yavaş değiştirmeye başlamıştır.¹⁰⁸

2.1.Aile Hayatının Düzenlenmesi

1839 tarihinde yayınlanan Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda kadınlar ve aile hayatı ile ilgili olarak bir hüküm yok ise de Tanzimat bürokratları daha ilk anda bazı tenbih fermanlarıyla aile hayatını düzenleme çabasına girmişlerdir. Bu fermanlar, evlenme olayını düzenlemeye olumsuz etkisi olan gelenekleri kaldırmayı amaçlamaktaydı. Buna göre Mayıs 1844 tarihli fermanla, kız çocuklarının kendi hür iradeleriyle evlenebilmeleri ve başlık gibi ödemelerin yapılmaması emredilmişti.¹⁰⁹ Evlenememe konusunda ise Koca İli meclisinden yapılan bir başvuru üzerine Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'de tartışılarak evliliğe ilişkin ferman irad edilmiştir. Buna göre, bazı kentlerde ailelerin kızlarının 30 yaşına gelmeden evlenmelerine engel olmaları ve genç dul kadınlar ailelerinin istekleri olmadıkça yeni bir evliliğe teşebbüs edememeleri üzerine,

¹⁰⁶ Altındal, **a.g.e.**, s.94.

¹⁰⁷ Onay,**a.g.e.**, s.33.

¹⁰⁸ İlber Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim** (Birinci Basım. Ankara: Turhan Kitapevi, 2000), s.64.

¹⁰⁹ Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, s. 152.

buluğa giren kızlar ve dul kadınların veli izni olmasa da şeran bir engel olmadığı sürece Kadı'ların izni ile evlenebilmelerini sağlayan ferman irad edilmişti.¹¹⁰ 1850 yılında kız çocuklarının zorla evlendirilmesinden ileri gelen, kız kaçırma gibi adetlerin önlenmesi için şiddetli cezalar içeren iki irade daha çıkarılmıştır. Aile kurumuna yönelik düzenlemeleri içeren süreç nihayet Medeni Kanun'un öncüsü sayılan kısa ömürlü ve tam uygulanmayan bir kanun olan 1917 tarihli "Hukuk-u Aile" kararnamesine kadar uzanmıştır.¹¹¹ Tanzimat döneminde Ahmet Cevdet Paşa başkanlığında bir komisyon da toplum yapısını düzenlemek için Mecelle'yi hazırlamıştır (1869–1876). Ancak Mecelle içerisinde aile hukukuna ve dolayısıyla evlenmeye dair hükümlere yer verilmemişti. Aile hukuku konusu, daha çok fıkıh ve fetva kitapları ile imparatorluk içerisinde yer alan farklı din mensuplarının kendi dini hukuklarına bırakılmıştı. 1881 tarihli bir nizamname ile evlenecek Müslümanların Şeriye mahkemesinden, gayrimüslimlerin ise kendi dini reislerinden izinname almaları şartı getirilmiştir.¹¹²

XIX. yüzyılın ortalarında Osmanlı'da bulunan Prusyalı Mareşal Helmut Von Moltke Türklere ilişkin mektuplarında şunları yazıyordu: "Doğuda evlenme, sırf cinsi niteliktedir ve Türkler âşık olmak, kur yapmak, ahü vay etmek, mutluluğun en yüksek derecesine ermek gibi dırıtlılara kulak asmadan yahut beklenmedik masraflara uğramadan dosdoğru meselenin aslına giderler. Evlenme işi akrabalar tarafından kararlaştırılır... Yeni gelinin peçeli olarak kocasının evine girdiği gün kocasının onu ilk defa, en yakın akrabalarının hatta erkek kardeşlerinin de son defa gördüğü gündür. Yalnız baba onun bulunduğu hareme girebilir ve düğünden sonra da onun üzerinde daima bir dereceye kadar hâkimiyet sahibidir." Moltke, Türkler arasında çok eşliliğin olduğundan bahsetmiştir. Fakat birden fazla kadınla evlenebilecek düzeyde zenginlik kaynağına çok az erkeğin sahip olduğunu belirtmekte, erkeğin kanunen cariyeye alma hakkının bulunduğundan, bir cariyeden doğan çocuğa en küçük bir ayıp gelmediğinden, cariyelerin evin hanımının emri altında olduğundan bahsetmektedir.¹¹³

XIX. yüzyılda Türkiye'de bulunan Amicis'de "Taaddüd-ü Zevcad günden güne azalıyor" demekte ve nezaretlerdeki memurların, zabitlerin, Kadı'ların, din adamlarının bir kez evlendiğini anlatmaktadır.¹¹⁴

¹¹⁰ Doğan, **a.g.m.**, s. 388.

¹¹¹ Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile** , s. 150-153..

¹¹² Halil Cin, **İslam ile Osmanlı Hukukunda Evlenme** (İkinci Basım. Konya:Selçuk Üniversitesi Yay., 1988), s.286-287.

¹¹³ H.von. Moltke, **Türkiye Mektupları**. Çev.: Hayrullah Örs (İstanbul:Remzi Kitabevi., 1969), s.37.

¹¹⁴ Edmondo de Amicis, **İstanbul** (İkinci Basım. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1986), s.274.

Tanzimat döneminde Osmanlı Devleti'nde modern İslamcı düşünürler, çok eşli evliliğin kalkmasına ya da sınırlandırılmasına yönelik yeni yorumlar getirmişlerdir.¹¹⁵ Abdülhamit devrinde İstanbul'da yüksek tabakada birden çok kadın alma geleneği azalmıştır. Ancak taşrada zenginler ve eşraf toplumsal konumlarının göstergesi olarak birkaç kadınla evlenme geleneğini sürdürmekte olup evde erkeğin otoritesi söz konudur.¹¹⁶ XIX yüzyıl ortalarında İstanbul'a gelen Ubcini de kadınların ev hayatıyla ilgili görüşünü şu şekilde dile getirmektedir: “Kadın kocasına karşı itaat ve saygı göstermeye mecburdur. Huzurunda ayakta durmalı, sofrada hizmet etmeli, ağa, efendi, çelebi gibi unvanlar vererek hitap etmelidir. Buna karşılık, haremde hâkim-i mutlaktır. O emreder, evin idaresi onun elindedir; çocuklarını bizzat yetiştirip, hizmetkâr ve köleleri kontrol ederdi.”¹¹⁷

2.2.Yaşam Tarzının Değişmesi ve Ekonomik Alanda Değişimler

Reformlar sürecindeki Osmanlı İmparatorluğu'nda batı ile iletişim ve ilişki oldukça arttığı için, bu etkileşim sonucu Osmanlı toplumunda da ilk kez kadınların konumu gündeme getirilmeye başlanmıştır. Ancak batılı hem cinsleri siyasal hakları için mücadele ederken, Osmanlı Türk kadınları için mücadelede öncelik sırasını kapalı hayattan kurtulmak isteği almıştır. Müslüman Türk kadının öncelikli amacı, batılı hemcinslerinin koşullarından oldukça farklı olarak insan statüsüne kavuşabilmek, kapalı yaşam koşullarından uzaklaşarak, sokağa çıkma özgürlüğüne ulaşabilmektir.¹¹⁸

XIX. yüzyılda İstanbul ve büyük liman şehirlerinde yeni bir hayat başlamıştır. Bu hayat tarzı sadece konaklar, Avrupa mobilyası ve alafranga sofrada olarak özetlenemez. Kaç-göç büyük ölçüde devam etmekle beraber yüksek sınıfın kadını toplum hayatına girmeye başlamıştır. Gezinti yerlerinde kadın-erkek flörtü başlamıştır. Bazı tekkelere kadınlar da devam etmişlerdir.¹¹⁹ Ülkenin sınırlı mekânlarında gelişen batılı tarzı yeni yaşama biçimlerini, en iyi vurgulayan kelime ise “alafranga” olmuştur. Alafranga, Tanzimat'la birlikte günlük dilde yer almakla kalmamış, kültürel farklılığı

¹¹⁵ Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim**, s. 65.

¹¹⁶ Ediz, **a.g.e.**, s. 91

¹¹⁷ Cemal Kafadar, “Tanzimat'tan Önce Selçuklu Ve Osmanlı Toplumunda Kadınlar”, **Çağlarboyu Anadolu'da Kadının 9000 Yılı** (Ankara: Kültür Bakanlığı Anıtlar Ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yay., 1993), s.203.

¹¹⁸ Ediz, **a.g.e.**, s.91.

¹¹⁹ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı** (Birinci Basım. İstanbul: Hil Yay., 1983), s.179.

belirten bir sözcük olmuştur.¹²⁰ Batılı yaşam biçimi ve modern kültür, hedef kitleye süreli yayınlarda magazin haberiyle takdim edilmekteydi. Bu tarz yayınlarda günlük hayata egemen olan anlayış ve alışkanlıkların değişmesi beklentisi vardı. Dolayısıyla denilebilir ki bu yayınlara Tanzimat fermanının siyasal amaçlarına, sosyo-kültürel taban kazandırılması açısından büyük öneme sahiptir.¹²¹ Boğazdaki mehtap sefalari, sayfideki köşlerde kadınlı erkekli saz söz meclisleri tutucu çevrelerin ve Ahmet Cevdet Paşa gibi eski tarz aydınların eleştirilerine neden olmuşsa da yeni hayat bildiği gibi devam etmiştir. Eski devirde ince yaşam ulema sınıfının büyüklerine özgü iken, Tanzimat döneminde sivil bürokrasi de modern ve pahalı yaşam biçimine uymakta öncülük etmiştir.¹²²

XIX. yüzyılın ortalarında İstanbul’da bulunan De Fontmagne, bu değişimlere yönelik Türk kadınlarının günlük yaşamıyla ilgili olarak şu saptamaları yapmıştır: “Medeni diyebileceğimiz bazı Türklerin hanımları arasında birkaç yabancı lisanı öğrenen Türk ve Rum kadın var. Onlar böylece düşünce melekelerini zayıflatan uyusukluktan kurtulmuş oluyorlar. Ekseriyette bir seviyenin kadınları ile saraylılar yalnızca yiyip içmek, yatıp uyumak ve süslemekle vakit geçiriyorlar...”¹²³

Tanzimat döneminde dikkati çeken bir hususta kadınların kurduğu teşkilatlarıdır. Bu dönem kadın teşkilatlarının çoğu yardım amacıyla kurulmuş hayır cemiyetleridir. Bu örgütler kendi ürettikleri sargı bezi vb. yaralıları için gerekli malzemeleri, savaş alanlarına gönderilmek üzere Harbiye Nezaretine iletmekte ve para yardımı toplamaktaydılar.¹²⁴

Tanzimat döneminde yapılan düzenlemelerle kadına ekonomik ve sosyal anlamda güvenceler sağlanmaya çalışılmıştır. 1856 Arazi kanunnamesi ile kız evlatların babalarından kalan topraklar üzerinde erkek kardeşler gibi veraset hakkına sahip olmaları tanınmakta, kölelik ve cariyelik kaldırılmakta, kadınlara sınırlı da olsa eğitimden yararlanma olanağı sunulmakta ve kılık kıyafet, sokağa çıkma gibi konulara dair fermanlarla düzenlenen sosyal yaşantıda, görece bir hoşgörü hâkim olmaya

¹²⁰ Doğan, **a.g.m.**, s.390.

¹²¹ Doğan **a.g.e.**, s.90.

¹²² Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğunun En Uzun Yüzyılı**, s.179.

¹²³ Evren ve Can, **a.g.e.**, s.29.

¹²⁴ Şehmus Güzel, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Toplumsal Değişim Ve Kadın”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, c.3, (İstanbul: İletişim Yay.,1985), s.859.

başlamıştır.¹²⁵ Ancak esir ticareti yasaklanmasına ve pazarlarının dağıtılmasına rağmen, İstanbul'da cariye ticareti II. Meşrutiyet dönemine kadar sürmüştür.¹²⁶

Tanzimat dönemindeki bu sosyo-ekonomik değişimler sınırlı fakat eskisinden daha fazla kadının iş hayatına atılmasına neden olmuştur. XIX. yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı Devleti gerçek işletmelerin kuruluşuna ve şehir merkezlerinde işçi hareketinin oluşumuna şahit olmuştur. Bu işçiler arasında kadınlar da vardır. 1864'de G.B. Perrot, Bursa'da gezdiği bir dokuma tezgâhında 100 kadar kadın işçinin çalıştırıldığını bildirmektedir. Gemlikli kadınlar ipek kozası ve ipekten oda döşemesi imal edip satışa sunmaktadırlar. 1897'de İstanbul'da kibrit fabrikasında 121 kadın işçi vardır.¹²⁷

XIX. yüzyılda kız çocuklarının sayılarının artması ve yüzyıl sonunda eğitim derecesinin liseye kadar yükselmesi yeni bir meslek grubunun ortaya çıkışını sağlamıştır. Muallime hanımlar. Kadının özgür çalışma hayatına girişi sanayiden önce eğitim alanında olmuştur.¹²⁸ Bunun etkileri de basın yayın hayatında kendisini göstermiştir.

2.3. Kadın Giyimi

Yaşanılan toplumsal değişim içerisinde kadın kıyafetleri de kendi payına düşeni almıştır. II. Mahmut döneminde erkek kıyafetlerinde olduğu kadar kadın kıyafetlerinde de değişimler yaşanmıştır. Ancak bu değişim, kıyafetlerin yapıldığı kumaşlar ve aldığı şekillerde kendisini göstermiştir. Biçim itibarıyla batı modelleri uygulanmakla beraber doğu özellikleri de korunmuştur. Elbiselerin Avrupa modellerine uygun şekil aldığı Abdülhamit devrinde, stil tunik elbiseler, arkası kabarık etekler yapıldığı, bununla birlikte bu biçimlerde sırma işlemler yapılarak doğu özelliklerinin de korunduğu

¹²⁵ Tekeli, a.g.e., s.197.

¹²⁶ Kafadar, a.g.e., s.203.

¹²⁷ Kurt, **Osmanlı Kadının...**, s.439.

¹²⁸ Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun...** ,s.182.

görülmektedir. Dış kıyafette de ferace yerine çarşaf kullanılmaya başlanmışsa da Abdülhamit ve Mehmet Reşat dönemlerine kadar ferace kullanılmaya devam etmiştir.¹²⁹

II. Abdülhamit devrinde 1889 tarihinde çıkarılan bir fermanla halktan olan kadınların yaşmak ve ferace giymeleri yasaklanmıştır.¹³⁰ Dönem içerisinde çarşafın yasaklanmasının gerekçesi de Müslüman bayanların matem tutan Hıristiyan bayanlara benzemeleri ve bazı erkeklerin çarşafı hırsızlık yapmak için kullanmaları gösterilmiştir.¹³¹ 1901’de kadınların Avrupa mağazalarına girmemeleri, arabaların içlerinde dahi peçelerini örtmeleri istenmiş, çarşafların rengi, peçelerin kalınlığı, ayakkabıların biçimi dahi belirlenmiştir.¹³²

2.4. Kadın Eğitimi

Tanzimat dönemi içerisinde ailenin eğitim işlevi devam etmişse de dönem içerisinde kız çocuklarının eğitimi konusunda, örgün eğitim alanında önemli yenilikler ortaya konduğu görülmüştür. Tanzimat döneminde başlıca üç neden, eğitim alanındaki yeniliklerin temelini oluşturmuştur. Bu nedenler, tarihi gelişim süreci içinde ülkede reform yapılmasının gerekliliği ve halkın eğitilmesinin “Devlet ve hükümetin önemli bir görevi” olarak görülmeye başlanması, Osmanlı yönetimine ve Türklere karşı tutum alan Avrupa kamuoyunun kazanılmak istenmesi ve Avrupa devletlerinin baskılarıdır.¹³³

Tanzimat döneminde eğitim alanındaki reform çabalarında ilk adım, Padişah Abdülmecit’in 1845 tarihli hatt-ı hümayundur. Bu hatt-ı hümayunda ülkenin kalkınmasının, sanayinin, ilimlerin ve fenlerin kaynağı olarak eğitim gösterilmiş ve bu nedenle yeni okullar açılarak halkın eğitilmesine önem verilmesi istenmişti. Bu yönde ilk olarak sıbyan mektepleri yeniden düzenlenmiştir. Bu açıdan 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi oldukça önemlidir. Nizamnamenin kız çocuklarının eğitimi ile ilgili maddelerine baktığımızda bu okullara kızların 7–11 yaşları arasında devam etmeleri

¹²⁹ Muhaddere Taşçıoğlu, **Türk – Osmanlı Cemiyetinde Kadının Sosyal Durumu Ve Kadın Kıyafetleri** (Birinci Basım. Ankara: Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Yay., 1958),s.22.

¹³⁰ Arat, **a.g.e.** s.106.

¹³¹ Rukiye Bulut, “İstanbul Kadınlarının Kıyafetleri Ve II. Abdülhamit’in Çarşafı Yasaklaması”, **Belgelerle Türkiye Dergisi**, c.II, S.8, (Mayıs 1968), s.35.

¹³² Ediz, **a.g.e.**, s.89.

¹³³ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi** (Beşinci Basım. İstanbul: Kültür Koleji Yay.,1994),s.137.

mecburiyeti getirilmiştir. Bir mahalle ya da köyde iki mektep varsa bunlardan birinin kız çocuklarına ayrılması¹³⁴ yoksa yeni mektep açılıncaya kadar kız çocuklarının da erkek çocuklarıyla aynı mektebe gitmesi fakat ayrı yerlere oturtulmaları istenmiştir. Kız sıbyan mektebi hocalarının bayan olması tercih ediliyorsa da bayan hocalar yetişinceye kadar yaşlı, tecrübeli, iyi ahlaklı erkek hocalardan yararlanılacağı açıklanmıştır¹³⁵ Ancak kız çocuklarını okutmaya pek hevesli olmayan halk, reformu olumsuz etkilemiş ve bu okulların yaygınlaşmasını önlemiştir.

II. Abdülhamit zamanında sıbyan mekteplerinin yerini ibtidai mektepleri almış ve 1876 Kanun-i Esasi'de ilköğretim mecburiyeti getirilerek kız ve erkek çocuklar için eşit eğitim hakkı sağlanmıştır. İbtidai mekteplerinde Kuran-ı Kerim, Kavaid- İmla, Hesap, Coğrafya, Tarih gibi dersler verilmekte olup bu tarihte ülke çapındaki mektep sayısı 290 dır. Ancak bu okullarda kız ve erkek çocuk sayısına dair kayıtlarda bilgi bulunmamaktadır.¹³⁶

Kızlar için orta öğrenim imkânı ilk kez Tanzimat döneminde başlamıştır. 10 Kasım 1859 tarihinde Maarif Nezareti'nden Sadaret'e yazılan tezkirede ulusların kalkınmasının eğitimle olacağı belirtilmiş, kız çocukları için rüştiyelerin açılması teklif edilmişti.¹³⁷ Bundan amaç daha çok din esaslarını öğreten sıbyan mekteplerinin üstünde bir eğitim vermektir.¹³⁸ 1859 yılında İstanbul'da Cevri Kalfa İnas Rüştiyesi açılmıştır. 1869 tarihli Maarif Nizamnamesi, rüştiyelerin 500 haneyi geçen kasabalarda kurulacağını öngörmekteydi. Okulların yapım masrafları ve muallim maaşları, illerinin maarif idaresi sandığından karşılanacaktı. Nizamnameye göre kız rüştiyelerinin programında Mebâdi-i Ulum-u Diniye, Osmanlıca, Arapça, Farsça, İmla, Tarih, Coğrafya, Hesap ve defter tutmak usulü, Resim, Musiki gibi dersler yer alacaktı.¹³⁹ İstanbul dışındaki illerde ise, ilk kız rüştiyelerine II. Abdülhamit döneminde 1883–1884

¹³⁴ Akyüz, **a.g.e.**, s.139,142;Kızlar için zorunlu eğitim yaşı eğitim yaşı Unat'ın eserinde 6-10 arasında gösterilmektedir. Bkz. Faik Reşit Unat, **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış** (Birinci Basım. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1964), s.39.

¹³⁵ Cahit, **Bilim,Türkiye'de Çağdaş eğitim Tarihi (1734-1876)**,(Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay.,1998),s.150.; Hasan Ali Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu Ve Gelişimi (1773–1923)** (İkinci Basım. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları,1974), s.93.

¹³⁶ Kurnaz, **a.g.e.**,s.6.

¹³⁷ **Aynı**,s.9.

¹³⁸ Ercüment Kuran, "Türkiye'de Kadın Haklarının Gelişimi", **Milli Kültür Dergisi**, c.1, S.6, (Ankara Haziran 1977), s.30.

¹³⁹ Akyüz,**a.g.e.**, s.143–144.

öğretim yılına ait kayıtlarda rastlanmaktadır. Kız rüştiyeleri İstanbul'un dışında Selanik, Bursa, Kastamonu, Beyrut gibi illerde açılmıştır. II. Abdülhamit döneminde ülkede 619 rüştiye olup bunların 74'ü kızlara aitti.¹⁴⁰ Bu şekilde 1869 Nizamnamesinin kız rüştiyelerinin İstanbul dışına götürülmesi amacı da hayata geçirilmiş oluyordu.

Kızlar için ilk idadi II. Abdülhamit devrinde 13 Mart 1880'de İstanbul'da açılmıştır. Burada Avrupa standartlarında eğitim veriliyordu. Türkçe ve genel kültür derslerinin dışında Fransızca, Almanca, İngilizce, müzik, el işi dersleri de yer alıyordu.¹⁴¹ Buna rağmen okul, ilgisizlikten dolayı iki yıl sonra kapanmıştır. Okullara ilginin az olmasının sebebi kızların idadide okuyacak yaşa geldiklerinde evlenmeleriydi. Evlenmeseler bile, halk kızlarını o yaşta okula göndermek istemiyordu. Okutmak isteyenler de kız öğretmen okullarını seçerek, onların bir meslek sahibi olmalarını tercih ediyorlardı.¹⁴²

Tanzimat döneminde kızların mesleki eğitimleri içinde okullar açılmıştır. Mesleki eğitim alan ilk bayanlar ebeler olup ilk ebelik eğitimi 1843'te açılan Tıbbiye Mektebinde verilmiştir. Uygulamalar ise mankenler üzerinde yapılmakta, bu esnada yanlarında erkek bulunmaması şartı getirilmekteydi.¹⁴³ Bu eğitim 1845'te ilk mezunlarını vermiş 1905'te ise müstakil bir ebe okulu açılmıştır.¹⁴⁴ 26 Nisan 1870'te Darü'l – Muallimat / Kız öğretmen okulu açılmıştır. Bu şekilde kız okullarına bayan öğretmen temin edilmek istenmiştir. Türkçe, Ahlak Bilgisi, Ev İşleri, Tarih ve Coğrafya, Aritmetik vb. dersleri olan okulda ilk yıllarda istenilen amaç elde edilememiştir. Öğrencilerin öğretmenlikleri sırasında okutacakları çocuk eğitimi ve öğretim metotları üzerinde çok durulmamış daha çok dikiş nakış derslerine önem verilmişse de daha sonra bu açık kapatılmıştır.¹⁴⁵ Darü'l-Muallimat ilk mezunlarını 1873 yılında vermiş olup bu ilk mezunlardan 6'sı kız rüştiyelerine atanmış olup bu mezunlar Türk eğitiminin ilk bayan öğretmenleri olmuşlardır.¹⁴⁶

¹⁴⁰ Kurnaz, a.g.e., s.15.

¹⁴¹ Koçer, a.g.e., s.131.

¹⁴² Kurnaz, a.g.e., s.18.

¹⁴³ Unat, a.g.e., s.63.

¹⁴⁴ Kurnaz, a.g.e., s.20..

¹⁴⁵ Tefik Temelkuran, "Türkiye'de Açılan İlk Kız Öğretmen Okulu", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, c.6, S.36, (Eylül 1970), s.61,66.

¹⁴⁶ Bilim, a.g.e., s.200.

1859 yılında kız çocukları için rüştiye okulları açılması kararlaştırıldığında düzenlenen mazbatada bu okullarda kadınlara mahsus sanayinin de öğretilmesi de göz önünde tutulmuştur.¹⁴⁷ Bu bakımdan kızların teknik eğitimi ile ilgili olarak Cevri Kalfa Mektebini hem ilk rüştiye hem de ilk teknik eğitim veren okul saymak yerinde olur. 1864'te Mithat Paşa tarafından Rusçuk'ta öksüz kız çocukları için ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir dikim atölyesi niteliğindeki ıslahhane açılmış, 1869 yılında ise yine ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için Yedikule'de dikimhane özelliğinde Kız Sanayi Mektebi açılmıştır.¹⁴⁸

Tanzimat'la birlikte açılan bu okullar eğitimin yaygınlaşmasını ve bu arada çıkarılan süreli kadın yayınları da kadınlık bilincinin uyandırılmasını sağlamıştır. Kadınlar, onları sadece iyi bir eş, iyi bir anne ve Müslüman kadın olarak görmek isteyen taassuba karşı seslerini duyurmaya¹⁴⁹ ve toplumsal hayatta daha çok yer almaya başlamışlardır.

3. TANZİMAT DÖNEMİNDE BASIN VE EDEBİYATTA KADIN

Tanzimat döneminde basında yaşanan gelişmenin de etkisiyle dönemin önde gelen düşünürlerinden Şinasi, Namık Kemal, Abdülhak Hamid, Şemsettin Sami ve Ahmet Mithat Efendi gibi aydınlar eserlerinde ve yazılarında başta çok eşlilik olmak üzere kadının statüsüne karşı az çok şiddetli eleştiriler yönelten yazılar kaleme almışlardır.¹⁵⁰

1860'larda Ağâh Efendi ile Şinasi'nin yayınladıkları "Tercüman-ı Ahval" gazetesinin mukaddimesinde, dışarıdan ve içeriden seçtikleri olayları, çeşitli bilgileri halk ile paylaşmak amacını taşıdıkları belirtilerek¹⁵¹ halkın fikir dünyasını etkilemek istedikleri ifade ediliyordu. Tercüman-ı Ahval gazetesinde Türklerde evlilik ilişkileri ele alınmış ve Şinasi'nin din adamlarını hicveden Şair Evlenmesi piyesi yayınlanmıştır.¹⁵²

¹⁴⁷ Unat, **a.g.e.**,s.80.

¹⁴⁸ Akyüz,**a.g.e.**,s.151.

¹⁴⁹ Toska, **a.g.m.**, s.462.

¹⁵⁰ Tekeli, **a.g.e.**, s.196.

¹⁵¹ **Tercüman-ı Ahval**, S.1, (6 Rebiyyülahir 1277).

¹⁵² Bernard Caporal, **Kemalizm ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I.** Çev.: Ercan Eyüpoğlu

Türk edebiyatının yayınlamış ilk tiyatro eseri niteliğini taşıyan Şair Evlenmesi adlı piyeste günlük hayatın içerisinde yer alan evlilik usulü yansıtılmış ve görücü usulü eş bulma esprili bir şekilde eleştirilerek dönemin kadına bakış açısı yansıtılmıştır.¹⁵³

Abdülhak Hamid, Tarık isimli eserinde “Bir milletin kadınları ilerleme derecesinin ölçüsüdür.” ifadesiyle toplumların hayatında kadının önemini vurgulamıştır.¹⁵⁴

Ünlü şair Namık Kemal ise Tasvir-i Efkâr gazetesinde “Terbiye-i Nisvan Hakkında Bir Layiha” başlıklı makalesinde “Kadınlarımızın tenâsüle hıdmetten başka benînev’imize hiçbir menfaati görülüyor.” diyerek kadınların sadece üremeye yönelik varlıklar olarak algılanmasını eleştiriyordu. Kadınların akıl ve fizik yetenekleri açısından erkeklerden hiçte aşağı kalmadıklarını, eskiden kadınların erkeklerin yapabildiği tüm işleri yapabildiğinden hatta hala taşrada kadınların tarım ve ticaret işleriyle uğraştığından bahsederek, Osmanlı Devleti’nde şehirdeki kadınların tembel olmalarının sebebinin onların eğitilmemesine bağlayarak kadın eğitimine verdiği önemi ifade etmekteydi.¹⁵⁵ 1872 tarihli İbret gazetesinde ki “Maarif” isimli yazısındaki temennisi de şöyledir: “Memleket bulunur ki, her nevi mekteplerinde olan hocaların nısfından ziyadesi kadınlar veya daha vazıf tabir olunmak istenilirse yirmi beş yaşına varmamış kızlardır. Cumhur reisleri, nazırlar, vükela-yı ümmet, generaller, memurlar, âlimler, edipler hemen ekseriyet itibariyle zevcelerini onlardan intihap ederler.”¹⁵⁶ Yine İbret’te “Aile” başlıklı yazısında ise “ Ne zamana kadar erkekler haremını dövecek?... Ne zamana kadar valideler kızlarını satılık meta gibi senelerce her gün bir esirci bakışlı görücünün nazar-ı meâyib-cûyânesine arz ettikten sonra hediyelik cariye gibi bir kerecik rızasını sormaya bile tenezzül etmeksizin kendi beğendiği bir âdemin eline teslim edecek?” diyerek kadına karşı şiddete ve görücü usulü evliliğe karşı çıkıyordu.¹⁵⁷ Namık Kemal ayrıca İntibah, Zavallı Çocuk gibi piyes ve romanlarında kadın-erkek ilişkileri, bunların nedenleri üzerinde durmuş, Vatan Yahut Silistre isimli piyesinde ise ilk kez bir erkeğin yanında savaşa katılan kadın tipine yer vermiştir.¹⁵⁸

(İstanbul:CumhuriyetYay.,1999),s.59;**Tercüman-ıAhval**,S.2,(13Rebiyülahir1277)-S.5,(4Cemaziyülevvel 1277).

¹⁵³ Şinasi, **Şair Evlenmesi**, Haz. Ömer Erdem (İstanbul: Morpa Kültür Yay.,2000),s.19-33.

¹⁵⁴ Kurnaz,**a.g.e.**, s.34.

¹⁵⁵ Namık Kemal, “Terbiye-i Nisvan Hakkında Bir Layihadır”, **Tasvir- i Efkâr**, S.457, (29 Kanun-i Sani 1283), s.1–2.

¹⁵⁶ Namık Kemal, “Maarif”, **İbret**, S.16, (4 Temmuz 1872), s.1–2.

¹⁵⁷ Namık Kemal, “Aile”, **İbret**, S.56, (19 Kasım 1872), s.1–2.

¹⁵⁸ Kurnaz,**a.g.e.**, s.35.

Ahmet Mithat Efendi kadın erkek eşitliğinden yana olmamakla beraber kadının toplum içerisinde bir kenara itilmesinden de yana değildir. Kadına toplumda hak ettiği yerin verilmesi taraftarıdır. Görücü usulüyle evlenmeye karşı olup, kızların iyi bir evlilik yapıp, “iyi bir anne” olabilmeleri için mutlaka tahsil ve terbiye görmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre İslamiyet, batıya oranla kadınlara daha fazla haklar tanımıştır. İslamiyet’in kadına tanımış olduğu haklar Türk kadınına verilmiş olsaydı feminizmin Osmanlı toplumundaki olumsuz etkileri görülmeyecekti.¹⁵⁹

Şemsettin Sami, “Kadınlar” adlı yapıtında, aile içinde ve toplumda kadını savunmuştur. Ona göre kadın zekâ olarak erkekten hiç de aşağı olmayıp iyi bir eğitim verildiğinde toplumdaki yerini bulacaktır.¹⁶⁰ Kadınlar adlı eserinde evliliğin aşk ve aile oluşturma duyguları üzerine kurulduğunu, bu nedenle bir erkeğin birden fazla kadını aşkla sevmeyeceğini “birden fazla karı alan bir erkeğin aile denilebilecek bir aile oluşturmasının mümkün olmadığını” ifade etmişse de dinen ve kanunen kaldırılması taraftarı değildir.¹⁶¹ Örtünmenin kadınlar için bir engel olmadığını ve kadınlara yasal sınırlar içerisinde serbestlik tanınarak okullarda eğitim ve öğretim görmelerine imkân verilmesini istemektedir.¹⁶² Ona göre kadınlar yeryüzü ahalsinin yarısını oluşturan bir cins olup sadece kadın olduklarından dolayı önemlidirler. Ancak bunun yanı sıra erkekleri yetiştiren, insan topluluğunu eğiten ve biçimlendiren kadınlar olduğundan dolayı kadınların durumu iyileştirilmesi gereken öncelikli meselelerdendir.¹⁶³

Ahmet Cevdet Paşa’nın kızı Fatma Aliye ise Osmanlı kadınının toplumdaki problemlerini 1891’deki Nisvan-ı İslam eseriyle yeniden gündeme getirmiştir. Boşanma, örtünme, çok eşlilik gibi meseleler üzerinde durmuş ve çok eşliliği savunan Mahmut Esat Efendi ile görüş ayrılığı yaşamıştır. Ona göre kadınların elbiseleri kapalı ve saçları örtülü olduktan sonra erkeklerle görüşmeleri dinen yasak değildir.¹⁶⁴

¹⁵⁹ Aynı, s.36.

¹⁶⁰ Gülay Arıkan, “Osmanlılarda Tanzimat Döneminde Kadınlarla İlgili Gelişmeler”, **Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu** (Birinci Basım. Ankara: TTK Yay.,1994), s.326.

¹⁶¹ Şemsettin Sami, **Kadınlar**. Haz.: İsmail Doğan (Birinci Basım.Ankara: Gündoğan Yay.,1996), s.60,64.

¹⁶² Aynı, s.74.

¹⁶³ Aynı, s.11–12.

¹⁶⁴ Kurnaz,a.g.e.,s.38.

Bu dönemde yayımlanan roman ve öyküler kadın sorunları açısından ilginç olup yayımlanan çevirilerde çoğunlukla idealize edilmiş batılı kadının duygusal, toplumsal yaşamı aile çevresinde az çok gösterilmiştir. Bunun için Osmanlı ülkesindeki kadının alt düzeydeki durumuyla pek iç açıcı olmayan karşılaştırmalar yapılmıştır. Dönemin aile ve toplum sorunlarına getirdiği derinlemesine çözümlenmeler sonucunda, Türk yazarlarının yapıtları kamuoyuna gerçekçi bir uyanışın yolunu açmıştır.¹⁶⁵

Basın tarihimiz, bütün Osmanlı vatandaşlarının yurt içinde ve dünyada olanları öğrenmesi, yabancıların Osmanlı yönetiminin resmi görüşünü bilmesi, yanlış haberlerin yayılmasını engelleyerek iç huzurun bozulmasını önlemek, fen, sanat, sanayi ve ticarete dair bilgilerin yaygınlaştırılması ve halkın yararına sunulması, devlet icraatının herkesçe bilinip birliğin sağlanması gibi sebeplerden dolayı 1 Kasım 1831 tarihinde Takvim-i Vekayi'nin yayımlanmasıyla başlamıştır.¹⁶⁶ Bu başlangıçtan sonra dönem içerisinde gazete ve dergiler her türlü fikrin tartışıldığı, zemini oluşturmuşlar, bu tartışmalardan kadın hareketi de kendi payına düşeni almıştır.

Kadın hakları meselesini ilk defa gündeme getiren gazete Terakki (1868) olmuştur. Kadın haklarını savunan bu gazetede kadınların eğitilmesi, çok eşlilik, kaç-göç hakkında yazılara yer verilmiş, okuyucu mektupları yayımlanmıştır.¹⁶⁷ “ Bu terakki asrında, bütün ileri milletlerin erkeği kadını fen ve sanatların en yüksek derecelerine çıkmaktadırlar. Biz niçin Osmanlı kadınlarının içinde buldukları hal ve mevkiden bir ayak evvel ileri gitmelerine çalışmıyoruz? Frengistan'da kadınlar, seçim hakkından hissedar olmak ve devlet memuriyetlerinde kullanılmak davalarına kadar kalkıştılar. Bu cesaret kendilerine ancak okumak yazmak sayesinde gelmiştir.”¹⁶⁸ denilerek sosyal hayatta yer alma ve eğitimin önemi üzerinde durmuşlardır. Terakki, Avrupalı kadınların yararlandığı eğitimi Osmanlı kadını içinde isterken evlilikte kadının konumunu kınayan,¹⁶⁹ köleliği ayıplayan ve bu köleliğin kadının toplumsal yaşamına getirdiği kısıtlamaları vurgulayan¹⁷⁰ pek çok makale yayınlamıştır. “Çok karılığın Şer'an caiz olduğuna diyecek yok. Ancak, sakın bir karı ile kanaat

¹⁶⁵ Caporal, **a.g.e.**, s.73.

¹⁶⁶ Orhan Koloğlu, **Takvim-i Vekayi** (Ankara: Çağdaş Gazeteciler Derneği Yay. ,1981), s.6-7.

¹⁶⁷ Leyla Kaplan, **Cemiyetlerde Ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)** (Birinci Basım. Ankara:Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 1998), s.11.

¹⁶⁸ **Terakki**, S.80,1285. Akt. Asiye Aktaş, **Türkiye'de kadın haklarında gelişmeler : (1839-1923)** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994), s.34-35.

¹⁶⁹ **Aynı**, S.153,1286.

¹⁷⁰ **Aynı**, S.184,1286.

etmeyin diye emir var mıdır? İşte orasını sual ederiz.”¹⁷¹ Bu şekilde çok eşlilikten duyulan hoşnutsuzluk yansıtılmış, toplum içerisinde kadının yaşadığı sıkıntılar dile getirilmiştir.

Terakki, “İslam kadınları için gazetedir” başlığı altında haftalık kadın eki olan Muhadderat (1868) adlı gazeteyi yayınlamıştır.¹⁷² Gazetede “Ne erkekler kadına hizmetkâr ve ne de kadınlar erkeklere cariye olmak için yaratılmamıştır. El ayak göz ve akıl gibi vesaire bizim erkeklerden ne farkımız vardır? Bizde insan değil miyiz?”¹⁷³ denilerek kadın erkek eşitliği savunulmuştur. Geleneksel evlilik yöntemlerine karşı çıkılan gazetede Avrupa’daki evlilik adetleri referans olarak verilmiştir.¹⁷⁴ Osmanlı kadınının verilecek eğitimle erkeklerden hiçte aşağıda kalmayarak kendi zekâ ve yeteneklerini göstereceği ifade edilmiştir.¹⁷⁵

Şükûfezar (1886), Afife Hanım tarafından çıkarılan ilk kadın dergisidir. Yazarların çoğu kadın olan dergide, kadınların aşağılanmasına karşı çıkarılmış, kadın erkek eşitliği savunulmuştur. İlk sayısındaki önsözünde “ Biz ki saçı uzun aklı kısa diye erkeklerin alayına hedef olmuş bir taifeyiz. Bunun aksini ispat etmeye çalışacağız. Erkekliği kadınlığa, kadınlığı erkeklige tercih etmeyerek çalışma ve gayret yolunda olacağız.” denilmektedir.

Hanımlara Mahsus Gazete (1893–1907) ise eğitim, moda, dikiş, çocuk bakımı konularında kadın okuyuculara bilgi vererek onları aydınlatmayı amaçlamıştır.¹⁷⁶

Tanzimat d.öneminden II. Meşrutiyet dönemine kadar çıkarılan bu gazete ve dergilerde “iyi anne” “iyi eş”, “iyi Müslüman olma” temaları işlenmiş¹⁷⁷ olup, eşit kadın- erkek anlayışını İslam’ın bozulmamış halinde arayarak asr-ı saadet döneminin örneklerinde aramışlardır.¹⁷⁸ Batılılaşma sürecinde kadın ve kadın haklarıyla ilgili asıl

¹⁷¹ Aynı, S.83,1284.

¹⁷² Tekeli, a.g.e., s.197.

¹⁷³ Terakki-i Muhadderat, 15 Rebiyülahir, 1286, s.2.

¹⁷⁴ Aynı, 22 Rebiyülahir, 1286., s. 2.

¹⁷⁵ Aynı, 15 Muharrem 1286, s.1.

¹⁷⁶ Kaplan, a.g.e., s.11.

¹⁷⁷ Arıkan, a.g.m., s.326.

¹⁷⁸ Eser Köker, “Meşrutiyet’ten Kurtuluş Savaşı’na Kadın Hareketi”, **Sosyalizm Ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, c.6 (İletişim Yay.,1988), s.1858.

önemli gelişmeler ise II. Meşrutiyet'in ilanı ile oluşan hürriyet ortamında gerçekleştirilmiştir.¹⁷⁹

¹⁷⁹ Kaplan, **a.g.e.**, s.11.

İKİNCİ BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ TÜRK KADINI

1. SİYASAL AKIMLARIN KADINA BAKIŞI

I. Meşrutiyet dönemi II. Abdülhamit'in 14 Şubat 1878 tarihinde Meclis-i Mebusan'ı kapatmasıyla sona ermişti. Böylece Osmanlı Devleti'nde " istibdat devri" olarak anılan mutlak yönetim yeniden başlamıştı. Ancak ülkedeki iç ve dış etkenlerin sonucu olarak II. Abdülhamit 23 Temmuz 1908 yılında Anayasa'yı yürürlüğe koymayı kabul etti.¹⁸⁰ Böylece Meşruti yönetim yeniden başlamış oldu.

II. Meşrutiyet döneminde Kanun-i Esasi'de yapılan değişikliklerle kamu özgürlükleri genişletilmiş, demokratik anlamda atılımlar yapılmıştı.¹⁸¹ Özgürlüklerin geldiği bu ortamda, Tanzimat döneminde açılan okullardan yetişen kızlar ve İstanbul'da üst tabakada özel eğitim alarak yetişen kadınlar, aldıkları eğitimle gelişen kadın hareketi potansiyelini oluşturmuşlardır. Bu şekilde kendilerini daha örgütlü ve geniş kitlelere hitap edebilen nitelikte ortaya koyabilmişlerdir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti ise kadın sorununu kültür politikasının bir parçası haline getirerek, "milli kalkınmanın neferi kadın" imajının pekiştirilmesine katkıda bulunmuştur. Yönetici erkeklerin bakışında kadın sorunu, kadın yaşamının iyileştirilmesine yönelik aile, eğitim, sosyal yaşam vb. alanlarda bir dizi reform önerilerinde bulunulması ve eşit olmayan ilişkileri ortadan kaldırmaktan çok oluşmaya başlayan kadın hareketini kendi içerisinde birleştirmeye yönelikti.¹⁸² İttihat ve Terakki, kadının toplum hayatına girmesini engelleyen geleneksel bağlardan kurtulması için Türkçülük ideolojisinden yararlanmıştı.¹⁸³ Kadın özgürlükleri konusu, Osmanlı Parlamentosunun gündemini meşgul etmiş, örneğin 1911 yılında Ahmet Rıza Bey'in başkanlığında toplanan Mebusan Meclisi'nde kadın ve erkeğin zina suçunu işledikleri

¹⁸⁰ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih** (Dördüncü Basım. İstanbul: Filiz Kitabevi,1995), s.403.

¹⁸¹ Tarık Zafer Tunaya **Türkiye'de Siyasal Partiler**, c.1 (Birinci Basım.İstanbul: İletişim Yay., 1999),s.35.

¹⁸² Eser Köker, **ag.m**,s.1858.

¹⁸³ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s.503..

takdirde eşit olarak ceza alıp almamaları tartışma konusu olmuştur.¹⁸⁴ Parlamentoda kadınların tek başına yurt dışına çıkıp çıkmayacakları, sosyal hayata katılımları kadınla ilgili tartışılan diğer konulardı.¹⁸⁵ İttihat ve Terakki, kadınların özgürlüklerine kavuşması için büyük çaba sarf etmiş, 1917 Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile kadını geleneksel baskılardan kurtarmaya çalışmış, resim öğrencilerinin kadın model kullanmalarına, Darülfünun'daki derslerin kadınlara açık olmalarına karar vermiştir.¹⁸⁶ İktidarın bu şekilde önce orta dereceli okulları, daha sonra yükseköğretimin kapılarını kadınlara açmasıyla onların kamu hayatına girmesinin yolu açılmıştır. Daha önce ebe, öğretmen olarak çalışan Türk kadınları, I.Dünya Savaşı'nda erkeklerin cepheye gitmesiyle bundan sonra diğer kamu dallarında da yer almaya başlamışlardır.¹⁸⁷

II. Meşrutiyet döneminde kadın sorunuyla ilgili olarak dikkati çeken konulardan birisi de dönemin siyasal akımlarının kadınlara bakış açılarıdır.

1.1.İslamcılık Akımı

Kadın hareketinin II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte güçlenmesi, Türk kadınlarının da Avrupalı kadınlar gibi erkeklerle bir arada olmak istemeleri, sosyal yaşama karışmak istemeleri İslamcılar tarafından hoş karşılanmamaktaydı.¹⁸⁸ Bu nedenle Türk kadınlarının sosyal hayat içerisinde hak arayışında olmaları, İslamcı kesimlerin katı ve sert tepkiler vermelerine sebep olmuştu.

İslamcıların kadın hareketiyle ilgili olarak karşı çıktıkları konuların başında "tesettür" meselesi geliyordu. İslamcıların önde gelen isimlerinden Musa Kazım' a göre, kadınların örtünmesi İslam'ın emrettiği konulardan birisidir. Kanun-i Esasi'nin ilan edilmesiyle birlikte kadınların bir kısmı dinin emrettiklerine karşı gelmekte ve Müslümanlar içerisinde fitne ve fesada yönelik ortam hazırlamaktadırlar. Oysa Kanun-i Esasi'nin dördüncü ve on birinci maddelerine göre Osmanlı devleti'nin hamisi

¹⁸⁴ MMZC,1327-1911, c.5, D.1,İ.3, ,s.390.

¹⁸⁵ MMZC, 1333- 1917, c.1, D.1, İ.4, s.180-187.

¹⁸⁶ Aynı, s.503-505.

¹⁸⁷ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (Yedinci Basım. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1998), s.228.

¹⁸⁸ Mehmet Akif, "Bir İki Söz", **Sırat-ı Müstakim**, c.1, S.3, (28 Ağustos 1324),s.42.

Padişah'tır ve devletin dini olan İslam'a aykırı olan bu uygulamalara karşı tedbir alınmalıdır. Çünkü şeriat kadınların mahrem olan bölgelerini kendilerine yabancı olan kimselere göstermemelerini emretmektedir. Buna saçlarda dahil olmak üzere kadınların tüm vücutlarını insanları cezp etmeyecek elbiselerle kapatmaları gerekmektedir. Zaten kadınlar doğaları gereği nazik olduklarından, kendilerinin yabancı erkeklerden korumak için örtünmelerinin emredilmesi onlar için büyük bir nimettir. Kadının kendisine yabancı olan erkeklerle sohbet etmesi ise onun kendi değerini azaltmasından başka şey değildir. Bu nedenle kadın evinde oturmalı, evinin idaresini üstlenmeli, evin dışındaki işleri ise erkeğe bırakmalıdır. Bunun aksi bir görev paylaşımı kadınları erkek, erkekleri kadın yapmaya kalkışmak demektir. Oysa kadınların yaratılış amaçları onların dünyaya çocuk getirmeleri ve bu çocukları eğitmeleridir. Eğer kadınlar kendi üzerlerine düşen görevleri yapmayıp dışarıdaki işlerle uğraşacak olurlarsa dünyadaki insan neslinin ortadan kalkacağı şüphesizdir.¹⁸⁹ Tabi ki kadın sosyal hayata katılmalıdır. Kadınlarda kendi edep ve terbiyeleri dairesinde mesire yerlerine gidebilirler, kendi aralarında topluluklar oluşturup konserler ve konferanslar düzenleyebilirler. İslamiyet buna izin vermekte olup İslam kadını bu şekilde yaşamakla esir değildir.

İslamcıların kadın konusunda eleştirilerini yönelttikleri bir diğer konuda “ çok eşlilik” meselesiydi. Şeyhülislam Musa Kazım Efendi'ye göre çok eşliliğin iki yararı vardır. Bunlardan biri toplum nüfusunun artmasını sağlamak ikincisi ise namusun korunmasını sağlamaktır. Bu iki sebepten dolayı çok eşlilik serbest olmuştur. Çok eşlilik serbest olmasaydı bir ülkenin kalkınmasında en etkili etkenlerden biri olan nüfus azalır, nesiller devam etmezdi. Ayrıca kadınların gebelik ve hayz¹⁹⁰ gibi sebepleri de erkeğe birden fazla evlenme hakkını vermiştir. Çok eşlilik sayesinde erkek evlilik dışı ilişki yaşamayarak ne topluma ne de yasalara aykırı bir ilişki yaşamayacaktır. Musa Kazım'a göre “keşke çok kadın idare edebilecek güçte erkekler daha çok olsa da nesillerin devamını sağlayacak olan birçok kadın evde kalıp kocamasalar.” Bununla beraber şeriat çok eşliliği mutlaka gerekli kılmamış eşler arasında adaletli olmak kaydıyla serbest bırakmıştır.¹⁹¹ Boşanma hakkının erkekte olması ise çok doğaldır. Kadınlar çabuk üzülüp çok küçük şeylerden çabuk kırılan varlıklar olduklarından dolayı

¹⁸⁹ Musa Kazım, “Hürriyet Ve Müsavat”, **Sırat-ı Müstakım**, c.1, S.2, (21 Ağustos 1324),s.21–22.

¹⁹⁰ Hayz: Kadınlara her ay meydana gelen hal ki rahimden kan gelmesi, aybaşı. Bkz.: Şemsettin Sami, **Kâmus-ı Türkî**(Üçüncü Basım. İstanbul: Çağrı Yay., 1989),s.563.

¹⁹¹ Musa Kazım, “Hürriyet Ve Müsavat”, **Sırat-ı Müstakım**, c.1,S.4,(4 Eylül 1324),s.53–54.

çok önemsiz bir şeyden dolayı hemen düşünmeden hareket ederler. Onların bu şekilde hareket edip boşanmaları aile hayatının mahvolmasına sebep olur. Ayrıca kadına boşanma hakkının verilmesi ona ailede bir çeşit hâkimiyet vermek demektir ki bu doğru olmayıp ailesinden sorumlu olan hiçbir erkek ailesinde kadının otorite sahibi olmasını kabul etmez.¹⁹²

Görüldüğü üzere İslamcılar bu ve bunun gibi birçok fikirlerle kendilerine Kuran'ı ve Peygamberi dayanak alarak II. Meşrutiyet döneminde gelişen kadın hareketinin karşısında yer almışlardır. Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan “kadın” varlığının, gelişen dünya şartları içerisinde çağdaştırılmasını savunan kadın savunucularına karşı cephe almışlardır.

1.2. Türkçülük Akımı

II. Meşrutiyet döneminde Türkçülük akımı içerisinde, kadın sorunu milli bir mesele olarak ele alınmıştır. Dönem içerisinde kadın sorununu çağdaşlarına göre daha gerçekçi bir biçimde ele alan Türkçülüğün önde gelen isimlerinden Ziya Gökalp' e göre İslamiyet'ten önceki Türk toplumu hem “demokrat” hem de “feminist” bir yapıya sahipti. Hukuk bakımından kadın ve erkek için eşit haklar mevcuttu. Hükümdar eşleri, hakanla birlikte siyasi hayatın içerisinde yer alırlar, savaflara katılıp erkekle birlikte kahramanlık gösterebilirlerdi. Kadınlarda örtünme olmayıp, ailede tek eşlilik söz konusudur. Ev, kadın ile erkeğin ortak malı olup çocuklar üzerinde eşit velayet hakkı bulunmaktaydı. Erkek daima kadına saygı gösterir, kadınlar kendilerine ait mal varlığına sahip olabilirlerdi Ancak Türkler zaman içerisinde çağdaşlarından daha iyi olan bu sosyal yapılarını koruyamamışlardır.¹⁹³ Ziya Gökalp' e göre Türklerde milli kültür düşüncesi yeniden doğduğuna göre bu eski sosyal yapıyı yeniden oluşturmak gerekmektedir. Demokrat ve kadın haklarına saygılı bir toplum yapısı üzerinde durulmalıdır. Buna göre kadın sosyal ve ekonomik hayatın içerisinde yer almalı, ailede erkeğe tanınan eğitim olanaklarından yararlanmalı, evlenme, boşanma, miras gibi alanlarda aile içerisinde eşitlik sağlanmalıdır. Bu şekilde kadın erkek eşitliğine taraftar

¹⁹² Musa Kazım, “Hürriyet Ve Müsavat”, **Sırat-ı Müstakım**, c.1,S.5,(11 Eylül 1324),s.69.

¹⁹³ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**. Haz.:Mehmet Kaplan, (İkinci Basım. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.,1990), s. 158-160

olan Ziya Gökalp “Meslek Kadını” adlı şiirinde kadının çalışma hayatına atılmasının bir zorunluluk olduğunu ifade ederken ¹⁹⁴ “Aile” adlı şiirinde devletin esasının aile kurumu olduğunu, ailede kadına eşit haklar verilmedikçe toplum yapısının düzgün olamayacağını ifade etmiştir.¹⁹⁵ Ziya Gökalp’ in bu fikirleri, İslamcı kesim arasında büyük tepkilere yol açmıştır.¹⁹⁶ Özellikle “çok eşlilik” konusunda İslamcı kesimin ısrarları karşısında Türkçüler İslam’a dayanarak soruna çözüm bulmaya çalışmışlardır. Çok eşliliğin şeriatın emrettiği olaylardan olmadığını, eğer devlet başkanı halife isterse çok kadınla evlilik uygulamasının kaldırılabileceği veya belirli şartlara bağlanabileceği ifade edilmiştir. Türkçülük iktidar partisi programında yer ettiği için, savunulan fikirlerin kanunlaşması mümkün olarak 1917 Hukuk-ı Aile Kararnamesi çıkarılmıştır.¹⁹⁷

Kadın sorununu ulusal bir mesele olarak ele alan isimlerden biriside Halide Edip’tir. Kendisi toplum içerisinde kadının bir oyuncak gibi görülmesine karşı çıkmıştır. Halide Edip kadının “ana, arkadaş, kadın, millet denilen muazzam ve necib binayı yapmak için her yerde, her vakit vücudu ve çalışkan kolları lazım olan millet kadını” olarak görülmesini istemektedir. İslam ülkelerinin Avrupa karşısındaki yenilgilerinin sebebini çoğu Meşrutiyet dönemi kadını gibi kadınların erkekler tarafından hor görülmesine bağlamaktadır.¹⁹⁸

İslamcılarının ve batıcıların yanında İttihat ve Terakki üzerinde Türkçülerin gittikçe etkisini arttırmaları dönem içerisinde kendisini göstermiş ve daha öncede bahsedildiği üzere kadına yönelik hakların tanınmasında etkili olmuştur.

1.3. Batıcılık Akımı

Batıcılar için Osmanlı Devleti’nin çöküşündeki temel etken köktencileri için batı uygarlığının üstünlüğünü kabul etmeyi engelleyen İslam’dı. Daha ılımlı olanlara göre

¹⁹⁴ Ziya Gökalp, Meslek Kadını. Akt.: Fevziye Abdullah Tansel, **Ziya Gökalp Külliyyatı** (Üçüncü Basım. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1989),s.114-115.

¹⁹⁵ Kuran, **a.g.m.**, s.31.

¹⁹⁶ Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma** (Birinci Basım. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1973), s.394.

¹⁹⁷ Tarık Zafer Tunaya, **İslamcılık Akımı** (Birinci Basım.İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2003), s.95.

¹⁹⁸ İnci Enginün, **Halide Edip Adıvar’ın Eserlerinde Doğu Ve Batı Meselesi** (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 1978),s.409.

ise temel sebep İslamiyet olmayıp daha çok ulemanın İslam'ın değerlerini yorumlama biçimiydi. Batıcılar içerisinde kadına yönelik en kökten fikirleri Selahattin Asım öne sürmekteydi. Ona göre Türk kadını uzun süreden beri dinsel kurumların baskısı altında ezilmiş ve bu nedenle doğal özelliklerinin birçoğunu yitirmişti. Türk kadınının içerisinde bulunduğu olumsuz şartların nedenlerini, çarşaf giyme, kadını kapatma, çok eşlilik, boşanma, miras vb. konulara ilişkin dinsel kökenli kurallar oluşturmaktaydı. Tüm bu dinsel kökenli kurallar reddedildiği takdirde hem Türk halkı, hem Türk kadını toplum içerisinde yükselebilirdi.¹⁹⁹ Kadının aile içinde ve dışında sosyal hayatın inkar edilemez bir parçası olduğunu söyleyen Selahattin Asım, örtünmenin kadını sosyal hayattan kopardığını söyleyerek kaldırılması gerektiğini belirtmiştir. Bu şekilde kadın sosyal hayatın içerisine dahil olur ve ona gereken manevi eğitimi alabilirdi.²⁰⁰

Batıcılar içerisinde daha ılımlı olan Celal Nuri ise kadının toplumdan dışlanmış olduğunu ifade etmekteydi. Kendisi geleneklerin şekil verdiği evlilik yöntemlerini, kadının sosyal hayattan dışlanmasını, iş ve çalışma hayatında olmamasını eleştiriyordu. Celal Nuri'ye göre dinin gözünde kadın ticaret yapar, alış veriş işlemlerinde bulunabilirdi. Mahkemelerde, kurullarda haklarını savunur, vergi verir, kocasına karşı bile dava açabilirdi. Kocasına, babasına ve başka herhangi bir kimseye başvurmaksızın ortaklık sözleşmesi yapardı. Her türlü çalışma ve iş, yasal her türlü sanat, meslek, tarım ve sanayi dalları, kadın için açıktı. Hatta kadının bu iş kollarına atılması toplumda beğeni bile toplardı. Hiçbir din buyruğu kadınları doğal haklarından, mülk edinme haklarından dahası siyasal haklarından mahrum kılmazdı.²⁰¹ Dolayısıyla kadın toplum içerisinde zaten kendisine verilmiş olan sosyal hakları kullanabilmeli, gerek ailede gerekse sosyal yaşam içerisinde aktif hale gelmeliydi.

Abdullah Cevdet ise kadının toplum içerisindeki rolünün erkekten hiçte önemsiz olmadığını vurgulayarak “ Hem Kuran'ı hem kadını aç.” sloganıyla kadınların peçe ve çarşaf giymelerinin karşısında yer almıştır.²⁰² “...Meşrutiyetten murad validemizi, hemşiremizi, kızımızı, zevcemizi, bir çuvala koyup ağzını bağlamak ve onları

¹⁹⁹ Coparal, **a.g.e.**, s.91.

²⁰⁰ Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi** (Beşinci Basım. İstanbul: Ülken Yay., 1998), s.402.

²⁰¹ Celal Nuri, **Kadınlarmız**. Haz. Özer Ozankaya (Birinci Basım. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay., 1993) s.105.

²⁰² Berkes, **a.g.e.**, s.391.

hayvanlaştırmak hiç değildir...”²⁰³ diyerek kadının sosyal hayattan dışlanmasına karşı çıkmıştır. Ona göre kadının vatana karşı en önemli görevi “vatan savunmasında ölmek değil, vatana hizmet edecek, ülkesini seven evlatlar yetiştirmektir.”²⁰⁴ İctihad dergisinde çıkan “Pek Uyanık Bir Uyku” adlı yazı ise Cumhuriyet döneminde yapılan kadın reformlarının habercisi gibidir. Buna göre gelecekte hükümdarın tek bir karısı olacaktır. Kadınlar diledikleri gibi giyinecekler, toplum içerisinde özellikle erkeklerin gözünde saygı uyandıracaklar, kadın-erkek karşılıklı birbirlerini beğenerek eş seçecekler, diledikleri eğitim kurumlarında eğitim görebilecekler, evlenmeye ve boşanmaya dair tüm kurallar değişerek çok eşlilik ve tek yanlı boşanma yasaklanacaktır.²⁰⁵ İslamcıların karşı çıktığı, batıcıların ise özlemini dile getirdikleri bu Türk kadını modeli zaman içerisinde oturacak ve modern Türk kadınının şekillenmesinde etkili olacaktır.

II. Meşrutiyet döneminin siyasi ortamında etkili olan isimlerden biride pozitivist akımın etkisinde kalmış olan Ahmet Rıza Bey’dir.²⁰⁶ Ahmet Rıza pozitivist fikirlerinin de etkisiyle aile kurumuna büyük önem vermiştir. Ona göre kadınların iyi çocuk yetiştirmeleri için kültürlü olmaları gerekmektedir. “Memleketin en büyük ihtiyacı aile teşkilatı, aile düzenidir. Bu da kadınların öğretim ve eğitimleriyle olacaktır. Ben bu gerçeğe daha Paris’te milli kütüphanede çalışırken vakıf olmuştum. 31 Mart olayı bu anlamadaki teşebbüsüme ilk darbeyi vurdu. Softaların hücumunu pek tabii buldum. Kadını esir gibi kullanmak isteyenler, kızların öğretim ve eğitimlerine, serbestliklerine razı olmazlar.”²⁰⁷ Meşrutiyet döneminde kadınların eğitilmelerini destekleyen aydınlardan biri olan Ahmet Rıza ise İstibdat dönemine yönelik olarak “Kadınlar, hukuk-u milliyeyi payımal eden bu devletin inkırazına bais olan bir haine dua etmekle yalvarmakla meşru haklarını elde edemezler” diyerek onların toplumda yer almalarının yegâne yolunun eğitim olduğunu belirtiyordu. Dönem içerisinde konuyla ilgili tartışmalara vurgu yaparak kendisini kadınların erkekler gibi tahsil görmeleri ve birçok işte erkekler kadar hür olmalarını savunanlar arasında saymıştır. O, kadının

²⁰³ Abdullah Cevdet, “Tesettür Meselesi”, *İctihad*, S.29, (15 Ağustos 1327), s.810.

²⁰⁴ Abdullah Cevdet, “İcmal-i Mukadderat-ı Nisa”, *Kadın*, S.16, (26 Kanun-i Sani 1324), s.2–3.

²⁰⁵ Peyami Safa, *Türk İnkılâbına Bakışlar* (İstanbul: Ötüken Neşriyat,1990.), s.91.

²⁰⁶ 1859 yılında Boğaziçi’nde Vaniköy’ de doğan Ahmet Rıza Bey, ziraat eğitimi almış ve geri kalmış olan toplumun ancak eğitim yoluyla kalkınacağına inandığından Bursa Maarif müdürü olmuştur.1889 yılında Fransa’ya giden Ahmet Rıza pozitivism akımının etkisinde kalmıştır. Savunduğu fikirlere II. Abdülhamit’e yazdığı layihalarda dile getiren Ahmet Rıza 1908 II. Meşrutiyet sonrasında da kadına yönelik çabalarının devam ettiğini görürüz. Bkz. Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895–1908)* (Üçüncü Basım.İstanbul:İletişim Yay.,1989),s.130–131.

²⁰⁷ Ahmet Rıza, *Ahmet Rıza Bey’in Anıları*, Haz.: Bülent Demirbaş.(İstanbul: Arba Yay., 1988.), s.33.

erkeklerle olan eşitliğini, bilim, eğitim, hürriyet gibi kavramlara bağlılığı ve ülkenin ilerlemesi ve medenileşmesini arzu ettiğinden dolayı istediğini ifade ediyordu.²⁰⁸

Osmanlı Devleti'nde âdem-i merkeziyet düşüncesinin en önemli savunucusu ise Prens Sabahaddin'e göre ise ulaşılması amaçlanan Batı uygarlığının temelinde âdem-i merkeziyet idaresi ve bireysellik söz konusudur.²⁰⁹ Kendisi milli bağımsızlığın bireyci bir yapı ile sağlanabileceğini düşünmektedir. Bundan dolayı devlette bütüncü bir yapıdan bireyci bir yapıya geçmek gerekmektedir ki bu da bir eğitim sorunudur. Ona göre herhangi bir toplumda eğitimi yapan ve onu düzenleyen ise ailedir. Bu yüzden ulusal eğitimi tüketim, durgunluk ve tutsaklıktan uzaklaştırarak girişimci ve bağımsız bir niteliğe kavuşturmalıdır. Bunun sağlamanın tek yolu ise kız erkek ayrımı yapmadan uygulanacak bireyci bir eğitim sistemidir.²¹⁰ Bunun içindir ki "Hangi cemiyette fert daha müteşebbis, daha müstahsil ve daha müstakil ise o cemiyette o nispette hür ve medeni, kuvvetli ve müterakki olmaktadır."²¹¹

2. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE KADIN HAREKETİNİN GELİŞİMİ

Osmanlı toplumunda kadının haklarının ortaya konulmasına ve savunulmasına 1860'larda başlanmıştır.²¹² Bunda daha önce bahsedildiği üzere gelişen basın hareketinin payı büyüktü. Kadın haklarının korunması, siyasi ve mesleki hakların korunmasından çok toplum hayatına karışmak gibi sade bir hak isteme şeklinde başlamıştı.²¹³ XIX. yüzyılın ortalarından itibaren başlayan bu hareket XX. yüzyılın başlarında yansımaları bulacak, II. Meşrutiyet ile birlikte kadın hareketi gelişecektir.

1908'den sonra kadınlar kendilerine, aile dışında bir rol biçmişlerdi. Kadınlar birey olarak dernek oluşturup Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve askeri alanda güçlendirilip yükseltilmesine katkıda bulunabilecekleri görüşündeydiler ve bu

²⁰⁸ Murtaza Korlaelçi, **Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi Ve İlk Etkileri** (İstanbul: İnsan Yay., 1986), s.266.

²⁰⁹ Prens Sabahaddin, **Türkiye Nasıl Kurtarılabilir**, (İstanbul: Elif Yay., 1965.),s.44.

²¹⁰ Aynı, s.63.

²¹¹ Nezahet Nurettin Ege, **Prens Sabahaddin: Hayatı ve İlmi Müdafaaları**, (İstanbul: Güneş Neşriyatı, 1977.), s.241.

²¹² Altındal, **a.g.e.**, s.107.

²¹³ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "Türklerde Aile İctimaiyatı", **Aile Yazıları/Temel Kavramlar Yapı Ve Tarihi Süreç** (Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay.,1990), s.11.

mücadelede yerlerini almak istediklerini açıkça ifade etmekteydiler.²¹⁴ Aslında bu gelişmenin temelinde 1912 Balkan Savaşı'nın ve daha da önemlisi I. Dünya Savaşı'nın kadınları sosyal yaşama girmeye zorlayan etkileri vardı. Balkan Savaşları üst sınıf kadınlarını sosyal hizmet anlayışıyla derneklere yöneltirken, I. Dünya Savaşı halk kadınlarını çalışma hayatına sürükleyecekti.²¹⁵

Osmanlı Devleti'nde kadın hareketi daha çok yayınlar aracılığıyla, kadın haklarını (Müdafaa-i Nisvan) savunmak için kurulan dernekler etrafında sınırlı kalmıştı. Kadınlar, uzun yıllardan beri özlemi çekilen sosyal hayatın içerisinde yer almak istiyorlar ve tıpkı kendilerinden önce batılı hemcinslerinin yaptığı gibi erkeklerden ne farkları olduğunu sorguluyorlardı: “Yalnız cinsimizin ayrı oluşu mu bu halde kalışımıza sebep olmuştur?” Türk kadınları ve onları destekleyen erkek aydınlar bir yandan kadın eğitiminin gerekliliğini kadının eş ve annelik rolünü daha iyi yapabilmesi ile temellendiriyorlar, bir yandan da milli bilincin gelişmesine paralel olarak milliyetçi unsurlar içeren söylemlere daha fazla dâhil oluyorlardı.²¹⁶ Batılı kadına tanınan hakların Müslüman kadınlara da tanınmasını isteyen ve bu amaçla propaganda ağırlıklı yazılar yazan batıcılar ise muhafazakâr kesimlerce eleştirilmekteydiler. Muhafazakâr kesimler batılılaşma yanlılarını, toplum değerlerinin değişmesi ve yozlaşmasına sebep olduklarını ileri sürerek suçlamaktaydılar.²¹⁷ Kendi fikirlerine kaynak olarak dini göstermişler, Kuran'ın bunlara izin vermeyeceğini ileri sürmüşlerdi. Tüm bu zorluklara karşın, Türk kadınları da özgürlük taleplerinden vazgeçmeyip, isteklerini dile getirmeye devam etmişlerdir. İnkılâbın yapıldığı Meşrutiyet ortamında kadınlar küçük kitleler halinde olsalar da siyaset alanında görülmeye başlamışlardır. Osmanlı Devleti'nin birçok yerinde kadınlar Meşrutiyet hareketlerine yabancı kalmamışlar, hürriyetin ilan edilmesi faaliyetlerine büyük bir özveriyle ortak olmuşlardı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin isimsiz, görülmez ve sadık mesajcıları haline gelerek bu barışçı devrime hizmet etmişlerdi. Meşrutiyet'in ilanından sonra kadınlar ellerinde kırmızı-beyaz flama ve

²¹⁴ Nicole A.N.M. Van Os, “Osmanlı Müslümanlarında Feminizm”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, c.1 (Birinci Basım.İstanbul: İletişim Yay.,2001), s.336.

²¹⁵ Tekeli, **a.g.e.**, s.199.

²¹⁶ Fatmagül Berktaş, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Feminizm”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce** c.1 (Birinci Basım. İstanbul:İletişim Yay., 2001), s.350.

²¹⁷ Kaplan, **a.g.e.**, s.22.

bayraklarla başkent sokaklarında gösterilerde bulunmuşlar, “Yaşasın vatan!”, “Yaşasın hürriyet!”, “Yaşasın millet!”, söylemleriyle siyasi ortamda yerlerini almışlardır.²¹⁸

Kadınlar Meşrutiyet ortamında siyasi partilere de katılmışlardır. Örneğin Cevdet Paşa'nın kızı Emine Semiye Hanım, Osmanlı Demokrat Fırkası'nda ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde faal bir üye olarak dikkat çekmiş, Islahat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası'nda ise başkan Şerif Paşa'nın eşi Emine Hanım yer almıştır. Bu katılımlar sınırlı olmakla beraber, kadının siyasal hayata ilgisini göstermek açısından önemlidir.²¹⁹ Fakat kadınlara siyasi haklar istemek gibi bir mücadele, Türk kadınlarının çoğu için gündem dışı ve fazlasıyla ileri bir konuydu. Nitekim I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Türk kadınları tarafından yazılan yazılar bu yönde bir istek içermemektedir. Tam tersine daha sonra da değinileceği üzere kendi ülkelerinin toplumsal ve ekonomik hayatına katkıda bulunmadan, siyasal haklara sahip olmaya hazır olmadıklarını açıkça ifade edilmektedir.²²⁰

2.1.Aile Yapısında Gelişmeler

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyıl başlarında siyasal, sosyal, ekonomik, eğitim, hukuk ve düşünsel alanlarda ortaya çıkan gelişmelerle önemli bir değişim geçirmiştir. Bu değişim sürecinden Türk ailesi de etkilenmiştir. Düşünce alanında aile ve geleneklere karşı yeni görüşlerin doğuşu, Müslüman toplum hayatının en mahrem ve kutsal yuvası sayılan aile kurumuna karşı eleştirilerin artmasına yol açmıştır.²²¹

II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde evlilik kurumunun oluşumunda hala yaygın olan uygulama görücü usulü idi. Erkeğe evin büyükleri, genellikle anne, teyze, hala gibi kadınlar tarafından eş seçiliyordu. Bu seçimde eşlerin birbirini görmesi ve tanınması pek mümkün olmuyordu.²²² Osmanlı Devleti'nde Türk ailesi ataerkil bir yapıya sahip olup, babanın ailenin tüm bireyleri ve malları üzerinde mutlak otoritesi söz konusuydu. Toplumdaki aile yapısı, boyutları açısından “geniş aile” tipine karşılık

²¹⁸ Caporal, **a.g.e.**, s.151.

²¹⁹ Güzel, **a.g.m.**, s.861.

²²⁰ Nicole Van Os, **a.g.m.**, s. 339.

²²¹ Niyazi Berkes, **a.g.e.**, s.391.

²²² Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi** (İkinci Basım. İstanbul: Metis Yay., 1996), s.185.

geliyordu.²²³ 1908 devrimi ise bu gelenekleri sarsmış olup bu dönemden itibaren aile hukukunda da batı etkileri görülmeye başlanmıştır. Meşrutiyet döneminde, ittihatçı iktidarın etkisiyle, milliyetçilikle uyum içerisinde olan yeni bir aile yapısına yönelinmiştir. Geniş aile yapısı yerine çekirdek aile gündeme getirilmiştir.²²⁴ 1913 tarihli geçici bir kanunla, 1858 tarihli ceza kanununun 200. maddesine bir fıkra ilave edilerek “Devair-i aidesinden izinname istihsal olunmaksızın nikâh akdedenler üç aydan, iki seneye kadar hapsolünür” hükmü getirilmiştir.²²⁵ 1914’de adı geçen hüküm “Münakehat için mahkeme-i aidesinden behemehal izinname lazımdır. İzinname istihsal etmeksizin izdivac eden zevce bir aydan altı aya kadar hapsolünür ve akdi icra edenler haklarında dahi iki aydan bir seneye kadar hapis cezası tertip edilir.”²²⁶ şeklinde değiştirilmiştir. Ancak tüm bu önlemlere rağmen Osmanlı Devletinde nikâh işlemleri düzene girmemiştir. Aile hukukundaki bu düzensizlikler ve dönem içerisindeki kadınlık, aile, evlenme konuları üzerindeki tartışmalar, aile kurumunun yeniden yapılandırılmasına yönelik bir kanunun hazırlanması gerektiğini göstermiştir.²²⁷ 1914 tarihinde başlayan I. Dünya Savaşı’nın Osmanlı toplumunda ortaya çıkardığı sosyal ve iktisadi sorunlar, Avrupa ile temasların artması sonucunda toplumun bazı kesimlerinde meydana gelen zihniyet değişiklikleri aile hukuku ile ilgili düzenlemelerin kabulünde önemli rol oynamıştır.²²⁸ Nitekim bu etkenler sonucunda 1917 tarihli “Aile Hukuku Kararnamesi”²²⁹ kabul edilmiştir. Kabul edilen bu kararnamede evlenmek için kadının 17 erkeğin 18 yaşında olması gerekmektedir. Eğer kadın ve erkek belirlenen yaşları doldurmamış iseler evlenecek olgunlukta olduklarını beyan ederek ayrıca kadın velisinde iznini alarak nikâh işlemi yapılabilirdi. 12 yaşından küçük erkek ve 9 yaşından küçük kız çocuklarının nikâhlanmasına izin verilmemişti.²³⁰ Ayrıca kadın evlenmeden önce erkeğe üzerine evlenmemesi şartını koştığı takdirde, erkeğin yeni bir kadınla evlenmesi durumunda karısına boşanma hakkı doğmaktaydı.²³¹ Kararnamede sadece

²²³ Caporal, **a.g.e.**, s.126.

²²⁴ Zafer Toprak, “II. Meşrutiyet Döneminde Devlet, Aile Ve Feminizm, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi I** (Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., 1992), s.229.

²²⁵ Cin,**a.g.e.**,s.289.

²²⁶ **Düştur**, Tertib-i Sani, c.6, s.316.; Cin, **a.g.e.**, s.289.

²²⁷ Berkes, **a.g.e.**, s.405.

²²⁸ Cin, **a.g.e.**, s.291.

²²⁹ **Düştur**, Tertib-i Sani, c.9, s.762–781.; **Osmanlı Hukuk-i Aile Kararnamesi**,Haz. Orhan Çeker (Konya:Mehir Vakfı Yay.,1999).

²³⁰ **H.A.K.**,mad.4–5–6–7.

²³¹ **Aynı**, mad. 38,s.31.

evlilik ve boşanma gibi konulara yer verilmiştir. Nafaka, çocuk büyütme gibi konuları içermemekle birlikte bunlarla ilgili çalışmalar devam etmekteydi.²³²

1917 tarihli “Aile Hukuku Kararnamesi” ile birkaç aydın kadının yararlanabildiği bu sınırlı değişiklikler bile bağnaz çevrelerin tepkisiyle karşılaşmıştır. Hıristiyan ve Museviler de, kararnamede kendileri için özel hükümler bulunmasına rağmen, öteden beri kendi din adamları vasıtasıyla, devletin dışında yürüttükleri aile hukuku alanında devletin düzenlemeler yapmasından hoşnut olmamışlardır.²³³ Bu tepkilerin yanı sıra getirdiği tüm yeniliklere rağmen bu kanun, ruh itibariyle önemini kaybetmiş bulunan “fıkıh”a bağlı kalmıştır. Kararname “olağanüstü bir kararname” olarak yürürlüğe konmuş ise de eğitim görmüş çok az kadın ondan yararlanmıştır.²³⁴ 1917’de ilan edilen bu kanun bir sene sonra mütareke sıralarında yabancı devletlerin isteğiyle İstanbul hükümetince yürürlükten kaldırılmıştır. Böylelikle Türkiye 1926 yılına kadar bir aile kanunundan yoksun kalmıştır.²³⁵

2.2.Eğitim Alanında Gelişmeler

Tanzimat dönemiyle birlikte Osmanlı Devleti’nde, yerleşik eğitim düzeninde köklü değişiklikler yapılmıştı. İlköğretim ve orta öğretimde kızlara yönelik kararlar alınıp okullar açılırken, kız teknik ve meslek okulları oluşturulmuş ancak bu yenilikler yine çok sınırlı bir kesimi etkilemişti. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde her alanda olduğu gibi kızların eğitimi konusunda da tartışmaların hızlandığı görülmekteydi. İstibdat döneminden sonra başa gelen idareciler, bu konuda eksiklerini gidermek çabasına girmişlerdi.²³⁶ Dönemin aydınları kadın eğitiminin gerekliliği konusunda uzlaşmışlar ancak verilecek eğitimin niteliği ve süresi konusunda görüş birliğine varamamışlardır. İslamcı düşüncenin önde gelen isimlerinden Musa Kazım kız çocuklarının yüksek öğretime kadar okumasına karşı olmadığını ancak evlendikten

²³² Mehmet Ünal, “1917 Tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi”, **Aile Yazıları/Temel Kavramlar Ve Tarihi Süreç** (Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay.,1990), s.380.

²³³ Turhan Feyzioğlu, “Atatürk Ve Kadın Hakları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c.2, S.6, (Temmuz1986),s.591.

²³⁴ Lewis, **a.g.e.**, s.229.

²³⁵ Fındıkoğlu, **a.g.m.**, s.18.

²³⁶ Kurnaz, **a.g.e.**, s.48.

sonra diledikleri takdirde yüksek öğretime devam edebileceklerini belirtiyordu. Bu konuda dinin engel olmadığını hatta teşvik bile ettiğini ifade ediyordu.²³⁷ Kadın yazarlardan Müfide Ferit ise kızları hayata hazırlayan, erkeklerle eşit olanaklara sahip olan, kadın erkek ayrımı olmaksızın verilecek bir eğitimden yanaydı.²³⁸ Halide Edip'te kadın ve erkek için ayrı bir eğitimin düşünülemeyeceğini savunurken kadınların bir süs bebeği olarak yetiştirilmelerine karşı çıkıyordu.²³⁹ Dönemin eğitimcilerinden Ethem Nejat ise aksine kızların eğitiminin erkeklerden farklı olarak onları iyi bir ev hanımı olacak şekilde olmasını istiyordu.²⁴⁰ Celal Nuri kadınlara verilecek Avrupa eğitimine karşı çıkarken²⁴¹ yine Halide Edip kendisinin Amerikan Koleji'nden mezun olduğunu belirterek bu eğitimin milli ve dini duygulara zararı olmadığını, eğitimin dini dünya anlayışından vatan ve millet esaslarına dayalı bir anlayışa yönelmesi gerektiğini ifade ediyordu.²⁴²

II. Meşrutiyet sonrası kadınları ise bir önceki kuşağa göre daha bilinçli olup kendi sorunlarına sahip çıkmaktaydılar. Eğitim alanındaki istekleri daha çok yeni okulların açılması, Darülfünuna kabul edilmeleri ve erkek öğrenciler gibi Avrupa'da eğitim alabilme olanaklarının tanınmasıydı.²⁴³ Meşrutiyet dergileri ve büyük gazeteler eğitimin gerekliliğini ve modernleştirilmesi gerektiğini ileri sürmekteydiler. Kızların eğitim görmeleri konusunda, her değişikliğe karşı çıkan birkaç muhafazakârın dışında tüm aydın çevreler bunu gerekli görmekte ve olumlu karşılamaktaydılar.

Yapılan yeniliklere bakıldığında ise, 1913'te çıkarılan Tedrisat-ı İptidai Kanunu ilköğretimi yeniden düzenliyor, dinsel açıdan karma ve altı yıllık bir süre için zorunlu hale getiriyordu. Bu yasanın öngördüğü programda, Müslümanlar için Kuran öğretimi yanında, Türkçe, Coğrafya, Osmanlı tarihi, Aritmetik, Fen bilgileri, Yurttaşlık bilgisi vb. derslere geniş yer ayrılmıştı. Bu yasa, öğrenim çağındaki çocuklarını okula kaydettirmeyen ya da kaydettirdiği halde okula göndermeyi ihmal eden velilere karşı ceza yaptırımları öngörmekteydi. Fakat devletin tanıdığı haklara gerici muhalefet

²³⁷ Peyami Safa, **a.g.e.**, s.65.

²³⁸ Müfide Ferit, "Feminizm-I", **Türk Kadını**, c.1,S.20, (16 Nisan 1335),s.305.

²³⁹ Enginün,**a.g.e.**,s.408.

²⁴⁰ Kurnaz,**a.g.e.**, s.48.

²⁴¹ Celal Nuri,**a.g.e.**,s.77.

²⁴² Kurnaz,**a.g.e.**, s.49.

²⁴³ Toska, **a.g.m.**, s.462.

sürekli karşı çıktığı için bu reformun başarıya ulaşması önlenmiştir.²⁴⁴ Bu dönemde okulların sayısı çoğalmışsa da ilköğretime ve öğretmene verilen önem yetersiz kalmıştır.²⁴⁵ Meşrutiyet döneminde iptidailerde yapılan değişikliklerle ilgili pek fazla bilgiye sahip olunmamakla birlikte 1913 tarihli Tedrisat kanunuyla o zamana kadar yalnız il merkezlerinde sıkışıp kalmış olan kız rüştiyeleri altı yıllık kız iptidailerine çevrilmiştir.²⁴⁶

Meşrutiyet döneminde ülkede resmi bir kız idadisi yoktu. Bu konuda ilk teklif Ahmet Rıza Efendi'den gelmiştir. Bunun üzerine devlet işe el atmış ve 1913'te ilk kız lisesi İstanbul'da açılmıştır. Bu lise beş yılı ilk, beş yılı da orta olmak üzere toplam 10 yıllık bir öğretime dayanıyordu.²⁴⁷ Bu okulun ders programına baktığımızda iptidai sınıflarında Kuran- Kerim, Lisan-i Osmani, Hesap, Hendese, Coğrafya, El İşleri, Ahlak Bilgisi, Beden Eğitimi gibi dersler verilirken tali sınıflarda Ulum-ı Diniye, Lisan-ı Osmani, Tarih, Coğrafya, Malumat-ı Tabiiye ve Sıhhiye, Resim İpek İşleri Tabahat, Dikiş vb. dersler veriliyordu.²⁴⁸ Daha sonra 1915 yılında Bezm-i Alem adını olacak bu okuldaki program o dönemde kızlar için yüksek öğretim olmadığından yeterli sayılmıştır. Kız idadileri açmak için yeni teşebbüsler yapılmışsa da bunlardan iki tanesi başarılı olup Erenköy, Çamlıca ve Kandilli idadilerinin açılmasıyla bu sayı beşe yükselecektir.²⁴⁹ Bu dönemde kız idadileri İstanbul ile sınırlı olup diğer şehirlerde buna rastlanmaz.

Türk kadını yüksek öğretim imkânına II. Meşrutiyet döneminde kavuşmuştur. İlk olarak 1914 yılında İstanbul Darülfünun'unda kızlara yönelik konferanslar şeklinde dersler başlamıştır.²⁵⁰ Bu derslerde kadın haklarının öğretilmesi, Ev bilgileri, Tabiat, Sağlık, Pedagoji gibi konular müfredat içerisinde işleniyordu. 1915'de Darülmualimat-ı Aliyye bünyesinde İnas Darülfünun'u kurulmuştur. Bu okul, liseler ve öğretmen okulları için kadın öğretmen yetiştiren bir okul konumundaydı. 1920'de Darülmualimat-ı Aliyye'den ayrılarak İstanbul Darülfünunu'na bağlanmış, bir süre

²⁴⁴ Caporal, **a.g.e.**, s.109-112.

²⁴⁵ Kurnaz, **a.g.e.**, s.49..

²⁴⁶ Altındal, **a.g.e.**, s.106; Akyüz,**a.g.e.**,s.233.

²⁴⁷ Caporal,**a.g.e.**,s.113. Ancak Yahya Akyüz ilk kız idadisinin 1911 yılında açıldığını söylemektedir. Bkz. Yahya Akyüz,**a.g.e.**,s.233.

²⁴⁸ Kurnaz, **a.g.e.**, s.52.

²⁴⁹ Koçer,**a.g.e.**,s.197.

²⁵⁰ Tekeli,**a.g.e.**,s.200.

sonrada kızlarla erkekler birlikte ders almaya başlamışlardır.²⁵¹ Kızların II. Meşrutiyet döneminde yüksek öğretim imkânına kavuşmaları onların hem kültür seviyelerini yükselmesine hem de yeni çalışma alanlarının doğmasına yol açmıştır. Aynı yıllarda Avrupa ve Kuzey Amerika'nın bazı tamamen veya bazı şubelerine kız öğrenci kabul edilmediği düşünülecek olursa Osmanlı Devleti'nin eğitim açısından çok önemli bir gelişme kaydettiği görülmektedir.²⁵² 1914'de güzel sanatlara yönelik eğitim vermesi için İnas Sanayi-i Nefise Mektebi açılarak kadın sanatçıların yetiştirilmesinin yolu açılırken, bu okul 1921 yılında Sanayi-i Nefise Mekteb-i Ali'si haline getirilmiştir.²⁵³ Yine ilk defa bu dönemde Avrupa'ya öğrenci gönderilmiştir.

II. Meşrutiyet döneminde eğitim gören kadınlar Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemlerinde önemli hizmetler yapacaklardır.²⁵⁴ Ancak tüm bu oluşumlarla birlikte Türk kadınlarının büyük bir çoğunluğu eğitimdeki bu gelişmelerin uzağındadır.

2.3. Kadının Üretimdeki Yeri

Osmanlı toplumu ve ekonomisi, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda çok önemli değişiklikler geçirmeden varlığını sürdürmüştür; ancak 1820'lerden I. Dünya Savaşı'na kadar geçen yaklaşık yüzyıllık sürede batının askeri, siyasal ve iktisadi gücüyle karşı karşıya gelmiştir. Osmanlı yönetimi, bu etkenlerin yanı sıra bir yandan Balkanlarda hızla artan bağımsızlık hareketleri öte yandan batının artan gücü karşısında bir dizi reform hareketine gitmek zorunda kalmıştır.²⁵⁵

Ekonomik çöküntünün yaşandığı XX. yüzyıla girerken, Osmanlı Devleti'nde nüfusun büyük bir çoğunluğu tarım topluluğu olup kadın da bu çerçevenin içindeydi.²⁵⁶ Osmanlı toplumunda geleneksel beklenti, erkeğin dışarıda çalışması, kazanması, ailenin geçimini temin etmesi, kadının ise evi çekip çevirmesi, yani "hayat-ı beytiyeyi idare"

²⁵¹ Kurnaz, a.g.e., s.53.

²⁵² Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, s.207.

²⁵³ Unat, a.g.e., s.80.

²⁵⁴ Kurnaz, a.g.e., s.59.

²⁵⁵ Şevket Pamuk, **Osmanlı-Türkiye İktisat Tarihi(1500-1914)** (İkinci Basım. İstanbul:İletişim Yay., 2005), s.191.

²⁵⁶ Füsün Tayanç/Tunç Tayanç, **Dünya da Ve Türkiye'de Tarih Boyunca Kadın** (Ankara: Tan Yayınevi, 1981), s.111.

etmesiydi.²⁵⁷ Kentlerde kadın, birkaç istisna dışında erkeğin maddi bağımlılığı altında yaşamış ve ülkenin ekonomik etkinliğine pratikte hiç katılmamıştır. Namık Kemal “Terbiye-i Nisvan Hakkında Bir Layiha” adlı makalesinde Osmanlı Devleti’nde nüfusun yalnızca yarısının (erkeklerin) üretici, buna karşılık öteki yarısının (kadınların) yalnızca tüketici olmasından dolayı bu durumdan yakınuyordu.²⁵⁸

1908 yılında “Meşrutiyet” in ilanıyla, birçok konuda atılımlar olmuş, liberalleşme rüzgârları esmiştir. Kadın meselesi ise milli bir iktisat ve kültür meselesi olarak ele alınmıştır.²⁵⁹ 1908’den sonra çalışan kadın sayısı artmıştır. Fakat askerlik ve vergilendirme konularında yararlanmak amacıyla yapılan sayımlarda kadınlar dikkate alınmadığından onların genel ve çalışan nüfus içindeki paylarını belirten resmi rakamlar mevcut değildir. Bu nedenle 1908’de çalışan kadın sayısına ilişkin rakamlardan yoksunuz.²⁶⁰

XIX. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Osmanlı Devleti, gerçek sanayi işletmelerinin doğuşuna ve özellikle büyük kentsel merkezlerde bir işçi sınıfının doğuşuna tanık olmuştur. Bu işçiler arasında kadınlarda vardı.²⁶¹ Yaşanan tüm bu ekonomik gelişmeler içerisinde kadında yerini almaya başlamış ve sosyal hayat içerisindeki üretim faaliyetlerine katılmaya başlamıştır. Bu dönemde yetişkin erkek nüfusunun ardı arkası gelmeyen savaşlarda kırılması ve “olası” savaş tehlikeleri nedeniyle silah altında tutulması, sanayide kadın ve çocuk iş gücüne olan ilgiyi arttırmıştır. Bu ilginin bir başka nedeni ise kadın iş gücünün daha ucuz olmasıdır. Kimi işlerin kadın eline daha uygun olması da bu konuda belirleyici bir etken olmuştur.²⁶² Özellikle Balkan Savaşlarından sonra kadınların ekonomik faaliyetleri artmış olup²⁶³ 1913 yılında sanayide çalışanların yaklaşık yüzde 20’si kadındı. 1915 yılında ise bu rakam yüzde 30 dolayındaydı.²⁶⁴

²⁵⁷ Zafer Toprak, “Kadın Ve Hukuk-ı Nisvan”, **Toplumsal Tarih**, c.13, S.75,(Mart 2000), s.16.

²⁵⁸ Namık Kemal, “Terbiye-i Nisvan Hakkında Bir Layihadır”, **Tasvir- i Efkâr**, s.1–2.

²⁵⁹ M. Şehmus Güzel, “1908 Kadınları”, **Tarih Ve Toplum**, (İstanbul1984/2), s.6.

²⁶⁰ Güzel, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e...**, s.869

²⁶¹ Caporal, **a.g.e.**, s.136.

²⁶² Güzel, **1908 Kadınları**, s.11.

²⁶³ Taşcıoğlu, **a.g.e.**, s.43.

²⁶⁴ Füsun Tayanç/Tunç Tayanç, **a.g.e.**, s.111.

I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi sonucunda erkeği savaşa giden kadın daha çok kamusal alana itilmişti. Silah ve gıda fabrikalarında kadınlara açılan iş yerleri işçi kadınların sayısını arttırmıştır. 1915'de Osmanlı ticaret nezaretinde kadınlar için bir çeşit mecburi hizmet kanunu hazırlanmaktaydı. Adana çevresinde kadın askeri muntıkaları oluşturulmakta ve geri hizmetler kısmen bunlara devredilmekteydi. Adana, Urfa çorap fabrikasında kadın işçi sayısı arttırılmakta, İzmir, Sivas, Ankara, Konya'da 4780, Aydın'da 11.000, Kütahya, Eskişehir ve Karahisar'da 1550 kadın işçi çalışmaktaydı.²⁶⁵ Bu gelişmelere paralel olarak bankalar, telefon şirketi, merkezi, yerel kamu yönetimi ve hastaneler kadınlara kapılarını açmışlardı. 1916'da Enver Paşa'nın başkanlığı ve karısı Naciye Sultan'ın himayesi altında kurulmuş olan "Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyyesi" cemiyeti zamanla yoğun başvuruları karşılamakta zorluk çekmiştir. Bu cemiyetin önderliğinde "Kadın Amele Taburu" kurulması fikri ortaya atılmıştı. Osmanlı ordusuna bağlı olarak kurulan Kadın Birinci İşçi Taburu ise 1917'de resmen kurulmuşsa da aktif üyesi 80-90 kadını aşmayıp hiçbir zaman doğru düzgün üretime geçmeyi başaramamıştır.²⁶⁶ Seferberlik nedeniyle kadınlara farklı iş alanları da açılmıştır. Ticaretten, fabrikalardan başka, yol yapımından sokak temizliğine, berberlikten²⁶⁷ fotoğrafçılığa²⁶⁸ uzanan birçok iş alanında kadın çalışma hayatına girmeye başlamıştır. Kadın işçilerin çalışma koşulları ise oldukça kötü durumdaydı. Olumsuz şartlarda çalışan kadınların bir kısmı, eşit ücretler almamakta hatta bazı yerlerde hamile kadınlar 10-12 saat çalıştırılmaktaydılar. Ancak Osmanlı Devleti'nde çalışan kadını koruyucu kanunlar çıkarılmamıştır. Bu yönde girişimde bile bulunulmamıştır. Kadınlara yönelik sosyal politikaların oluşması için 1923'leri beklemek gerekmiştir.²⁶⁹

2.4.Sosyal Alanda Gelişmeler

XX. yüzyılın başlarına kadar kadının Osmanlı toplumunda özellikle kent toplumunda silik bir yeri vardı. Daha önce de bahsedildiği üzere toplum yapısı belirgin

²⁶⁵ Taşcıoğlu, a.g.e., s.45.

²⁶⁶ Yavuz Selim Karakışla, "Kızları Da Alın Askere", **Toplumsal Tarih**, S.147, (Mart 2006), s.15.

²⁶⁷ Toprak, **II. Meşrutiyet Döneminde ...**, s.231.

²⁶⁸ Karakışla, "Osmanlı'da Kadın Fotoğrafçılar", **Toplumsal Tarih**, c.13, S.75, (Mart 2000), s.19

²⁶⁹ Güzel, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e...**, s.870.

bir biçimde cinsiyetlerin ayrılığı üzerine oturuyordu. Öyle ki iki ayrı dünya söz konusuydu. Her şeyden önce erkeğin dünyası kamusalı, kadının dünyasıysa özeldi, mahremdi ve ailenin içerisinde yer alıyordu.²⁷⁰ Toplum yaşamı içerisinde kadının gideceği ve gezeceği yerler devlet tarafından sınırlandırılmıştı. Hangi araçlara bineceği, araçların hangi bölümünde oturacağı, nerelerden alışveriş yapacağı, hangi camilerde ibadet yapacağı en ince noktasına kadar fermanlarla düzenlenmişti. Kadınların başlıca eğlencesi, bir araya gelip ahbablık etmek, hamama ve mesire yerlerine gitmekti. Her kentin çevresinde ağaçlıklı kırık alanlarda çoğu zaman bir yatır bulunur, bu yatır ziyaretleri kadınlar için hem dini bir görev yerine getirme, hem de bir araya gelme fırsatı olurdu.²⁷¹ Kara yolunu tercih eden kadınlar için günü birlik Kâğıthane'ye gitmek büyük olay olurdu. Gezmeye gidemeyip şehirde kalmış olanlar şehrin yüksek yerlerinde oturup gezmeden dönenlerin arabalarını seyrederler, bundan büyük keyif alırlardı.²⁷²

XIX. yüzyıl tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı toplumunda da yapısal ve bireysel alanlarda önemli değişimleri, talep ve eylemleri, gündeme getirirken bu bağlamda herkes gibi kadında toplumsal yapıda söz sahibi olmak istemiş ve sosyal hayattan dışlanmayı reddetmişti. Bu nedenle dergilerde konu ettikleri sorunlardan biride sokaktaki gündelik yaşamdan soyutlanmaktı. Kadınlar dergilerde gerek topluma gerekse siyasi otoritelere mesajlar vermekteydiler. Yazarlar bu mesajlarda yalnızca aile ile sınırlı olan bir yaşamı kabul etmeyerek, kılık kıyafeti ile kendisini sosyal hayattan mahrum bırakmayan, gündelik hayata katılan, çalışan, eğitilmiş, baskıcı kurallara karşı durabilen, vatansever kadın modeli yaratmışlardı. Kadınlar eğitimden yararlanmaya, kitap okumaya, yabancı dil öğrenmeye başlamışlardı. II. Abdülhamit'in sansüründen etkilenmeyen moda ve salon dergileri, özellikle şehirli kadını değiştirmeye başlamıştı. Saç ve cilt bakımı, kozmetik kullanımı, kadın sağlığı ve benzeri konular toplum yaşamından soyutlanmış hiçbir alanda belirgin bir düşüncesi bulunmadığı varsayılan kadını artık ilgi alanına giren konularda bilgi sahibi yapmaktaydı. Gazete ve dergi reklâmları kadını hissedilir biçimde değiştiriyordu.²⁷³ Sağlıklı ulus kavramı Osmanlı kadınının da ilgisini çekmeye başlamış, Selim Sırrı Tarcan' ın kızı Selma Selim Sırrı ve

²⁷⁰ Caporal, a.g.e., s. 140

²⁷¹ Faroqhi, **Osmanlı Kültürü ve...**, s.123.

²⁷² Renate Schiele, Wolfrang Müller-Wiener, **XIX. Yüzyılda İstanbul Hayatı** (İstanbul: Apa Yay., 1988), s. 94.

²⁷³ Ekrem Işın, **İstanbul'da Gündelik Hayat** (Birinci Basım. İstanbul:İletişim Yay., 1995), s.121.

Mehmet Fetgeri Şuenu' nun sağlıklı yaşam üzerine yazıları kadınların takip ettikleri konular arasına girmeye başlamıştı.²⁷⁴

II. Meşrutiyet döneminde en çok tartışılan konuların başındaysa kadın kıyafeti gelmekteydi. Kadın dergilerinden, Avrupa modasını takip eden Müslüman Türk kadınları daha rahat hareket etmeye başlamışlardı. Kadınların bazıları bir süre sonra kıyafetlerini değiştirmeye, Avrupai kıyafetler giyerek ev dışında dolaşmaya, çarşıya ve gezmeye yeni kıyafetleriyle çıkmaya başlamışlardı. Kadınlar bu değişimleri yaşarken dönemin gazetelerinde de tesettür ve tesettürün ne şekilde uygulanacağı hakkında tartışmalar başlamıştı.²⁷⁵ İlk önce Batıcılar devrimin getirdiği söz özgürlüğü sayesinde, kadınların toplumdaki durumunu, peçe ve çarşaf sorunlarını, kadınların eğitimini ve toplumsal hayatta rol alma sorunlarını açıkça ve alabildiğince eleştirme konusu yapmışlardı.²⁷⁶ “Kadın, kıyafetini günün şartlarına, sosyal hayata ve çalışma şartlarına uygun hale getirmelidir” görüşünü savunan kadınlar da “Sade Giyinen Hanımlar Derneği”ni kurmuşlardı. Ayrıca diğer kadın derneklerinde kıyafet hakkında konferanslar verilerek kadınlarla ilgili dergilerde moda sayfaları yer almaya başlayacaktı.

Meşrutiyetin getirdiği özgürlük ortamında, çarşafa ve peçeye karşı mücadele edilerek, kadınlar peçesiz veya ince peçeyle sokağa çıkma cesareti göstereceklerdi. Bu durum ise tutucu olan kesimlerin tepkisine yol açacak, kadınların “faytonlarda çıplak kollarını, bacaklarını teşhir ederek” dolaşmaları, “sokakta erkeğe hitap ederek” hareket etmeleri din elden gidiyor söylemleriyle kadınlara yönelik tacizlerin artmasına sebep olacaktı. Yöneticiler ise bu gidişat karşısında ya tutucu olan bu kesimleri destekleyecekler ve ya olayları görmezden gelmeyi tercih edeceklerdi.²⁷⁷

XX. yüzyılın başlarında bu şekilde Türk kadınının bir yandan kamusal alana çıkması teşvik edilmekte, diğer yandan “ya denetimden çıkarlarsa?” korkusuyla bu “çıkış” devlet politikaları tarafından denetlenip sınırlandırılmaktaydı.²⁷⁸ Fakat bu müdahaleler kadınları yıldırılmamış, üst sınıflara mensup öğrenim görmüş kadınlar, ince

²⁷⁴ Arzu Öztürkmen, “ Kadında Terbiye-i Bedeniye”, **Tarih Ve Toplum**, c.37, S.219, (Mart 2002), s.132.

²⁷⁵ Kaplan, **a.g.e.**, s.24

²⁷⁶ Berkes, **a.g.e.**, s.390

²⁷⁷ Güzel, **1908 Kadınları**, s.6–7.

²⁷⁸ Berktaş, **a.g.m.**,s.355.

peçeler kullanmaya ya da peçesiz dolaşmaya başlamışlardı. 1912’de peçesiz Türk kadınları Amerikan Büyükelçiliğinde verilen resmi bir kabule katılarak²⁷⁹ adeta eski tarz geleneklere başkaldırıda bulunmuşlardı. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen kadınlar hala eşleriyle bile lokanta ve gazinolara gidemezlerdi. Tramvaylarda, vapurlarda kadınlara mahsus perde çekili bölmelerde otururlardı. Bir erkek tanıdığı bir bayana sokakta selam veremez, durup konuşamazdı. Kadınlar için değil erkekler için bile henüz plaj yoktu. Yalnız kadınlara özel konferans ve konserler verildiği olurdu.²⁸⁰

1908 Meşrutiyet devriminden sonra eşlerinin yanında sokağa çıkan, onlarla birlikte tiyatro ya da benzeri gösterilere, eğlence yerlerine giden kadınlar tek tük görülmeye başlandı. İlk kez bu dönemde bir Türk kadını, tiyatro sahnesine çıktı. O zamana dek kadın rollerine aksanları düzgün olan Ermeni kadınlar çıkıyordu. 1918’de Osmanlı’da ilk konservatuar kurumu olan İstanbul Darülbedayi’ ye staj için birkaç Türk kızı kabul edildi. Bunlardan Jale takma adıyla Afife Hanım 1920’de Kadıköy Tiyatro’sunda oynanan bir piyeste rol aldı. Fakat bu girişim Müslüman ahlakına aykırı bulunduğu için engellenmiş ve Cumhuriyet’e kadar hiçbir Müslüman kadına rol verilmemiştir.²⁸¹

1908 sonrasında kadınların toplumsal hayatta görülen faaliyetlerinden biri de kadın örgütlerinin kuruluşudur Kurulan kadın örgütlerinin bir kısmı doğrudan kadın haklarının savunulmasına dayalı olarak ortaya çıkarken bir kısmı da olayların gelişimi dahilinde yardım kuruluşları olarak ortaya çıkmışlardır. Kadınlar kurdukları bu cemiyetler aracılığı ile kadınların kültür seviyesini yükseltmek, sosyal yardımlaşmayı sağlamak, onları meslek sahibi yaparak ekonomik hayata atılmalarına ortam hazırlamak, kadınların toplum içerisinde ezilmelerini önlemek, kıyafetlerini düzeltmek ve onları mahveden çirkin gelenekleri yıkmak gibi amaçlar taşıyorlardı. Bu cemiyetler arasında Fatma Aliye Hanım tarafından 1908 yılında “Cemiyet-i İmdadiye”, Halide Edip tarafından kurulan “Teali-i Nisvan Cemiyeti”(1908), “İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi” (1908), “Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyeti”(1908), Süleyman Paşa’nın kızı Sabiha Hanım tarafından kurulan “Esirgeme Cemiyeti”(1909), Prenses Naime Yusuf

²⁷⁹ Nermin Abadan-Unat, **Türk Toplumunda Kadın** (İkinci Basım. İstanbul: Araştırma,Eğitim,Ekin Yay., 1982), s.10.

²⁸⁰ Berkes, **a.g.e.**, s. 392.

²⁸¹ Caporal, **a.g.e.**, s. 147.

Hanım'ın başkanlığını yaptığı "Teali-i Vatan-ı Osmanî Hanımlar Cemiyeti"(1910), "Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Şubesi"(1912), Ulviye Mevlan Hanım tarafından kurulan "Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti"(1913), Enver Paşa'nın eşi Naciye Sultan'ın himayesinde kurulan "Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi"(1916) sayılabilir.²⁸² Kurulan bu dernekler çok uzun ömürlü olmamışlarsa da Türk kadının kendini ifade etmesi ve sosyal hayata katılımı açısından önem taşımaktadırlar.

I. Dünya Savaşı sonunda alınan yenilgi, muhafazakâr kesimlere kadının toplumsal yaşamda edinmeye başladığı yeri daraltma fırsatı sağlayacaksa da kadın hareketini ortadan kaldırmaya yetmeyecektir. Buna yönelik tüm girişimlere rağmen kadınlar daha özgür yaşama idealine ulaşmak için çabalarını sürdüreceklerdir.

²⁸² II. Meşrutiyet döneminde kurulan kadın dernekleriyle ilgili olarak daha geniş bilgi için: Bkz. Tunaya, **Türkiye'de Siyasal....**,s.506-509; Caporal, **a.g.e.**, s. 148-149; Kaplan, **a.g.e.**,s.38-44..

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI KADIN DERGİLERİ (1908–1914)

Tanzimat dönemi ile başlayan faaliyetlerin köklenip daha güçlü olarak dile getirildiği II. Meşrutiyet dönemi, basında ifade özgürlüğünden yararlanılarak kadın sorunlarının tartışıldığı ve çözüm yollarının arandığı bir dönem olmuştur. II. Meşrutiyet döneminde Türk kadını kısmen oluşturduğu özgür ortam içerisinde kendini ifade etme imkânı bulmuş, kadın hayatındaki değişimler belirginleşmiştir. Meşrutiyet'in ilanı sosyal hayata katılmak, çalışma hayatına girmek ve yüksek öğrenim görmek gibi istekler taşıyan, büyük şehirlerde yaşayan üst sınıfa mensup kadınlar arasında büyük heyecan yaratmış, kadınlar hak arama mücadelesinde aktif rol oynamaya başlamışlardır.²⁸³ Çıkarılan kadın dergileri ise kadınların bu alanlardaki isteklerini dile getirmelerinin en önemli aracı olmuştur.

1. KADIN DERGİLERİNDE FEMİNİZM VE SİYASET

1.1. Feminizm

Kanun-i Esasi'nin ilanından sonra Osmanlı kadın dergilerinde, çoktan beri unutulduklarını ifade eden kadınlar, Abdülhak Hamit'in "Bir milletin nisvânı derece-i terakkisinin mîzânıdır." sözünü hatırlatarak toplumdaki yerlerini tartışmaya başlamışlardı.²⁸⁴

Yazarlar arasında "kadın" kimliği sorgulaması yapılmaktaydı. "Şimdiye kadar birçok şairler, birçok filozoflar, birçok dahiler, birçok psikologlar buna katî bir cevap

²⁸³ Tekeli, **a.g.e.**, s.193.

²⁸⁴ Asaf Muammer, "Musahabe", **Mehasin**, S.2, (Teşrin-i Evvel 1324),s.65.

verememiştir... Bütün bu cereyânı en doğru tetkik edenler ise kadınların hilkatın en müthiş muammâsı olduğuna hükmetmişlerdir.”²⁸⁵ Kadın kimliği sorgulanan aynı yazıda onların toplum içerisindeki konumları üzerinde de durulmuştu. Toplumun bir bireyi olan kadınlar, dünyanın “en bedbaht ve mazlum esirleri” olarak tanımlanmış, her türlü hak ve özgürlükten mahrum bırakıldıkları ifade edilmişti. Ancak yazarın özgürlük anlayışı kadına iyi bir anne, iyi bir eş olmak gibi roller biçmenin ötesine gidemiyordu. Yazara göre kadınlar ince ve nazik bir yapıya sahiptiler. Günlük yaşamın ağır koşullarına ayak uydurmakta zorluk çekebilirlerdi. Bu nedenle onların ev içerisinde çeşitli roller üstlenmeleri daha uygun olurdu.

Kadını evin dışında sosyal hayatın içerisinde aktif görmek isteyenler ise kendilerine biçilen bu role isyan etmekte ve onlarda karşıt tepkilerini yazıya dökmekteydiler. Buna göre geçmişten itibaren erkeklerin kadınlar üzerinde hâkimiyet kurdukları ve artık bunun bir son bulması gerektiği ifade ediliyordu.

“İnsanlarda hayat-ı ictimâiyye kadınlar saltanatı ile başlamıştır. Fakat bu tarz ile kadınlar erkekleri istedikleri gibi zabt edemediklerinden “amazon”luk devrini güşâd eylemişler, kadınlar kendileri hâkim ve zabt ve râbita-i kader olarak erkekleri yed-i kahr ve tagallübleri altında tutmuşlar... Erkekler bu saltanatı yıkarak kudret ve kuvveti ellerine almışlardır... Erkekler ise kadınlardan intikam alırcasına onlar üzerinde cebr ve istibdâtlarını icrâ etmiş oldukları gibi yine aynı esbâb ile zulm ve taaddîlerini arttırmışlardır.”²⁸⁶

Kadın erkeğin zulmü altında ezilmeye değil aksine değer görmeye layıktı. Toplumun ayakta tutan, şekillendiren ve geleceğe uzanmasını sağlayan kadındı. Osmanlı kadınları ise toplumsal konumlarından şikâyetçiydiler. Toplum içerisinde kadını ezik ve yetersiz bulmaktaydılar.

“Bizde kız mektepleri erkek mekteplerinin onda biri nisbetindedir. Bizde kadınların yüzde doksanı hiç tahsîl göstermemiştir, belki okuma yazmada bilmez... Bizde kadın köylerde hayvanlar ile beraber çift sürer, şehirlerde erkeklere yalnız alet-i zevk ve hizmetçi olur. Bizde kadın erkeksiz yaşayamaz... Bizde kadın kocası istediği zaman bilâ-sebep tatlık eder. Kapı dışarı atar. Bizde kadın erkeğinden şikâyetini kimse dinlemez, hanede erkek karısına bildiği istediği gibi muâmele eder... Bizde

²⁸⁵ Asaf Muammer, “Kadın Nedir?”, **Mehasin**, S.5, (Kanun-i Sani 1324), s.357.

²⁸⁶ “Erkekler”, **Kadınlar Dünyası**, S.139, (18 Nisan 1330), s.2.

kadın şarkı söyleyemez, dans etmez, saz çalsa bile gizli çalar... Bizde kadın sokaklarda mesirelerde siyah peçe altında hüviyet-i mechûl koyun sürüsü gibi gezer.”²⁸⁷

Osmanlı kadını layık olduğu mevkiye çıkarılmalıydı. Çünkü kadın dünyada en büyük kuvvet erkeğe nispetle seçkin bir varlıktı.²⁸⁸ Osmanlı kadınları ise erkeklerin elinde bir oyuncak, ihtiyaçlarını giderecek bir hizmetçi konumundaydı. Erkekler sosyal hayatta hak ve adalete olan bağlılıklarından bahsederken, evlerinde eşlerine, annelerine, kız kardeşlerine kendi özgürlüklerini kısıtlayacak hiçbir hak vermemekteydiler.²⁸⁹ Bu nedenle kadın silkinmeli, azmetmeli ve toplum içerisinde hak ettiği mevkiye gelmeliydi. Her şeyden önce kuvvetli bir irade ile bu konuma karşı çıkmalı, bu toplumsal esaretten kurtulmalı, insan olduğunu göstermeliydi.²⁹⁰ Toplum içerisinde “kadınlık cereyanı” ortaya çıkmıştı. Onlara göre bu cereyan gün geçtikçe güçlenmekteydi. Kadınların iç dünyasına hitap eden, onu memnun edecek, onun haklarını arayacak bir cereyanı bu.²⁹¹ Bu cereyan daha çok “feminizm” olarak adlandırılmaktaydı. Feminizme göre kadın sınıfının gelişimi erkeklerinki kadar gerekli olup kadınlar ve erkekler birbirine eşit olmalıydı.²⁹² Eski hayata yönelik bir isyandı bu. Kadınların bu isyanı dünyanın her yerinde görülmekte olup Osmanlı’da da hissedilmekteydi. Toplum yapısı içerisinde köklü bir değişiklik ihtiyacı duyulmaktaydı. Bu değişiklik istekleri birkaç akımı beraberinde getirmişti. Bunlar ise;

—Kadınların hayatta erkekler gibi bulunması, aynı haklara, aynı yaşam şartlarına sahip olmak istemeleri.(feminizm)

—Gerek toplumsal gerekse mevcut idari konulara isyan eden sosyalizm akımı.

—Milliyetçilik.

Tüm bu akımların büyük değişimlere sebep olacağı düşünülmekteydi.²⁹³ Kadınlara göre tüm bu akımlar içerisinde en önemlisi kadın hareketiydi. O günün

²⁸⁷ Nimet Cemil, “Roma’da Kadınlar Kongresi” **Kadınlar Dünyası**, S.143, (16 Mayıs 1330), s.4.

²⁸⁸ Emin Hakkı, “Kadın”, **Kadınlar Âlemi**, S.9, (17 Temmuz 1330), s.3.

²⁸⁹ Hakkı Behiç, “**Hukuk-u Vezaif-i Nisvan**”, s.406.

²⁹⁰ Naciye Şerif, “Kadınlık” **Kadınlar Dünyası**, S.125, (5 Kanun-i Sani 1329), s.5.

²⁹¹ Feriha Kamuran, “Kadınlığa Doğru”, **Kadınlar Âlemi**, S.1, (22 Mayıs 1330), s.1. Ek 12.

²⁹² Haşim Nahid, “Feminizm”, **Hamımlar Âlemi**, S.2, (3 Nisan 1330), s.2.

²⁹³ Mükerrerrem Belkıs, “Hayat-ı Beşeriye de Islahat İhtiyacı”, **Kadınlar Dünyası**, S.125, (5 Kanun-i Sani 1329), s.13.

şartlarında toplumsal düzenleri etkileyen daha önemli bir hareket söz konusu değildi. Kadınlara göre Osmanlı ülkesinde batıyı etkisi altına alan sosyalizm düşüncesi bile etkili değilken feminizm insanları etkilemeye başlamıştı. Kadınlar için bu son derece heyecan verici bir olaydı.²⁹⁴ Bu hareketin bu denli etkili olmasının sebebi ise yalnız kadınların değil tüm toplumun yaşayışını değiştirecek olmasıydı. Her şeyden önce ailede kadın ve erkeğin eşit olmasını, aynı haklara sahip olmalarını bu eşitliğin toplum yaşamında da süregelmesini sağlayacaktı. Hak mücadelesi bütün hızıyla devam ediyor kadın dergileri verdikleri ilanlarla kadınlara yardımcı olabileceklerini bildiriyorlardı.²⁹⁵

Feminizmi desteklemeyen, bu fikrin doğanın kanunlarına aykırı olduğunu düşünenler de vardı.

“Kadınlaşmış erkekler ne kadar menfûr ise erkekleşmiş kadınlarda o derece na-makbûl olmalıdır. Deniliyor ki kadınlar istidat-ı tabîî itibariyle erkeklerden farklı değildir. Ne dereceye kadar doğru olduğunu tetkike lüzûm görmeden bu fikri kabul etsek bile istidâdca farksız olmak vezâif-i ictimâileri bir birinin aynı olmasını icâb etmez.”²⁹⁶

Bu görüşte olanlara göre her iki cinsinde kendisine has özellikleri mevcut olup birbirine denk görülemezdi. Bu nedenle feminizm akımı kabul edilemezdi.

1.2.Seçme ve Seçilme Hakkı

II. Meşrutiyet’in ilanı II. Abdülhamit ile özdeşleşmiş olan istibdat yönetimine son vermişti. Kanun-i Esasi’de yapılan ilk değişiklikler kamusal özgürlükleri genişletmiş, ülkede kısa bir bayram havası yaşanmıştı. 1908 yılında yönetim biçiminde yapılan bu değişiklik ve özgürlük havası da kadınlar tarafından memnuniyetle karşılanmıştı. Öyle ki bu sevinç ve özgürlük havası Osmanlı kadın dergilerine de yansımıştı. Sokakların, Meşrutiyet’in ilanından kaynaklanan coşkun sevinci kadın erkek, genç yaşlı demeden toplumun her kesimini etkilemiş kadınlarda bu bayram havasına ortak olmuşlardı.²⁹⁷ Öyle ki dergilerde yeni doğan çocuklara istibdat

²⁹⁴ Mükerrerrem Belkıs, “Kadınlık Meselesi”, **Kadınlar Dünyası**, S.141, (2 Mayıs 1330), s.6.

²⁹⁵ “Alakadar Olanlara”, **Hanımlar Âlemi**, S.14, (26 Haziran 1330), s.1.

²⁹⁶ Zöhre Hanım, Kadın Bilgileri, **Mehasin**, S.7, (Mart 1330), s.469.

²⁹⁷ Berid, “Meclis-i Mebusan’ın Güşadı”, **Mehasin**, S. 4, (Kanun-i Evvel 1324), s.212- 214.

döneminin kötü günlerinden bahsedilerek Meşrutiyet'in ilanından dolayı çok şanslı oldukları anlatılıyor, “sen ne gıpta edilecek derecede bahtiyar imişsin ki dünyaya bağıracağın ilk kelimeler hürriyet, âdalet, müsavat ile meşhûn olacak!”denilerek geleceğe yönelik beslenen ümitler ifade ediliyordu.²⁹⁸

Osmanlı kadınları için memleketin tek ümidi, ülkenin geleceğini ve devamlılığını sağlayacak olan Meşrutiyet yönetimi idi. İlan edilen Meşrutiyet yönetiminden beklentiler çoktu.²⁹⁹ Her şeyden önce bu yeni yönetim, ülkedeki hak ve hukuk uygulamalarının önüne geçmiş olan istibdat yöntemine son vermişti. Meşrutiyet, herkese insanlığını, hakkını iade edecek, mükemmel bir ordu ve güçlü bir donanma meydana getirerek Osmanlı'yı eski gücüne kavuşturacak, Avrupa devletlerinin baskılarına son verecekti.³⁰⁰ Kadınsız bir Meşrutiyet yönetimi kabul edilemezdi. Vatanın istikbali kadınların elindeydi. Memleketin ruhu kadınlardı.³⁰¹ Zira kadınlar her şeyden önce anne ve öğretmen olarak insanların düşüncelerini yönlendiren en etkili varlıklardır. Bu nedenle Meşrutiyet'in ilk propagandacıları kadınlardır.³⁰² Bu nedenle yeni yapılanma içerisinde kadınlarında yeri olmalıydı.

Medeniyet kanunlarının ve sosyal hayatın daha çok erkekler tarafından oluşturulması kadınların olumsuz tepkilerine sebep olmaktadır. Oysa hayatın kendisi kadın ve erkeğin hukuken eşit olmalarını gerektirmektedir.

“Hukuk- siyâsiyyeye gelince kadınlara revâ görülen haksızlığın en büyüğü, en müthişi onları hukuk- siyâsiyyeden mahrûm etmektir. Feminizmin en müşevveş, en esaslı mesâfilini bu siyâsi haklar temsil eder... Fakat erkeklerin bu cihete yanaşmamaları da pek büyük bir insaniyetsizlik, adaletsizliktir. O halde? O kadını mebûslukta veya bir memûriyette bulunmasından men etmeye hiç kimsenin hakkı ve salâhiyeti yoktur.”³⁰³

²⁹⁸ Server Cemal, “Kızıma”, **Demet**, S.1, (17 Eylül 1324), s.5.

²⁹⁹ II. Meşrutiyet'in bayram havası yüzyıllardır çekilen dertlerin, özlemlerin, umutların başlangıcı idi. Ne var ki yapılan hukuki düzenlemeler ne istibdadı yok etmiş ne de gerçek anlamıyla özgürlükçü bir rejimi gerçekleştirmiştir. Bkz. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de siyasal**, s.35.

³⁰⁰ Feriha Kamuran, “Meşrutiyet Ve Kadınlar”, **Kadınlar Âlemi**, S.8,(10 Temmuz 1330), s.1.

³⁰¹ Hakkı Behiç, “ Ne Haldeyiz ve Neye Muhtacız?” **Demet**, S.5, (15 Teşrin-i Evvel 1324),s.79.

³⁰² Feriha Kamuran, “Meşrutiyet Ve Kadınlar”, s.1.

³⁰³ Salahaddin Asım, “**Hukuk-u Nisvan**”, s.703.

II. Meşrutiyet kadını dönemin siyasi akımlarını da takip etmekte, güçlenen bir Türkçülük akımından³⁰⁴ bahsederek bu cereyan içerisinde Turan kadınlığına dikkat çekmekteydi.³⁰⁵ Ancak yazara göre bu memlekette özde sadece Türk kadınlığı yoktur. Öncelikle Osmanlı ve İslam sonra Türk kadınlığı vardır.

Osmanlı Devleti'nde kadınlar her alanda olduğu gibi siyasi alanda da Avrupa'da ki gelişmeleri takip etmektedirler. Onlara göre dünyanın hemen her yerinde kadınların milletvekili seçme ve seçilme hakları tartışılmaktaydı. Hatta bazı ülkelerde bu haklar verilmiş bazıları da verilmek üzereydi.³⁰⁶ Bosna örnek verilerek burada bulunan kadınların her türlü işe girebilecekleri ve yine her türlü siyasi haklara sahip oldukları belirterek kadın ve erkeğin siyasi alanda eşit olması gerektiği vurgulanmıştı.³⁰⁷ Buna karşılık bu hakkın kadına verilmesine karşı olan ülkelerde vardı. Kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanıyan ülkelerin başında Norveç gelmekteydi. Kabul edilme aşamasında olan ülkelerin başında ise sırayı Fransa almaktaydı. Kadınlara siyasi hakların tanınmasına en fazla karşı çıkan ülke ise İngiltere'ydi.

Fransa'daki siyasi gelişmeler kadınları memnun etmekte tarafından merakla ve memnuniyetle izlenmekteydi.

“Fransa kadınları mesâil-i ictimâiyede dünyadaki kadınların en hür ve serbesti olmakla beraber bunu kendileri için kâfi görmüyorlar, haklarında tatbik olunan kavânîni pek nâkıs ve zâlim görüyorlar.

Diyorlar ki;

Mademki mecâlis-i teşriyenin mukarreratı bize de şâmilidir, mademki mebûsların yapacağı kanunlar bizi de erkekler kadar alâkadâr eder, mademki mebûsların kararları bütün kadınları bedbaht veya mesûd edebilmek kadar kuvvetlidir, neden kadın idarede bulunmasın?

Bizde Fransalı hemşirelerimizi haklı görür ve insaniyet ve adalet namına muvaffak olmalarını bütün kuvvet-i kalbimizle temenni ederiz.”³⁰⁸

Osmanlı toplumunda ise kadınlara siyasi hakların verilmesinden için henüz vakit vardır. Kadınların siyasi haklar istedikleri ülkelerde, kadınlar meydanlarda,

³⁰⁴ Feriha Kamuran, “Türkçülük Cereyanı Önünde-1-”, **Kadınlar Âlemi**, S.2, (29 Mayıs 1330), s.1.

³⁰⁵ Feriha Kamuran, “Türkçülük Cereyanı Önünde-2-”, **Kadınlar Âlemi**, S.3, (5 Haziran 1330), s.1.

³⁰⁶ “Fransız Kadınları Hakk-ı İntihab Cemiyeti”, **Kadınlar Dünyası**, S.144, (23 Mayıs 1330), s.2.

³⁰⁷ Salahaddin Asım, “**Hukuk-u Nisvan**”, s.703.

³⁰⁸ “Fransız Kadınları Hakk-ı İntihab Cemiyeti”, s.2.

fabrikalarda, büyük ticaret mağazalarında, ufak dükkânlarda çalışıyorlar, sokaklarda satıcılık yapıyorlardır.³⁰⁹ Bu ülkelerde kadınlar sosyal haklarının çoğunu elde etmişlerdir. Bu nedenle bu kadınların siyasi haklarını da istemeleri gayet doğaldır. Ancak Osmanlı kadını daha sosyal hayata girememiş, çalışma hayatına katılamamıştır. Bu nedenle kadın için siyasi haklardan bahsedebilmek için erkendir. Kadın dergilerinde kadınların yapısını Meclis-i Mebusan'ın siyasi havasına yakıştırmayanlarda mevcuttur.³¹⁰ Fakat her şeye rağmen siyasi haklar isteyen kadınlar, Avrupa'da bazı ülkelerde kadınların siyasi haklarını elde etmiş olmalarından dolayı ümitlidirler. Onlara göre er veya geç her memlekette her milletin kadınlara bu haklar verilecektir.

2. KADIN DERGİLERİNDE AİLE KURUMU

2.1. Toplum Hayatında Ailenin Önemi

II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte yayımlanan birçok kadın dergisinde, toplumun geleceği olarak nitelendirilen “aile” kurumu üzerinde durulmuş ve Osmanlı aile yapısına yönelik eleştiriler yer almıştır. Ülkenin içinde bulunduğu olumsuz şartların sebeplerinden biri olarak, aile yapısının bozulması gösterilmiştir.

Kadınlar Dünyası dergisinde, Mükerrerrem Belkıs'ın bir yazısında toplumların sadece bilim ve sanayi ile mutlu olmayacakları ifade edilerek aile kurumunun toplum yapısı üzerindeki etkisine dikkat çekilerek yeniden düzenlenmesi istenmiştir.

“Evet, biz Osmanlıların, hatta Fransa, Almanya, İngiltere hükümetlerinin hayat-ı ictimaiyyeleri fena bir halde... Hayat-ı ictimaiyenin esası ailededir. O halde evvela aile hayatı ıslah edilmelidir.

Bir aile efrâdı mesûd olamamış ise mutlaka o aile iyi kurulmamıştır. Eğer bir millet iyi kurulmamış ise o milleti teşkil eden aileler fena bir haldedir. Memleketimiz de bir inkılâp geçiriyor. İnkılâb-ı siyâsiyyeyi yaptık. Fakat birde inkılâb-ı ictimaiye lazım. İşte bu inkılâb-ı ictimaiyeyi ancak aile hayatını ıslah etmekle yapabiliriz. Hiç kimse inkâr edemez ki ailelerimiz gayet sefil bir haldedir...”³¹¹

³⁰⁹ “Kadın ve Hakk-ı İntihab”, **Kadınlar Dünyası**, S.133, (1 Mart 1330), s.2.

³¹⁰ Zöhre Hanım, “Kadın Yazıları”, **Mehasin**, S.5, (Kanun-i Sani 1324), s.296.

³¹¹ Mükerrerrem Belkıs, “İnkılâb-ı İctimaiyede Esaslar”, **Kadınlar Dünyası**, S.122, (14 Kanun-i Evvel 1329), s.3-4.

Aile yapısının bozulmasına ise iki sebep gösterilmiştir. Bunlardan birincisi gençlerin aile yapısının önemini kavrayacak, kutsallığını koruyacak şekilde yetiştirilmemeleri, ikincisi ise aile kurumu oluşturulurken doğru olmayan kuralların kurbanı olmalarıdır. Doğru olmayan bu kurallar ise onların birbirlerini tanıma biçimleridir.³¹² İnsanların mutsuzluğunun, hoşgörüsüzlüğünün nedeni olarak ta aile hayatının bozulması gösterilmiştir. Kadınlara göre, aile hayatının önemsenmemesi, ailede hayata dair eğitim verilmemesi toplumdaki düzensizliğin temel sebebidir.

“Bugün memleketin hangi konağının hangi kâşanenin, hangi evinin, hangi kulübesinin kapısını açsanız... Muhitinizde bir felaketin mevcûdiyeti gözle görünür fakat kalben hüsn ederseniz her çehrede haklı haksız hayata karşı bir hoşnutsuzluk görür gibi olursunuz. Bu neden? Emin olun hayatı bilmediğimizden, hayata hazırlanmadığımızdan... Ve hayat-ı aileye vukufsuzluğumuzdur.”³¹³

Dergilere göre, Türklerin en büyük noksanlıklarından ve talihsizliklerinden en önemlisi, gerçek, sevimli, sıcak bir aile hayatından yoksun olmalarıdır.³¹⁴ Eğer aile yaşantısı düzene girecek olursa, sıcak bir yuva, birbirlerinin isteklerine saygı gösteren, çocuklarına iyi bir ebeveyn olabilen ve onları hayata hazırlayabilen eşler, sağlıklı, mutlu ve düzenli bir toplumun temellerini oluşturacaktır.

Mehasin Dergisi’nde, Balzac’ın “izdivac bir fendir” sözü örnek verilerek “Bu sözün izdivacı sadece bir zevk-i meşru gibi telakki edenlerin itikadından daha cemiyetli olduğu aşikârdır.”denilmiştir. Buna göre, aile saadeti dünyanın bütün kıymetli nimetleri gibi ancak insanların gereken özen ve fedakârlıkları yapmaları sonucunda elde edilmektedir. Bu noktada kişilerden beklenen aile kurumuna hak ettiği önemi vermeleri ve gereken özeni göstermeleridir.³¹⁵ Evlilik, iki kişi arasında hayat boyu devam edecek olan bir uyum olarak tarif edilmektedir. Bu uyumun devamlılığını sağlamak ise bir sanattır. Bu öyle bir sanattır ki toplum hayatının sağlığı açısından mutlaka incelenmesi gerekmektedir.³¹⁶

Kadınların dikkat çektikleri noktalardan biri de, toplumda aile kurumuna yönelik isteksizliğin gitgide çoğalmasındır. Bu isteksizlik ülke içerisinde nüfusun gün geçtikçe

³¹² Aynı, s.2-3.

³¹³ Aziz Haydar, “Hayata Nasıl Hazırlanırız”, **Kadınlar Dünyası**, S.122, (14 Kanun-i Evvel 1329), s.2.

³¹⁴ Ali Kemal Bey, “Aile Hayatı”, **Mehasin**, S.2, (Teşrin-i Evvel 1324), s.105.

³¹⁵ Cenab Şehabeddin, “İzdivaca Dair”, **Mehasin**, S.2, (Teşrin-i Evvel 1324), s.101.

³¹⁶ Aynı, s.102.

azalmasının sebebidir. Nüfusun azalması dikkat çekecek kadar etkili değilse de yine de ülkenin bundan zarar gördüğü kesindir. Buna göre gençleri aile kurmaktan alıkoyan sebeplerden biri hatta en önemlisi, İstanbul'da eğlence mekânlarının çoğalmasındır. Gençlerin, bu mekânlara ilgilerinin günden güne artması, onları aile hayatının kutsallığından uzaklaştırmakta, sıcak bir yuvanın samimiyetinden soğutmaktadır. Bu durum onların evlilikten kaçınmalarına yol açmaktadır. Bu şekilde toplum hayatı bozulmakta ve nüfus gün geçtikçe azalmaktadır.³¹⁷ Bir ülkenin en önemli servetlerinden birinin nitelikli yetişmiş insan grubu olduğu düşünülürse, Osmanlı Devleti'nin nüfusunun azalması da gerek ekonomik gerekse sosyal açıdan birçok problemi beraberinde getirecektir. Bu nedenle kadınlar ülkenin geleceği açısından aile kurumunun korunması üzerinde durmuşlar ve kuruma gereken önemin verilmesini sürekli dile getirmişlerdir.

2.1.1. Eş Seçimi ve Boşanma

Osmanlı Devleti içerisinde aile kurumunda yaşanan yozlaşmalar bu şekilde eleştirilirken, bu yergilerden çiftlerin evlilik kurumuna adım atma şekilleri de nasibini almıştır. Aile kurumu oluşturulurken toplumda geçerli olan sistem daha çok görücü usulüydü. Meşrutiyet dergilerinde ise bu usulün değişmesi gerektiği ifade edilmiş, çiftler arasında denklik olması gerektiği belirtilmiştir.

Meşrutiyet döneminde kadınlar aile kurumunda özgürlük istemekteydiler. Ailede özgürlük istedikleri konulardan biri kendilerine eş seçme hakkının verilmesiydi. Bu noktada hemen her alanda olduğu gibi kendilerine Avrupa kadınına örnek almışlardı. Gazete yazarlarının çoğu İstanbul'da ki evlilik adetlerini Avrupa ile kıyaslamak bir yana, her yönden geri kaldığı düşünülen Anadolu'dan dahi daha geri kalmış bulduklarını ifade ederek modern anlamda evliliklerin çiftlerin ancak birbirlerini tanıyarak gerçekleştirebileceğini savunmuşlardı.

“ Evet, izdivac, Avrupa'da büsbütün başka bir manada anlaşılıyor. Ale'l-husus şu İngiltere'de manâ-yı izdivac doğruca kelime-i aşk ile tercüme edilebilir. Değil izdivac, müvaneset ve samimi

³¹⁷ Hafta Mektubu, **Hanımlar Âlemi**, S.5, (24 Nisan 1330), s.1.

dostlukta bile bu hal caridir. Bir İngiliz kıızı, İngiliz ruhunu, İngiliz düsturunu taşıyorsa sevmediği bir adamla ne dost olur, ne nişanlı olur ve ne de evlenir...

Biz o itikaddayız ki... İzdivac için Anadolu'da ki atik tarz ve sistem İstanbul'un şimdiki âdetinden evladır. Anadolu'da bile nişan merasimi yapılır. Zevc ve zevce izdivacdan evvel birbirini tanırken, İstanbul'da bu kadarcık ihtiyata bile lüzum görülmemesi doğrusu asr-ı hazır medeniyetin, teşkil-i aile manasıyla kabul edemeyeceği şeylerdir...

Sonra izdivac bağı, rabitası daha doğrusu mesele-i nikâh ve talak bir tedkike, esaslı bir tedkike muhtaçdır.

...Bu fenalıkların çare-i tedavisini biz iki surette buluyoruz. Birisi kadının iktisad âlemlerine iştirâk ettirilmesi, diğeri izdivaclarda zevceye zevcini kendi intihâb eylemek hakkının verilmesidir.”³¹⁸

Bazı dergilerde kadınların eş seçimine dair mektuplarda yayınlanmaktaydı. Bu mektuplarda genç kızlar, ailelerinin kendileri için seçtikleri eşleri reddediyorlar dönemin geleneklerine karşı çıkıyorlardı.

“Ne yapalım? Böyle hareket etmekte mazur idim. Vadi-i hayatta dikenli yollara, korkunç uçurumlara tesadüf etmemek için beni vermek istedikleri o genci reddetmek, istememek hakkım idi...

Eğer zevc intihâb edememek, erkek beğenmemek ayıp gibi telakki olunacaksa ben bütün bu ayıplarda, bu kusur ve noksanlarla âlûde olayım.”³¹⁹

Kadınlar, yalnız eşlerini seçmek istemekle kalmıyorlar aynı zamanda evliliği oluşturacak değerleri de kendileri belirliyorlardı. Buna göre ailelerinin, kendilerine eş olarak seçtikleri kişilerde aradıkları meslek, ekonomik durum vb. etkenler onlar için ikinci planda kalmaktaydı. Onlara göre, aile kurumunun oluşumunda ki en temel ölçüt eşlerin birbirini sevmesiydi.³²⁰ Evlilikler özgür bir aşkla oluşmalıydı. Aşk ise çiftleri birbirine bağlayan, ayrılmayı mümkün kılmayan en önemli bağdı. O bağ sağlam kurulduğunda çiftlerin mutluluğu önünde engel yoktu. Özgür aşk demek çiftler arasında haz ve maddi zevkler aramak değildi. Bu hazlar tamamen reddedilmese de, kalplerin birbirini sevmesinin, kurulacak beraberlik açısından en önemli değer olduğu ifade

³¹⁸ “Bizde ve Avrupa'da Manevi İzdivaç”, **Kadınlar Dünyası**, S.134, (8 Mart 1330), s.9.

³¹⁹ Hanım Mektupları, **Hanımlar Âlemi**, S.4, (17 Nisan 1330), s.5-6.

³²⁰ Feriha Kamuran, Hanımlara 2, **Kadınlar Âlemi**, S.9, (17 Temmuz 1330), s.2.

edilmekteydi. Meşrutiyet kadınlarına göre bu noktalarda birbirleriyle anlaşılan çiftler için ayrılık ve ihanet söz konusu değildi.³²¹

Meşrutiyet döneminin görücü usulü, erkek yazarlar tarafından da eleştirilmiştir. Dönemin aydınlarından Celal Nuri, özgürlük isteyen bu kadınlara hak verircesine, “Kadınlarımız” adlı eserinde Osmanlı’da ki evlenme biçimini komik olarak nitelendirmiş ve düşüncelerini “Aman tanrım! Karınız olacak hanıma bir yüzük almak için bile mala bakıyor, onu bilene anlayana gösteriyoruz da, o hanımı görmüyoruz.”³²² şeklinde ifade etmiştir.

Meşrutiyet’in basın özgürlüğünden yararlanan kadınlara göre, Osmanlı toplumunda evlilik kurumunda yer alan genel geçer değerler değişmelidir. Aile toplumsal yaşamın en önemli kurumudur. Bu aile kurumu oluşturulurken çiftler birbirini tanımalı, bunun için belli bir tanıma sürecinden geçmelidirler. Çiftler arasında manevi bağlar ön plana çıkarken maddi unsurlar ikinci planda kalmalıdır. Evlilik kurumu her iki tarafın da beklentilerle dolu olarak tatlı bir heyecan içerisinde giriştiği³²³ ömür boyu sürmesi planlanan ciddi bir kurumdur. Bu nedenle dergilerde toplum yapısına uygun şekilde eş seçiminin nasıl olması gerektiğine dair yöntemler önerilmekteydi. Bunlardan bir tanesi şöyledir;

“Bakınız, buda nasıl olabilir? Kızın ebeveyni ile erkeğin ebeveyni birbirleriyle görüşmeye başlar. Anneleri, pederleri ile birlikte mesirelere giderler, gezerler konuşurlar, sanki bir aile gibi hareket ederler.”³²⁴

Bu şekilde ortamlar yaratılarak gençlerin birbirini tanımalarına fırsat verilmesi isteniyordu. Ancak tüm bu eleştirilerin yanında istenilen tarzda gelişmelerde söz konusudur.

“Hele izdivac bahsinde hal bütün bütün değişti. Mektebden mezun, tahsil görmüş bir hanım kendi kıymetini öğrendi. Rast gele varmıyor. Kurbanlık koyun olmak istemiyor. Muallimlik ile geçinmeyi fena bir izdivaca tercih ediyor.”³²⁵

³²¹ “Serbest Aşk-4-”, **Kadınlar Dünyası**, S.142, (9 Mayıs 1330), s.5.

³²² Celal Nuri, **a.g.e.**, s.126.

³²³ Hafta Mektubu, **Hanımlar Âlemi**, S.9, (22 Mayıs 1330), s.1.

³²⁴ Çakır, **a.g.e.**, s.196.

³²⁵ Nimet Cemil, “Hakayık-ı Tekrardan Usanmayalım”, **Kadınlar Dünyası**, S.145, (30 Mayıs 1330), s.5.

Kadınların isteklerine yönelik bu gelişmeler dergilerde yer almakta, memnuniyetle karşılanmaktaydı.

“Aile teşkil etmek, bir kadın ile bir erkeğin tevâhid-i vücûd ve emel etmesi demektir. Tabir-i diğerle tevâhid-i vücûd eden bir kadın ile bir erkek aile denilen bir şirketin müessisleri demektir.”³²⁶

Ticari bir işletmeye benzetilen evlilik kurumunda işler daima istenildiği gibi gitmeyebilirdi. Aileden beklenen mutluluk bulunmayabilirdi. Bu durum karşısında kadına da boşanma hakkı verilmesi gerektiği de altı çizilen konulardan biriydi Eşlerin birlikte olmaları mümkün değilse o zaman her iki tarafta bu birlikteliği sona erdirmeye hakkına sahip olmalıydı. Kadınlar, Avrupa’da evlilik kurumunda her iki cins içinde geçerli olan eşit hakları takip etmekte ve benzer hakları Müslüman Türk kadını içinde istemekteydiler.³²⁷ Ancak Osmanlı toplumu böyle bir gelişmeye hazır değildi. Boşanma talebinde bulunan kadın toplumun tepkisiyle karşılaşabilirdi; ancak hiç kimse kadından, istemediği bir birliktelik için tüm ömrünü tüketmesi gibi bir fedakârlık bekleyemezdi.³²⁸ Meşrutiyet kadını daha önceki dönemlerde erkeğin rızası dışında dile getirilmesi bile söz konusu olmayan boşanma hakkını talep etmekteydi. Bu noktada ezilmek ve mutsuz olmak yerine içinde yaşadığı toplumu karşısına almaya da hazırды.

“İstiyoruz: Kadın erkek beşeran ... Müsâvî ve aynı hukuka mâlik imiş... Bizde bir erkek bir kadını keyfi ve hatta ve bazen zevk-i hayvaniyesi yolunda “bıraktım” demekle “akdin” bütün kuyûd ve revâbitanı kırıyor. Kadın ise ah mazlum olsa da böyle bir hakka sahip olduğu görülemiyor”.³²⁹

Türk kadını bu sözlerle eşler arasında eşit haklar içeren birliktelikler istemekteydi. Erkek istediği zaman özgürlüğünü rahatça kazanabiliyorken kadının da aynı haklara sahip olması gerektiği vurgulanmaktaydı. Kadın dergilerine göre siyasi hayatta istibdat ortadan kalkmıştır. Ancak aile ilişkilerindeki istibdat devam etmektedir. Oysa toplum içerisinde kadının mutluluğu önemlidir. Çünkü kadınları mesut olmayan toplumlar baştan bedbaht olurlardı.³³⁰

³²⁶ “Kadınlık – Hakk-ı Talak”, **Kadınlar Dünyası**, S.126, (11 Kanun-i Sani 1329), s.2. Ek 2.

³²⁷ “Bizde Ve Avrupa’da Manevi İzdivac”, **Kadınlar Dünyası**, S.134, (8 Mart 1330), s.9.

³²⁸ Hanım Mektupları, **Hanımlar Âlemi**, S.1, (27 Mart 1330), s.4.

³²⁹ “Kadın – Hakk-ı Talak”, **Kadınlar Dünyası**, s.2.

³³⁰ Hakkı Behiç, “Kadınlara Hürmet”, **Demet**, S.7, (29 Teşrin- i Evvel 1324), s. 105–106.

2.2.Ailede İşbölümü

Meşrutiyet dergilerinde aile bir ülkenin ilerlemesinin en önemli basamaklarından biri olarak görülmektedir. Buna göre kurulacak olan ailedeki uyum, toplum düzeninin sağlanmasında ve ülkenin ilerlemesinde çok büyük önem taşımaktaydı. Aile bireyleri arasında uyum olursa, her iki tarafta birbirinin varlığına saygı gösterip, üzerlerine düşen görevleri yaparsa, sağlıklı bir yuvanın temelleri atılmış olmaktadır.

Bir yuva oluşturabilmek, mutlu bir aile yapısı meydana getirebilmek için iyi bir eş, iyi bir anne olmak gerekliydi. Aynı şekilde iyi bir baba, iyi bir koca olmakta en az iyi bir anne olmak kadar önemliydi. Ancak iyi bir baba, iyi bir anne olabilmek için evlilikten önce bilinmesi gereken bir takım kurallar mevcuttu. Her şeyden önce çiftlerin, his, fikir, karakter ve iş yönlerinden birbirlerine eşit ve fikir birliğine varmış olmaları gerekliydi.³³¹ Ailede dikkat edilmesi gerekli olan noktalardan en önemlisi, eşlerin birbirlerine karşı saygılı tutumlarıydı. Bir diğeri ise eşler arasında ki iş bölümüydü.

“Bir kavmin bir heyet-i ictimaiyyenin numune-i musaggar olan bir aile tarz-ı hayatını nazar-ı tedkike alacak olursak o ailenin hayat-ı bahtiyarisi muntazam bir taksim-i amel ile bir mevcudiyet irâe edebilir.”³³²

Aile içinde iş bölümünün olması, taraflar arasında uyumu sağlayacağı gibi aileye huzur ve mutlulukta getirecektir. Eşlerin ailede iş bölümünün yanı sıra, evin bütçesinde de birbirlerine danışmaları gerekmektedir. Bir aile yuvası oluşturabilmek için her şeyden önce gelirden ve giderde eşitlik olmalıdır. Bu hususta eşlerin birbirlerinin fikirlerine kulak vererek ortak kararlar almaları ve aile bütçesini oluşturmaları gereklidir. Bu hususlara uymayan karı kocanın mutlu olamayacakları ve bu ailede yetişen çocukların ise düzensiz bir yuvanın düzensiz hayatı içerisinde doğru düzgün eğitilip yetiştirilemeyeceği vurgulanmaktaydı.³³³ Ailedeki mutluluğun bir diğer önemli şartını da Ulviye Hanım şöyle açıklamaktaydı:

³³¹ Ulviye Mevlan, “Zevc-Zevce”, **Kadınlar Dünyası**, S.128, (25 Kanun-i Sani 1329), s.2.

³³² Feriha Kamuran, “Muadile-i İctimaiye”, **Kadınlar Âlemi**, S.7, (3 Temmuz 1330), s.1.

³³³ Ulviye Mevlan, “Zevc-Zevce-2-”, **Kadınlar Dünyası**, S.129, (1 Şubat 1329), s.2.

“...Tam manasıyla zevc ve zevce olmak için müstakil bir hane sahibi olmak şarttır. Ve tam manasıyla zevc ve zevce olabilmek için zevce erkeğini yalnız kendi aşkı kendi refik hayatı, muhibbi, şerîki, mürşîdi olmak üzere tanınmalıdır.”³³⁴

Dergilerde yuvanın önemi belirtilerek, çiftlerin mutlu olabilmeleri için kendilerine ait bir evleri olması gerektiği üzerinde de durulmaktaydı. Çünkü eşler için günlük hayatın sıkıntılarında kurtularak huzur buldukları evleri saray niteliğindedir.³³⁵ Zevc ve zevce, anne- baba ve evlat muhabbeti ise bu yuvanın mutluluk kaynağıdır. Huzurlu ve mutlu aileler ise bir toplumu ayakta tutan en önemli dayanak noktalarıdır.³³⁶ Bu nedenle toplum düzeninde en önemli unsur olan ailede muhabbet hiç eksik olmamalıdır. Aile düzenindeki bu temellerin kuvvetli olmasının o toplum yapısını kuvvetlendireceği düşünülmektedir.

Evliliğin ilk günleri geçtikten sonra çiftlerin birbirine yönelik davranışlarının rahatlığı ise eleştirilen noktalardan idi. Birbirlerini seven aile bireylerinin, mutluklarının devam edebilmesi için bir takım tedbirler almaları gerektiği belirtilmekte, bunun için önerilerde bulunulmaktaydı. Buna göre her şeyden önce eşlerin, aralarında var olan duyguları ve saygıyı korumaları gerekmektedir.³³⁷ Aile bireyleri birbirlerine karşı nazik ve düşünceli olmalıydılar. Birbirlerine, büyük küçük demeden saygı göstermeliydiler. Gösterilen bu saygı, evdeki otoritenin sarsılması değildi aksine aile bireyleri arasındaki ilişkilerin yakınlaştırılmasıydı. Çünkü bireyler arasında ki bu nezaket sevimli bir yaklaşım olup medeni aile ilişkileri bunu gerektirmekteydi.³³⁸ Eğer eşler ve çocuklar, birbirlerine “vücut-u vahid” teşkil edecek şekilde samimiyet göstermeyecek olurlarsa aile arasındaki iletişim zorunluluktan doğan ve birbirini yoran sinir bozucu bir hal alırdı. Bu durumun ise herkesi, bir diğerine karşı hırçın ve titiz bir hale getirerek aralarında var olan muhabbeti yok edeceği ifade edilmekteydi.

³³⁴ Ulviye Mevlan, “Zevc-Zevce”, s.2.

³³⁵ Cenab Şehabeddin, “Aile Arasında Nezaket”, **Mehasin**, S.3, (Teşrin-i Sani 1324), s.170.

³³⁶ Ali Kemal Bey, **a.g.m.**, s.108.

³³⁷ Cenab Şehabeddin, **İzdivaca Dair**, s.104.

³³⁸ Cenab Şehabeddin, **Aile arasında Nezaket**, s.172.

2.2.1. Kadının Görevleri

1908 II. Meşrutiyet dönemi kadın dergilerinde, kadının ailedeki yeri sorgulanmış ve rolleri üzerinde durulmuştur. Buna göre kadından beklenen daha çok iyi bir eş olması, ev idaresini bilmesi ve çocuklarına iyi bir eğitim vererek vatana, millete hayırlı evlatlar olarak yetişmelerini sağlayabilmesiydi.

“Ailenin nâzımı, ahvâli kadındır. Kadın kâffe-i fazlını, fezailini câmi ise ta zevcinden çocuğuna kadar bütün erkân-ı ailenin rehber-i amâlidir. Kible-i aşk ve hürmetidir... Kadın evinin letâfetine, son derece dikkat eyler. Çünkü husûsât-ı sâireden sarf-ı nazar bu tesir ile de kocasını mümkün mertebe aile hayatına rabt eylemek ister... Evin kadını bilhassa kocasının ahvâline dikkat eder. Zevkini anlar. Hangi taamı sevdiğini, hangi taamı sevmediğini bilir.”³³⁹

Kadın evin direği olup kocasının ve çocuklarının rehberi konumundaydı. Kendisi evin ihtiyaçlarının düzenleyicisiydi. Görevlerini yapıp evin düzenine dikkat ettiğinde eşini aile hayatına bağlayan, kocasının isteklerine özen gösterip bu şekilde onun ve diğer aile fertlerinin mutluluğunda etkili olan yegâne unsur kadındı. Geleneksel olarak evin düzeninde kadına düşen görevler arasında mutfak işleri de yer almaktaydı. İyi bir ev hanımı hiçbir zaman yemek ve mutfakla ilgili işlerini bir başkasına emanet etmemeliydi. Evinin bakımını üstlenen bir kadın, mutfağının da sorumlusu olmalıydı. İhmalkârlık yapmadan günlük işleri arasında yemek listesini de hazırlamalı ve bu kendisi için süreklilik gösteren bir görev olmalıydı. Evin bütçesine göre mutfak masraflarını ayarlamalı, gerek eşi gerekse çocukları için yemeğe gereken özeni göstermeliydi.³⁴⁰ Bütün kadınlar, iyi yemek pişirmeyi, dikiş dikmeyi, çocuk büyütmeyi bilmeliydi. İmkân bulunduğu günlük sıradan işleri bir başkasına yaptırmakta bir kadın için çok büyük bir kusur değildi. Ancak bu maharetler bir bayana lazım olan bilgilerdi. İyi bir ev hanımının bu konularda bilgisiz olması hoş karşılanmamaktaydı.³⁴¹

Ev idaresinin dışında kadınların bir diğer önemli görevi de annelikti. Yarının geleceği olan çocukları anneler yetiştirmekteydi. Onun için en değerli kadın, memleketine yararı dokunacak çocuk yetiştiren kadındı. Milletlerin geçmişleri incelendiğinde yapılan araştırmalar göstermişti ki ülkelere gelecek sağlayan,

³³⁹ Ali Kemal Bey, **a.g.m.**, , s. 105–106.

³⁴⁰ Ercümen, “İdare-i Beytiye”, **Mehasin**, S.2, (Teşrin-i Evvel 1324), s.88.

³⁴¹ Zöhre Hanım, “**Musahebe-i Nisaiye**”, S.3, (Teşrin-i Sani 1324), s.121–122.

toplumların yükselmesinde etkili olan kişiler, şefkatli ve bilgili annelerin ellerinde büyümüş çocuklardı.³⁴² Osmanlı Devleti II. Meşrutiyet döneminde zor günler geçirmekteydi. Ülkeyi kurtaracak olanlar ise aydın fikirli gençlerdi, karakterli askerlerdi. Onları yetiştirecek olan ise annelerdi. Anneler onları iyi yetiştirmeliydi ki, toplum rahat etsin. Osmanlı Devleti'nde ise kadınlar, toplum hayatına yön verecek kadar etkili değildiler. Onların iyi yetiştirmeleri ve iyi terbiye edilmeleri ile toplum hayatına çok önemli katkıları bulunabilirdi.³⁴³ Kadının gelişimi toplum hayatı açısından önemliydi. Bu nedenle onu memnun etmeli ve aile hayatına adapte olunmalıydı.

“Hiç düşünmeyiz ki aile hayatının kalb-i uzuvviyeti, ruh-u mevcudiyeti kadındır. O bedbaht olursa, o menfûr ve meyûs, zelîl ve perişan bir ömr-ü esaret yaşarsa ne bizi memnun edebilir, ne ailemizin intizâmını temin eyleyebilir, ne çocuklarımızın saâdetine çalışabilir.”³⁴⁴

Kadın evin kalbi olduğu için, ailedeki mutluluğun devamını sağlayan, yaşanan sıkıntıların atlatılmasında etkili olan, elemleri tedavi eden araçtı.³⁴⁵ Ancak dergilerde, bu kadar önemli bir konuma sahip olan kadınların, ailedeki görevlerini tam olarak yerine getiremediği de ifade edilmekteydi. Kadının bu yöndeki eksikliği ise iyi bir eğitim alamadığından kaynaklanmaktaydı. Okullarda eğitim alan genç kızlar dahi ne çocuk büyütmesini, ne ev idare etmesini, ne eşine karşı görevlerini nede toplumun kendilerine verdiği önemi bilmekteydiler. Kadınlar tarafından dergilerde bu sorunların giderilmesi için çözüm yolları aranmış, genç kızlar için gerekli olan nitelikler sayılmıştı. Buna göre kadın bilgili ve kendisinin sosyal yapı içerisindeki konumuyla ilgili olarak bilinçli olmalıydı. Çocuk yetiştirmek, evini idare etmek, eşine ve topluma olan görevlerini bilmek zorundaydı. Tüm bu görevleri öğrenebilmek için kadınlara gelişmişlik düzeyi daha iyi olan Avrupa'ya gitmeleri ve eğitim almaları dahi önerilmekteydi.³⁴⁶

“Kadınlarımız hüsn-ü idare ve rıfk-ı muameleye mazhar olurlar ise zevcelerine sadık bir refika, ailelerine munis bir aza, evlatlarına müşfik bir mader olurlar.”³⁴⁷

³⁴² Feriha Kamuran, “En Değerli Kadın”, **Kadınlar Âlemi**, S.5, (18 Haziran 1330), s.1.

³⁴³ Raife Halil, “Kadınlıkta İtila”, **Kadınlar Âlemi**, S.5, (3 Temmuz 1330), s.9.

³⁴⁴ Hakkı Behiç, “Hukuk-u Vezaif-i Nisvan”, **Mehasin**, S.6, (Şubat 1324), s.407.

³⁴⁵ Fatma Zerrin, “Terbiye-i Medeniye-4-”, **Kadınlar Dünyası**, S.147, (13 Haziran 1330), s.6.

³⁴⁶ Meliha Zekeriya, “Kızlarımızı Avrupa'ya Gönderelim”, **Kadınlar Dünyası**, S.143, (16 Mayıs 1330), s.5.

³⁴⁷ Sabiha, “Bizde Kadınlık”, **Hammlar Âlemi**, S.6, (1 Mayıs 1330), s.7.

Kadının kendisine düşen bu görevleri yerine getirmesinin göreceği destek ve ilgiye bağlı olduğu ifade edilmekteydi. Erkekler kendi üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirip kadınlarına iyi muamele ettiklerinde onların kendisilerinden beklenenleri yerine getirmemesi düşünülemezdi.

2.2.2.Erkeğin Görevleri

Osmanlı kadın dergilerinde, aile kurumu tartışılırken kadın kadar erkeğinde ailedeki rolüne dair yazılar yayımlanmıştır. Bu yazılarda bir eş olarak, bir baba olarak erkekten beklenen davranışlar üzerinde durulmuştur.

“İsmet ve bekâret zevcelerimiz için bir vazîfe ise buna karşı bizden bekledikleri bir hak mevcut değil midir?”³⁴⁸

Ailede erkeğin bir eş ve anne olarak kadından beklentileri söz konusudur. Buna karşılık kadının da erkekten beklentileri vardır. Dergilerde bu beklentiler şöyle sıralanmıştır. Buna göre kadınların aile kurmayı düşündükleri bir erkekten en önemli beklentileri, onun zengin olması, iyi bir işinin olması ve karısına rahat bir yaşam sunmasıydı.³⁴⁹ Ancak bahsedilen bu nitelikler mutlu bir yuva, iyi bir eş için yeterli değildi. Evliliğin kutsallığını düşünen bayanlar, mutluluğun kaynağının güvenilir bir aile ortamı olduğu bilinciyle eşlerinin aynı zamanda, ciddi mizaçlı, nazik, düşünceli ve zeki olmasını da istemektedirler.³⁵⁰

Erkeğin görevlerinden bir diğeri ise olgun bir aile reisi olmasıydı. Onun aile içerisinde, düşünceli ve akıllıca hareket ederek aldığı kararlar, evde otoritesini sağlamlaştırarak, varlığına duyulan saygının artmasına yol açacaktı. Kadınların erkeğe biçtikleri bu rol nedeniyle, onların zayıf davranması, acizliğe düşmesi ise kabul edilebilir davranışlardan değildi.³⁵¹ İyi bir eş ve örnek bir baba olabilmesi için erkeğin kendisine ve davranışlarına çeki düzen vermesi, tepkilerini kontrol etmesi şarttı. Aile içerisinde erkekler, kadınların bütün inceliklerini, nazik yapılarını, ruhunu hissedip

³⁴⁸ Hakkı Behiç, “**Hukuk-u Vezaif-i Nisvan**”, s.407.

³⁴⁹ Evliyazade Makbule, “En İyi Zevc Nasıl Adamlardır”, **Mehasin**, S.7, (Mart 1325), s.500.

³⁵⁰ **Aynı**,s.501.

³⁵¹ Cenab Şehabeddin, “**Aile Arasında Nezaket**”, s.180.

anlayabilmeliydiler. Zevce, eşine gereken özeni gösterip onu incitecek hareketlerden kaçınmalı, çeşitli gerekçeleri fırsat bilerek onu memnun etmeyi kendine amaç edinmeliydi.³⁵² Bu olgunlukta olan bir erkek, annesine saygı gösteren bir evlat, eşine sadık ve şefkatli bir koca, çocuklarına sevecen bir baba olacaktı.³⁵³

“İyi bir koca, iyi bir zevce evvela evladlarını tevellüd ve terbiye edebilmek, yuvasını tanzim eylemek ilmini bi- hakkın bilmelidir.”³⁵⁴

Erkek, çocuklarına iyi bir baba olmak ve onlara karşı sorumluluklarını yerine getirmek zorundaydı. Çocuklarının ihtiyaçlarının karşılanmasından, eğitimlerinden, ülkeye yararlı bireyler olarak yetişmesinden sorumlu olan baba bu nedenle kendi isteklerinden özveride bulunarak üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmek için gereken gayreti göstermeliydi.³⁵⁵ Erkek bu sorumlulukların bilincinde olup evinin ve çocuklarının bakımını üstlendiği takdirde kadında kendisine düşen görevleri memnuniyetle yerine getirirdi.³⁵⁶

Meşrutiyet döneminde eski yapıdan farklı olarak, çizdikleri bu modern aile tablosunun özlemini taşıyan kadınlar, savundukları fikirlerle, paylaşımcı, saygılı ve bilinçli ailelerin kurulacağına inanıyorlardı. Bu niteliklere sahip ailelerde yetişen nesillerin Osmanlı toplumunu içinde bulunduğu zor şartlardan kurtararak parlak bir geleceğe ulaştıracaklarına dair güvenleri tamdı

3. KADIN DERGİLERİNDE EĞİTİM

3.1.Vatanseverlik ve Eğitim

Meşrutiyet dönemi dergilerinde eğitimin kadın için önemi büyüktür. Dergilerdeki yazarlara göre kadınların kendi evlatlarına verecekleri nitelikli eğitim, ülkenin kalkınmasını sağlayacaktı.

³⁵² Evliyazade Makbule, **a.g.m.**, s.502.

³⁵³ Fatma Neşide, “Zavallı Memleket”, **Hanımlar Âlemi**, S.1, (27 Mart 1330), s.3.

³⁵⁴ Ulviye Mevlan, **Zevce-Zevce**, s.2.

³⁵⁵ Evliyazade Makbule, **a.g.m.**, s.502.

³⁵⁶ Fatma Zerrin, “Terbiye-i Medeniye-4-”, **Kadınlar Dünyası**, S.147, (13 Haziran 1330), s.6.

“Bir milleti terakki ve tedfiye doğru sevk eden tarîkin ikinci ve en mühimi ittihâd ve ittifâk kuvveti, vatan aşkının, vatan muhabbetinin mevcûdiyetidir. Bir milletin hâkimiyet esaslarını ihzâr eden daha doğrusu bir milletin istinâdgâh-ı terakkisi olan kuvvet ittihâd kuvvetidir.

İttihâd ve ittifâkın esaslarını ihzâr eden başlıca âmilde vatan aşkıdır. İttihâd bir milletin terakkisinin temeli olduğu gibi onun da esasını vatan aşkı teşkil eder.

Muhterem hemşirelerim!

Bizlerde ittihâd ehemmiyetini vatan aşkının ulviyetini takdir edelim ve evladlarımızı o hisle terbiye edelim. Vatan sözünün sâmiyeyi okşayan tatlı sadâsına onu alıştıralım. Vatanın ne büyük şey olduğunu, vatandan kovulan bir ferdin büyük derecelerde sefaletle maruz kalacağını onlara izâh edelim. Eğer bu surette çalışacak olursak milletimizin terâkki ve teâlisini ihzâr ederiz. Aksi takdirde inkıraza sebebiyet veririz. Çünkü ittihâdsiz bir millet inkıraza mahkûmdur.”³⁵⁷

Kadın yazarlar bu şekilde okurlarına seslenerek hemcinslerinin ülke geleceğindeki önemini vurguluyorlardı. Çünkü kadın milletlerin oluşumunun ve soyunun temeliydi. Toplumun hislerine ve ahlakına yön verendi. Bu nedenle onlara verilecek eğitim, geleceğe yapılan yatırımdı. Onların alacağı nitelikli bir eğitim sayesinde, millete yararlı olacak çocukların yetişmeleri mümkün olacaktı. Onların çocuklarına verecekleri terbiye, sorumluluk, vatan hissi, geleceğin garantisiydi. Bu nedenle kadınların gelişimlerine önem verilmeli, onların eğitimleri gerektiği gibi ele alınarak yeterli çaba sarf edilmeliydi.³⁵⁸

II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı Devleti için sıkıntılı günlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu zor günlerde herkese önemli görevler düşmekteydi. Bu noktada kadın yazarlar nasihat etmekten geri durmuyorlardı. Kadınlara çalışmaları ve kendilerini geliştirmeleri öğütleniyordu. Vatanın geleceğini belirlemek onların elindeydi. Bu geleceğin güçlü ve parlak temeller üzerine inşa edilmesi ise, yetişecek genç nesillere milliyet hissini, vatan sevgisini aşlamakla mümkün olabilirdi. Bu çocukları yetiştirecek olan anneler ise eğitim seviyesi düşük cahil kadınlar değil aksine dönemin gelişmelerini takip eden, bilgili ve aydın kadınlardı.³⁵⁹

³⁵⁷ Bedia Kamuran, “Terakki Yolları”, **Kadınlık Dünyası**, S.139, (18 Nisan 1330), s.8.

³⁵⁸ Asaf Muammer, “Musahabe”, s.65–67.

³⁵⁹ Handan, “Yirminci Asırda Kadınlık”, **Kadınlık Dünyası**, S.127, (18 Kanun-i Sani 1329), s.10.

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor şartlardan endişe edildiği bu dönemde, ülkenin almış olduğu yaraları saracak, tedavi edecek olan kadınlar ve onların yetiştireceği çocuklardır.

“Biz kadınların hayat-ı memlekette mühim bir rolü, büyük bir vazîfesi vardır. Oda çocuklarımızın itilâ-yı efkârına çalışmak, ufacık kalplerine, dimâğlarına vatan muhabbetini ilka etmektir. Müstakbel gençlerimizin itilâ-yı efkârına çalışmak için biz kadınların mühim bir tahsil ve terbiyeye ihtiyacımız vardır. Millet, bu mübeccel vazîfeyi idrâk etmeli ve kızlarımızı muhterem ve mukaddes zevâdın yed-i himmetiyle tevdî etmelidir.”³⁶⁰

Tüm bu yazılarda sürekli vurgulanan temel düşünce, kadınların eğitiminin iyi olmasının ülke evlatlarının iyi yetişmesi anlamına geleceğidir. İyi yetişen bir gençlik ülkesinin kalkınmasına hizmet edecek, bu yönde hareket edecektir. Meşrutiyet döneminin kadın dergilerinde, kadınlara hak ettiği yeri vermeyen, onların haklarına ve özgür eğitimlerine gereken önemi veremeyen ulusların, bu gerçekleri kabul edip gereğini yapıncaya kadar başarılı olamayacakları fikri hâkimdi.

Kadın dergilerinde üzerinde durulan noktalardan biri de Anadolu'da ki eğitimin durumuydu. Balkan Savaşlarında Osmanlı Devleti, Rumeli'deki topraklarının çoğunu kaybetmişti. Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki kayıplarının üzüntüsünü yaşayan kadınlar ise elde kalan ülke topraklarını korumanın yegâne yolunun eğitimle olacağını savunuyorlardı. Rumeli'de ki kaybın, Anadolu'da da yaşanmasından endişe ettiklerinden dolayı Anadolu'da ki okulların durumunu yazılarına konu edinerek ülke topraklarını korumak istemişlerdi.

“...Öteden beri Anadolu mekteplerinin sefaleti kalbimde bir ukde bir cerîhadır. Ne zaman hatırlasam, ne zaman yâd etsem yüreğim yanar ve oradaki yaranın kanadığını hissederim. Çünkü bir zamanlar Rumeli'de öyle oldu. Bakılmadı, düşünülmedi, komiteciler türedi mektebler açtılar cân-sipârâne çalıştılar. Nihayet yerli Hıristiyanlar uyandı. Müslümanlara her sûretle galebe çaldı. Genç münevver gayûr bir unsur yetişdi çalıştılar uğraştılar nihayet... Ah nihâyet cennet gibi Rumeli kalblerimizde derin yaralar bırakarak elimizden uçtu gitti. Allah Anadolu'yu muhâfaza etsin.”³⁶¹

Osmanlı Devleti'nin eğitim olanaklarının en fazla olduğu yer İstanbul'du. Anadolu ise İstanbul kadar gelişmiş değildi. İstanbul'un, başkent olması sebebiyle

³⁶⁰ Nuriye İsmet, “Vatan Hissi ve Kadınlık”, **Kadınlar Dünyası**, S.121, (7 Kanun-i Evvel 1329), s.6.

³⁶¹ Aziz Haydar, “Mektepler Ve Muallimleri”, **Kadınlar Dünyası**, S.123, (21 Kanun-i Evvel 1329), s.3.

eğitim ve fikir hayatı biraz olsun daha iyiye de Anadolu bu yönden çaresizdir, yoksundur. Anadolu'nun fikren yükselmeye ihtiyacı vardır. Anadolu'da ki çocukların da İstanbul'da ki çocuklarla aynı niteliklere sahip olarak yetişmeleri için, eğitim alanında yaşanan gelişmeler buraya da getirilmeliydi.³⁶² Anadolu'yu korumak ve kalkındırmak için oraya okullar yapılmalıydı. Rumeli'den ders çıkarılarak, Anadolu'da ki eğitim için geç kalınmamalıydı. Anadolu'da ki çocuklara insan hakları, tarım, fen ve sanat dalları öğretilmeliydi.³⁶³ Anadolu için fedakârlık edilmeliydi ki öğretmenler bunun için gereken özveride bulunacak kadar idealist ve fedakârdır. Gönüllü olarak taşraya gidip mesleğini Anadolu'da yapmak isteyenler vardır. Her ne kadar Anadolu' da görev yapmak İstanbul'a göre daha zahmetli ve zorluklarla dolu ise de ülkenin bu zor günlerinde tüm bu güçlüklerle göğüs germek mecburidir.

Türk kadınları birlik olmalı Anadolu'nun annelerini yetiştirmeliydiler.

“Ya taşraların ya Anadolu'nun yalnız malûmatlı kadınların himmetlerine muhtaç olan cahil bîçâre valideleri fikren yükselmeye hiç olmazsa evladlarının muhitini düşünecek kadar muhtaç değil midir? Binâenaleyh bu tarîk-i mücâhede de ilerlemeye gayret eden hanımefendiler birbirlerinin mevcûdiyyetlerine inanmayacak kadar mevhûm bir sûrette çalışırken nasıl olurda ittîhâd edebilirler muayyen bir maksada sevk edecek vesâiti takdir ederek istimâl etmek için en evvel fikirlerinin ittîhâd etmesi lazımdır. Ve ancak Türk kadınlığının cemiyetteki mevkiini bu ittîhâd kurtaracaktır.”³⁶⁴

3.2. Eğitim

3.2.1.Çocuk Bakımı

Meşrutiyet döneminde “İslahata önce aileden başlamalıdır. Kadın çok iyi eğitilmelidir. Çünkü kadınlar çocukların eğitimcisidir.” fikri ağırlık kazanmıştı.³⁶⁵ Peki, çocukların eğitimcisi olan anneler çocuklarını nasıl yetiştirmeliydi? Bu konuda dergilerde kadınlara yardımcı olmak için doğumdan itibaren annelerin çocuklarına nasıl bakacakları ve nasıl eğitim vereceklerine dair yazılar ağırlıkla yer almıştır. Annelere

³⁶² Feriha Kamuran, “Kadın İçtimaiyatı”, **Kadınlar Âlemi**, S.9, (17 Temmuz 1330), s.1.

³⁶³ Serpil Çakır, **a.g.e.**, s.241.

³⁶⁴ Suad Seyyid, “Biraz da Anadolu'ya Bakalım”, **Kadınlar Dünyası**, S.145, (30 Mayıs 1330), s.4.

³⁶⁵ Kaplan, **a.g.e.**, s.17.

çocuğun bebeklik aşamasından yetiştirilmesine kadar her türlü bilgi gazeteler aracılığıyla verilmeye çalışılmıştı.

Çocuk eğitiminde annelerin genellikle eski metotlara bağlı kalmaları eleştirilmiştir. Yeni doğan bir bebeğin kundaklanması, onlara kocakarı ilaçları verilmesi, anne sütü yerine mama verilmesi vb uygulamalar onaylanmamıştır.³⁶⁶ Buna göre anneler her şeyden önce yeni doğan çocuklarını emzirmek ve onlara bakmakla yükümlüydüler.³⁶⁷ Genellikle yeni doğan çocuğa ilk gün bir şey verilemeyeceği için, annenin sütü gelmediğinde yapılması gerekenler hakkında bilgiler veriliyordu. Çocuğun uyku saatleri ve annesinin yanında yatmaması gerektiği gibi önerilerde bulunuluyor³⁶⁸ bunun çocuğun özgüveninden ziyade boğulmasını veya ezilmesini önlemek için olduğu söyleniyordu. Yazarlar, doğan çocuğun hangi saatlerde ne kadar miktar sütle doyurulacağı,³⁶⁹ süt vermenin çocuk kadar anne için de yararlı olduğu ve bir takım rahatsızlıklara iyi geldiği gibi bilgilerle kadınları annelik konusunda aydınlatmaya çalışıyorlardı.³⁷⁰

Annelere sadece çocuklara nasıl bakılacağına dair bilgiler değil, aynı zamanda onları yetiştirirken hangi yöntemleri kullanmalarına yönelik bilgilerde verilmiştir. Buna göre çocukları dayakla eğitmek son derece yanlıştı. Çocuklar, şiddetten uzak durularak, incelikle ve güzellikle terbiye edilmeliydi. Çocuğu dayakla eğitmek gereksiz olarak nitelendirilmişti. Bu yöntem çocuğun daha iyi eğitilmesini sağlamaz aksine çocukta ebeveyne karşı kızgınlık ve kendine karşı özgüven problemi oluşmasına neden olurdu. Dayakla terbiye edilmiş çocuklar yeteneksizleşir ve zaman içerisinde değil başkalarına kendisine bile faydası olamayacak hale gelirdi. Kadınlara göre, çocuklara verilecek eğitimde en etkili yöntem, incelik, güzellik ve onu mutlu edecek sözlerdi. Eğer çocuk anlamıyorsa, davranışlarında değişiklik yaşanmıyorsa sabırlı olmalı ve zorbalığa başvurulmamalıydı.³⁷¹ Baskı ve zorbalıkla yetişen çocuklar, kendi çocuklarını da benzer

³⁶⁶ Selim Sırrı, “Çocuk Terbiyesi 2”, **Demet**, S. 6,(22 Teşrin- i Evvel 1324), s. 83.

³⁶⁷ Arat, **a.g.e.**, s.97.

³⁶⁸ İkbâl İsmail, “Çocuklarımıza Nasıl Bakmalı”, **Kadınlara Dünyası**, S.124, (28 Kanun-i Evvel 1329), s.12.

³⁶⁹ İkbâl İsmail, “Çocuklarımıza Nasıl Bakmalı”, **Kadınlara Dünyası**, S.125, (5 Kanun-i Sani 1329), s.6.

³⁷⁰ “Terbiye-i Etfal”, **Kadınlara Dünyası**, S.7, (10 Nisan 1329), s.4.

³⁷¹ Rasime Bint-i Ahmed Rasim, “Etfalimiz Nasıl Yetiştirilecek”, **Kadınlara Dünyası**, S.120, (30 Teşrin-i Sani 1329), s.6.

yöntemlerle yetiştirecek bu da ülkenin geleceği için hiçte hayırlı olmayacaktı.³⁷² Hatta Kadınlar Dünyası dergisinde yayımlanan bir yazıda, devletin ailede şiddete maruz kalan çocukların hırpalanmasını Meclis-i Mebusan' da çıkarılacak yasalarla önlemesi dahi isteniyordu.³⁷³

Çocuklar ülkenin geleceği olduklarından dolayı onların eğitimi çok önemliydi. Onlara verilen eğitim incelik, bilgi ve beceri istemekteydi. Bu önemli görev ise büyük ölçüde kadının üzerindeydi. Ailede eşlerin sadece birbirlerine karşı görevleri değil söz konusu değildir. Bunun yanı sıra her ikisi de anne ve baba olarak çocuklarının eğitiminden, terbiyesinden sorumludurlar. Mademki çocukların dünyaya gelmesine araçtırlar bu nedenle onun toplumun yararlı bir birey haline gelmesi sorumluluğunu da üstlenmelidirler. Onlara göre en hakiki yetim medeni yaşamın gereği olan terbiye ve eğitimden mahrum bırakılmış çocuklardır.³⁷⁴ Çocuk eğitiminde ona en yakın örnekler anne ve baba olacağından dolayı ebeveynler yaşamlarını bu sorumlulukla yürütmeli, ona karşı sevgi ve şefkate dâhil olmak üzere her türlü aşırı davranıştan kaçınmalı ve çocuk üzerinde tatlı sert bir otorite kurmalıdırlar.³⁷⁵ Ancak tüm bu düşüncelere rağmen toplumda hâkim olan genel anlayışa göre çocuk eğitimi daha çok kadının üzerine düşen bir görevdir.

“Vezâif-i nisvânın en mühimide terbiye-i etfâldir. Bir ananın evladına vereceği terbiyenin iyi olması icab eder. Lâkin evlad yetiştirmek birçok fünûna muhtaç uzun bir say-ı vâkıfanedir ki o fünûnu öğretmeden bu hizmeti kadınlarımızdan beklemek haksız olur.”³⁷⁶

Sadece gençlerin eğitimini düşünmek doğru değildi. Yazılarda gençleri yetiştirecek olan kadınların eğitiminin de önemli olduğu defalarca vurgulanmaktaydı. Gelecek gençlere emanetti. Fakat önemli olan sadece gelecek değildi. Kadınların, geleceği hazırlamakla yükümlü olmaları bugün ki eğitimlerini de önemli kılıyordu. Bayanların bu fikir üzerinde birleşmesi, ihmal edilemeyecek kadar önemli bir mevzu idi. Bu mevzuda birleşmek kadınlığa önemli bir güç sağlıyordu.³⁷⁷

³⁷² “Terbiye-i Etfal”, **Kadınlar Dünyası**, S.150, (5 Temmuz 1330), s.2.

³⁷³ Nimet Cemil, “Meclis-i Mebusan’ın Nazar-ı Dikkatine”, **Kadınlar Dünyası**, S.144, (23 Mayıs 1330), s.4.

³⁷⁴ Selim Sırrı, Çocuk Terbiyesi, **Demet**, S.1,(17 Eylül 1324),s.13.

³⁷⁵ Selim Sırrı, “Çocuk Terbiyesi 2”, s.84.

³⁷⁶ Zöhre Hanım, “Musahebe-i Nisaiye”, s.123.

³⁷⁷ Kamile Niyazi, “Bir Hasbıhal”, **Kadınlar Dünyası**, S.127, (18 Kanun-i Sani 1329), s.10.

3.2.2.Kadın Eğitimi

Meşrutiyet dönemi kadın dergilerinde genel olarak bir milletin ilerlemesi ve medenileşmesini, o milletin bilgi derecesinin artması ve kadınların mevkilerinin toplum içerisinde yükseltilmesi ile mümkün olabileceği fikri kabul edilmişti. Hanımları ortak bir fikir etrafında toplamak, iyi bir anne olarak yetiştirmek, onların bilgili ve kültürlü bireyler olarak toplumda yer almalarını sağlamak düşüncesi sürekli olarak tekrar edilmiş ve buna yönelik bilgiler yayınlanarak kadınlar aydınlatılmaya çalışılmıştı.

Kadının varlığı önemliydi; çünkü “kadınlar terbiye ve ahlâk üzerine olan tesîrleri münâsebetiyle rûh-i beşerin menbalarıdır”³⁷⁸ deniliyordu.

İnsan ruhunun kaynağı olan kadınlar, sadece bir kuluçka fırını olmayıp, kendisine ait bir kişiliği, kafası, yüreği olan varlıklardı.³⁷⁹

“ Erkeklerin fitraten, aklen, kadınlara rüchanı neden iddia ediliyor? Çünkü onlar daha iyi tahsil ediyor. Zekâ-yı fitriyyelerini sanat ve fen ile tekmil ediyorlar. Bu halde henüz aynı takayyüdü göremeyen kadınları onlardan aşağıdır diye tahkir etmek pek munsıfâne olamaz zannederim... Bunlar bize göstermiyor mu ki kadınlar da erkekler kadar kadın terakki ve tealiye müstaidir.”³⁸⁰

İsmet Hakkı Hanım’a göre kadınların, gelecek kuşakların yetiştiricisi olmaları sebebiyle, her şeyden önce iyi bir eğitmen ve eğitimbilimci olmaları gerekiyordu. Bu noktalar göz önüne alındığında kadına, yaşam alanında hem kendisini mutlu etmek, hem de gelecek kuşakları yetiştirmek adına önemli bilgiler verilmeliydi. Mevcut şartlar kadınları bir kimyager, bir mühendis, bir ressam bir doktor, bir ressam bir müzisyen olmasına uygun değilse de kadın dünyadan ve gelişmelerden habersiz bırakılmamalıdır. Onların eğitimine de en az erkeklerinki kadar önem verilmelidir. Böylelikle kadın hem çocuklarına iyi bir eğitmen hem de eşine iyi bir hayat arkadaşı olacaktır.³⁸¹

³⁷⁸M.Raik,“Kadınlar Terbiye ve Ahlak Üzerine Olan Tesirleri Münasebetiyle Ruhu Beşerin Menbaalarıdır”, **Kadınlar Âlemi**, S.5, (18 Haziran 1330), s.10.

³⁷⁹ Celal Nuri, **a.g.e.**, s.75-76.

³⁸⁰ İsmet Hakkı, “ Kadınlarımız Ve Maarif ”, **Demet**, S.2, (24 Eylül 1324), s.25.

³⁸¹ **Aynı**, s.25.

II. Meşrutiyet döneminin birçok aydını gibi, Türk kadınları da gelişmelerinin temel aracı olarak eğitimi görmüşler her alanda olduğu gibi bu alanda da Avrupalı kadınları kadınlara örnek göstermişlerdi. Dergilerdeki yazılara göre batılı ülkelerde kadınların, sosyal, bilimsel, siyasi vb. alanlarda başarılı olmaları ve bu başarılarıyla toplum içerisinde yer edinmeleri Osmanlı'da yaşayan kadınları imrendirmekteydi. Onlara göre Avrupalı kadınların bu başarılarının sebebi iyi bir eğitim almış olmalarıydı. Bu örnek gösteriyordu ki kadının toplumda yer edinmesi ve faal olması aldıkları eğitim ile alakalıydı. Bundan dolayı kadınlığı daha iyi duruma getirebilmek için ona Avrupa kadınlarının sahip olduğu eğitim olanaklarını sunmak gerekliydi.³⁸² Oysa Osmanlı'da yaşayan kadınlar Avrupa'da yaşayan hemcinslerine göre oldukça eğitimsiz olarak değerlendiriliyordu. "Eğitimsiz, bilgisiz bir beynin alacağı kararlar ise ne kadar doğrudur?" denilerek bilgiden yoksun olduğu düşünülen Türk kadını yargılanıyordu. Bilinci, beyni süsleyen, ona değer katan bilimdir, fendir. Yazarlara göre ise bu değerlere en çok Osmanlı'da yaşayan kadınlar muhtaçtı. Kadınlarımızın fikren yükselmeleri, kendilerini hurafelerden, cahilliklerinden kurtarmaları gerekliydi. Ancak eğitim ile kadınların bu olumsuz koşullarına son verilebilirdi. Erkekler ise kadınlara göre daha avantajlıydı. Erkek toplumu olarak nitelendirilen bu sosyal yapıda kendilerini yetiştirmeleri için gereken tüm olanaklar onlara sunulmuş ve bu nedenle onlar daha iyi yetişme şansına sahip olmuşlardı.³⁸³ Osmanlı kadın dergilerinde yer alan bu ifadelerle göre, var olan bu mevcut yapı olumsuz olarak değerlendirmekte, kadınlar erkeklerle aynı şartlarda eğitim hakkı talep etmekteydiler.

"Bir memleketin kadınları, ne derecede cahil ve ne derece mutaassıb ve ulûm ve fûnûna bi-gâne ise âğuşunda yavrusu da o derece bi-fayda büyür." ifadesini kullanan kadın yazarlar, yetişen gençleri ruhen ve fikren boş bulduklarını söylemekteydiler. Onlara göre gençleri bu boşluktan kurtarmak, bu şekilde ülkeyi ileride bekleyen güçlüklerden korumak için kadının eğitimi şarttı. İslam ve Türk kadınlığına hayat hakkı verilmeli, ihtiyacı olan eğitim olanakları sağlanmalı³⁸⁴ fikri kadınların ortak olarak dile getirdiği bir söylem olup kadınların eğitimi dergilerde daha çok iyi bir anne olmaları açısından ele alınıyordu.

³⁸² Feriha Kamuran, "Kadın İctimaiyatı", s.1.

³⁸³ Nilüfer Mazlum, "Dimağın Vazife-yi Fizyolojisi", **Kadınlar Dünyası**, S.125, (5 Kanun-i Sani, 1329), s.3.

³⁸⁴ Naciye Şerif, "Kadınlık", **Kadınlar Dünyası**, S.126, (11 Kanun-i Sani 1329), s.11.

Kadınlara toplum içinde hak ettikleri statü verilmedikçe, ülkedeki muhafazakâr kesimlerin onların çeşitli alanlardaki hak taleplerine yönelik engellemeleri devam ettiği sürece, kadınlar kendilerini geliştiremeyecek, ülkeye hayırlı evlatlar yetiştiremeyecek ve Osmanlı toplumunun var olan sorunları çözümlenemeyecekti.³⁸⁵ Kadın cahildir, eğitime muhtaçtır. O halde ne yapılmalıdır? Kadın eğitilmeliydi. Ancak bu eğitim milli özellikler korunarak yapılmalıydı. Aynı zamanda diğer milletlere örnek olacak niteliklerin verilmesine de dikkat edilmeliydi.³⁸⁶

Kadınların, bilgisizliklerinin bir sebebi de yeterli oranda okulun bulunmaması ve onlara uygun derslerin olmamasıydı.³⁸⁷ Yapılması gereken ülkenin her tarafında eğitimin yaygınlaştırılması ve eğitime başlanmasıydı.³⁸⁸ Kadınlar eğitim hakkından mahrum kalmamalı, her ilde komisyonlar oluşturup yardımlar toplanmalıydı. Bu şekilde eğitim kurumları olan okulların yaygınlaşması sağlanmalıydı.³⁸⁹

İlköğretimin yaygınlaştırılması kadınlar için çok önemliydi.

“Kanaatimizce her Türk kadını iptidaî tahsile mecburdur. Ve bu mecburiyet hayatımızla katiyyen alakadardır. Çünkü biz evvela kendimizi, kadınlığımızı, etrafımızı mesûd ve bahtiyar olmak yollarını, bu suretle bulmuş olacağız. Bu yalnız bugün için değil. Hiçbir zaman nurdan, maarif ve ilim nurundan müstağni değiliz.”³⁹⁰

Osmanlı’da yaşayan genç kızlara sadece fen, sosyal bilim dallarında değil, sanat dallarında da eğitim verilmeli ve onların yetenekleri geliştirilmeliydi. Bir genç kız kendisine gerekli olan okul eğitiminin yanı sıra müzik dersleri almalı, beste yapabilmeli, edebiyattan anlayabilmeli, şiir okuyabilmeliydi. Bu yeteneklere sahip bir genç kız Osmanlı kadınlığının gurur kaynağı olacaktı.³⁹¹ Dergilerde kadının gelişimi o kadar önem kazanmıştı ki, onların istekleri doğrultusunda Fransızca dersi dahi alabileceklerine yönelik ilanlar yayınlanmıştır.³⁹² Ancak yazarların dile getirdikleri bu istekler daha çok İstanbul’da ki seçkin çevrelerin talepleri idi. Zira imparatorluğun

³⁸⁵ Azize, “Müstakbel Valideler”, **Kadınlar Dünyası**, S.7, (10 Nisan 1329), s.3.

³⁸⁶ Zöhre Hanım, “**Musahebe-i Nisaiye**”, s.121.

³⁸⁷ A.R.Binti Danyel, “Biz Kadınlar”, **Mehasin**, S.8, (Temmuz 1325), s.359.

³⁸⁸ Hilmiye Hilmi, “Aziz Haydar Hanımefendiye İthaf”, **Kadınlar Dünyası**, S.130, (8 Şubat 1329), s.5.

³⁸⁹ Evliyazade Makbule, “İsmet Hakkı Hanımefendiye”, **Mehasin**, S.5, (Kanun-i Sani 1324), s.345.

³⁹⁰ Çakır, **a.g.e.**, s.241.

³⁹¹ Mehmet Asaf, “Ümid-i İstikbalimiz Hanımlarımızdır”, **Hanımlar Âlemi**, S.13, (19 Haziran 1330), s.2.

³⁹² “Muhabere İle Fransızca Dersleri Verilir”, **Hanımlar Âlemi**, S.15, (3 Temmuz 1330), s.1.

büyük çoğunluğunda kadınların bu gelişmeleri takip edebilecek imkânları ve bilgileri söz konusu değildi.

Osmanlı kadın dergilerinde ülke içerisinde eğitim alanında yaşanan gelişmelerde takip edilmekteydi. Ahmet Rıza Bey'in "Sultan-ı İnas" mektebi için yaptığı girişim memnuniyetle karşılanmıştı.³⁹³ Kadınlar Âlemi'nde, İstanbul İnas Sultanisi'nin ana sınıflarının ödül törenindeki ortam, okul yöneticilerinin ve öğretmenlerinin, vatana yararlı olacak evlatlar yetiştirmelerinden dolayı takdir edilmelerine yol açmıştı.³⁹⁴

Yüksek eğitime yönelik görüşlerde kadın dergilerinde dile getirilmişti. Ülke içerisinde sadece kadınlara yönelik olan Darülfünunların, Darülsanayilerin kurulması istenmişti.³⁹⁵ Meşrutiyetin ilk yıllarında, Avrupa'da ki tartışmalardan örnekler verilerek 40 yaşını geçmiş kadınlara yüksek öğretim hakkı verilebileceği ifade ediliyordu.

"Pek yakınlarda Fransız Akademisine kadınların kabul edilip edilmemesi münâkaşa edildi. Fakat mesele hâl olamadı. Akademi bununla hala uğraşiyor. Bence evvelce söylediğim gibi her millette yine kırk yaşını mütecâviz olan her müellife ve muharrireler kendi hukuklarının tamamı-i muhafazası için akademiye dâhil olmalıdır. Bu yaşa vasıl olamayanlar ise resmen bir kadın akademisi teşkil ederek kadınlığın mevcûdiyeti, terakki ve tealisi için teşebbüsâtta bulunmalı, çalışmalıdır."³⁹⁶

Meşrutiyet dönemi kadın dergilerinde kadınlığa yönelik yüksek öğretim talepleri sonuçsuz kalmamış ve 1914'de Darülfünunda eğitime başlanmıştır. Bu gelişme ise kadın dergilerinde memnuniyetle ifade edilmişti.³⁹⁷

3.2.3.Mektepler ve Muallimler

Kadın dergilerinde, kadınların eğitim sorunları üzerinde durulurken aynı zamanda mevcut eğitim sistemi de sorgulanmış, öğretmenlerin nitelikleri üzerinde durulmuştur. Genç nüfus içerisinde birçok yetenekli insan olduğundan bahsedilmiş ancak bu yeteneklerin değerlendirilmemesi sonucu kaybedildiğinden şikâyet edilmişti.

³⁹³ A.R. Binti Danyel, **a.g.m.**, s.359.

³⁹⁴ Feriha Kamuran, "Kadınlar Âleminde Ümide Doğru", **Kadınlar Âlemi**, S.4, (12 Haziran 1330), s.11.

³⁹⁵ İsmet Hakkı, "Kadınlarımız Ve Maarif", **Demet**, s.27.

³⁹⁶ Selahaddin Asım, "Hukuk-u Nisvan", **Mehasin**, S.10, (Eylül 1325), s.704.

³⁹⁷ Ulviye Mevlan, "Kadınlık-Maarif Nazırı", **Kadınlar Dünyası**, S.131, (15 Şubat 1329), s.2.

Okullar yetenekli insanları değerlendirmek, onların çalışmalarını ödüllendirmek ve gelişmelerine yardımcı olmak için kurulmuş olan eğitim kurumlarıydı. Hatta çocuklar yetenekli olmasalar dahi okuldaki öğretmenler çocukları çalışmaya yönlendirmeli onları topluma yararlı bireyler olarak kazanmalıydılar.³⁹⁸

Çocukların gelişiminde okullar en etkili kurumlar olduğundan, her alanda olduğu gibi eğitimde de Avrupa'da ki okullar örnek alınarak çağdaş eğitim olanaklarından Osmanlı gençlerinin yararlanmaları gerektiği ifade ediliyordu.

“...İşittiğime göre bu mekteplerde kızlarla erkekler birlikte tahsil görüyorlar ve birlikte şahâdetnâmeler alıyorlar imiş... Bütün mekteplerde usûl-ü tadrîsin nazarı olmaktan ziyâde ameli olması cihetiyle pek büyük ehemmiyet veriyorlar imiş. Ezcümle kendisini yakinen tanıdığım bir zatın söylediğine nazaran Belçika mekteplerinde âlât ve edevât-ı sâireden birde sinemotoğraf bulunduruyorlar imiş...

Sinemotoğraf sayesinde farazâ bir muallim tarih dersini itâ edecekse derhal söylenecek vakayı sinemada gösterilir. Ve böylece talebe hem muallim taktirini dinler ve hem de vakayı göz önünde seyredemiş...”³⁹⁹

Öğretmenlik, kadınlar tarafından kutsal bir meslek olarak kabul ediliyordu. Öğretmenler kendilerini yetiştirmeli mesleklerindeki yeni gelişmeleri takip etmeliydiler. Çünkü vatan topraklarının evlatları kendilerine emanet edilmişti. Onların bu evlatlara verecekleri eğitimle ülke geleceği şekillenecekti. Bu nedenle onların meslekleri diğer mesleklerden daha kutsal ve yüce bir meslekti. Bu mesleğe duyulan saygı nedeniyle uygulamalarında yanlışlık görülen öğretmenler sert bir dille eleştirilmekteydi. Öğretmenlerin kendilerini yetiştirmediklerinden, mesleki gelişimlerini takip etmediklerinden ve mesleklerini sevmediklerinden şikâyet ediliyordu.

“ Senelerce muallimlik ediyoruz da şu okutmanın bir kolayını bulsam diye azıcık zihnimizi yormuyoruz. Azıcık mesleğimizde ihtisâs hâsil etmeye gayret etmiyoruz. Acaba böyle okutursam mı çocuk daha çabuk öğrenir yoksa böyle edersem mi daha kolay anlar demiyoruz.

Yıllarca çocukların arasında bulunuyoruz da onların Ahvâl-i rûhiyelerini tetkik edip ne sûretle terbiye kabul ettiklerini ne yolda idareden hoşlandıklarını nasıl tahsîs edeceklerini öğrenmeyi aklımızın kenarından bile geçirmiyoruz... Bizde evvela mesleğini sanatını sevmek hissi yok.”⁴⁰⁰

³⁹⁸ “Hükümetimizde Kadirşinaslık”, **Kadınlar Dünyası**, S.121, (7 Kanun-i Evvel 1329), s.2.

³⁹⁹ Biratel Halim Seyhan, “Çare-i Terakki”, **Kadınlar Dünyası**, S.127, (18 Kanun-i Sani 1329), s.3.

Kadın dergilerinde öğretmenlerle alakalı olarak bahsi geçen konulardan biri de öğretmenlerin hangi özelliklere sahip olmaları gerektiği idi. Buna göre öğretmenler, her şeyden önce çocuklar için iyi bir örnek teşkil etmeliydiler. Öğretmenlik yapan bayanlar güzel, ahlaklı, namuslu ve ciddi olmalıydılar.⁴⁰¹ Çocukların kişilik özelliklerini dikkate almalı, yaş düzeylerine uygun davranışları iyi bilmeli ve onların kişisel gelişimlerini dikkate alarak eğitim vermeliydi.⁴⁰²

Eğitim konusunda öğretmenlerin yanı sıra okullarda öğretilen dersler de önemliydi. Dergilerde Darülfünunda verilecek derslerle ilgili bilgiler yer almıştır. Buna göre genç kızlara bu okulda el işleri, fen bilimleri ve çocuk eğitimine yönelik bilgiler verilmekteydi. Ders programında yer alan dersler ise “İlm-i Terbiye-i Etfal”, “Hıfzü’l-Sıhha” ve “Tarih-i Umumi”ydi. Ayrıca kadınların hak ve görevleri ile ilgili olarak “hukuk-ı nisvan” derslerinin de verileceği bildiriliyordu.⁴⁰³ Genç bayanlara bu derslerin verilmesinde ki amaç onları iyi bir anne, iyi bir eş ve iyi bir ev idarecisi olarak yetiştirmektir. Kadınlar bu gelişmelerden umutlu olup, bayanların bu bilgilerden fazlasıyla istifade edeceklerine inanıyorlardı.

4. KADIN DERGİLERİNDE ÜLKE EKONOMİSİ

4.1. Ekonomik Özgürlük

XIX. yüzyılda batının iktisadi gücüyle karşı karşıya gelen Osmanlı ekonomisi dışa açılmış, ülke içerisinde Avrupa sermayesi artmıştı. Avrupa ekonomisiyle başlayan bu çöküş süreci I. Dünya Savaşı öncesinde imparatorluğun, rekabet halindeki Avrupa devletleri arasında nüfuz bölgelerine ayrılmasına kadar uzanmıştı. Osmanlı Devleti’nin merkezi devletin gücünü arttırmak amacıyla başlattığı reform girişimleri ise devletin ekonomi üzerindeki denetiminin gitgide azalmasına yol açmıştı.⁴⁰⁴

⁴⁰⁰ Aziz Haydar, “Mektepler ve Muallimleri”, s.3.

⁴⁰¹ Fahirü’l-benat Süleymanova, “Kadınlık”, *Kadınlar Dünyası*, S.119, (23 Teşrin-i Sani 1329), s.6.

⁴⁰² Halide Salih, “Fenn-i Etfal”, *Mehasin*, S.7, (Mart 1325), s.486.

⁴⁰³ Ulviye Mevlan, “Kadınlık-Maarif Nazarı”, s.2.

⁴⁰⁴ Pamuk, *a.g.e.*, s.204

Osmanlı kadın dergileri de ekonomideki bu olumsuzlukların farkında olup ülkenin siyasi bağımsızlığının ekonomik özgürlükle eş değer olduğunu savunuyorlardı. Her yönüyle özgür bir devlet, bağımsız bir politika isteniyorsa, Osmanlı için başarılı olması gereken hedef ekonomik kalkınmaydı. Osmanlı Devleti, siyasi, sosyal, bilimsel birçok alanda batı devletlerinin baskısı altındaydı. Ülkeyi içinde bulunduğu bu zor şartlardan kurtarabilecek en etkili yöntem ise ekonomik kalkınma mücadelesiydi.⁴⁰⁵ Kadınların söylemlerinden anlaşıldığı üzere, toplumların kalkınmalarının da, gerilemelerinin de sebebi ekonomidir. Ekonomi bir milletin ruhu olup, geleceğine yön veren, yükselmesini sağlayan en önemli araçtı. Ancak kadınlar bu noktada devlet ve toplum yapısını eleştirmekteydiler.

“Hep bekleriz. Diğer milletler refâh ve saâdetlerini toprakların, kumların içinde, dağların, kayaların arasında, denizlerin ka’i bipayanında, kalblerin namütenâhî bedîfietinde ararken biz yalnız duâ, yalnız temenni, yalnız inşâallah ile vakit geçiririz.”⁴⁰⁶

Kadınlar geçmişten beri süregelen gerek din gerekse geleneksel yapının kemikleştirdiği kadercî anlayışı sorgulamaktaydılar. Medeni devletler siyasi, sosyal, ekonomik, bilimsel vb. alanlarda yaptıkları çalışmalarla ve araştırmalarla geleceğini garanti alırken, aslında tüm bu çalışmalara daha fazla ihtiyacı olan Osmanlı Devleti bu alanlardaki gelişmelere duyarsız kalmakta, kendisini kadere teslim etmekteydi. Oysa yapılması gereken iş belliydi. İş yalnızca temenniye bırakmayıp çalışılmalıydı. Zaman kader zamanı olmayıp gelişmiş teknoloji takip edilerek⁴⁰⁷ her yönden kalkınma hedef alınmalıydı. Kadın erkek tüm toplum gayret etmeli, bu kutsal amaca ulaşmak için ortak hareket edilmeliydi. Toplumun gereksinimleri karşılayabilmek için yabancı ekonomiye bağımlılıktan kurtulmalı üretici konumuna geçilmeliydi.

“İhtiyacımız için neden ecnebiye muhtaç oluyoruz? Niçin ecnebî terzilere, ecnebî tâcirlere paramızı kaptırıyoruz? İçimizde son moda elbiseleri dikmeyi öğrenmiş, modelleri taklîde muktedit birkaç hanım olsun yok mu? Bu kadar ecnebî mekteplerinde tahsîl etmiş kızlarımız var, hiç dikiş nakış öğrenmediler mi?”⁴⁰⁸

⁴⁰⁵ “Yerli Malı Kullanalım” **Kadınlar Dünyası**, S. 126, (11 Kanun-i Sani 1329), s.14.

⁴⁰⁶ Aziz Haydar, “Bizde Saadet”, **Kadınlar Dünyası**, S. 139, (18 Nisan 1330), s.5.

⁴⁰⁷ Nesibe Ali, “İnsanlar Tamam mı, Nakıs mı”, **Kadınlar Dünyası**, S. 125, (4 Kanun-i Sani 1329), s.14.

⁴⁰⁸ Nimet Cemil, “Geri Gitmemeli”, **Kadınlar Dünyası**, S. 147, (13 Haziran 1330), s.6.

Günün şartlarında ülkelerin ileri gitmelerini sağlayan en önemli ekonomik faktör ise “sermaye”dir. Sermayesi olmayan bir millet daima zayıftı. Osmanlı Devleti bir ekonomi mücadelesine girmeli ve bu mücadelede galip gelinmeliydi. Galip gelmenin yollarından biri de yerli mallarının kullanımı ve sermaye birikimiydi. Oysa Osmanlı insanı yerel ticarethanelerde, çarşılarda, pazarlarda üretilmiş mamul ürünler dururken yabancı mallarına rağbet etmekteydiler. Bu durum dergilerdeki yazarların tepkilerine yol açmakta ve kadınlar yerli malı kullanmaya davet etmekteydiler.⁴⁰⁹ Yerli malının kullanımı, sanayinin gelişmesi ve fabrikalaşmanın çoğalması ile ülke ekonomisi canlanacak ve ülkede yerel sermaye birikimi olacaktı. Birçok insana da iş imkânı sağlanarak toplumsal refah düzeyi artacak, devlet hazinesine alınacak vergi yoluyla yeni gelir kaynakları açılacaktı.

4.2.Müteşebbislik ve Ticaret Hayatı

Osmanlı kadın dergilerine göre, gelişmiş toplumların ilerlemelerinin altında yatan sebep onların ticarete ve kadına hak ettiği önemi vermeleri idi. Her ne kadar birbirinden bağımsız kavramlar gibi görünse de kadınlara göre bu iki temel unsur toplumları ayakta tutmakta, milletlerin ilerlemelerini sağlamaktaydı. Müslüman dünyasındaki toplumların geri kalmasındaki temel sebepte buydu. Yani onların kadınlığı ve ticareti ihmal etmeleri idi. Oysa kadınlara ve ticarete önem vermek gerekmekteydi. Çünkü kadına ve ticarete önem veren toplumların sosyal hayatları gelişir, siyasi işlerinden, dış işlerine, ekonomiye kadar her alanda etkisini hissettirirdi.

Onlara göre kadınlık ve ticaret, ülkeleri ve toplumları birbirine tanıtmakta ki en önemli araçtı. Toplumların kaynaşmasını sağlar, kültürel özelliklerin anlaşılmasında yardımcı olurdu. Toplum yaşamında ise aile hayatının oluşumunu ve ihtiyaçların giderilmesini sağlardı. Ancak, Osmanlı’da ne kadınlığın ne de ticaretin önemi söz konudur. Her iki unsurda önemsiz olduğu için sosyal ve ekonomik yaşamda boşluk yaşanmakta, sanayide gelişmemektedir.

⁴⁰⁹ “Yerli Malı Kullanım”, s.14.

“Evet, bizde ne ticâret kalmıştır, nede kadınlığın mevki bilinmiştir. Elimizde kalan ticaret nedir? Otuz milyon nüfûs içerisinde bir iki ticârethâne, ıtlaka şâyân mağazaları istisnâ edersek ne görürüz? Küçük küçük dükkâncıklar...ticâretsizlik yüzünden sanâyimizde ihmâl edilmiştir...”

Kadınlık. Evet, İslâm kadınlığı ticâretten büsbütün mahrum ve yegâne haldedir. Çarşı içinde sergisini sermiş, yere oturmuş yemenisini, oyasını satmakla meşgul birkaç namuslu kadına tesâdüf ediyoruz. İşte bu kadar. Bunların ise hâlel-mengâhlarına ağlamak, yerde sürünmelerinden utanmak icâb etmez mi?

Biz kadınlarımızın dahi ticaret, meşrû ticaretlerle işigal etmelerini bekliyoruz. Muhteşem mağazalar açmalarını istiyoruz. Ellerinde avuçlarında bulunan paralarının zâyî edilmemesini, fakr ve zarûret yerine kesb-i helâl ile mesudiyet ve refâh görmelerini temenni ediyoruz.”⁴¹⁰

Tüm bu yakınmalara karşın ticaretle uğraşan kadınlarında olmadığı söylenemezdi. Dergilerde, kadınların açtıkları ticarethanelerden, bu ticarethanelerdeki başarılarından gururla bahsedilmekteydi. Söz konusu durumun ise ticaretle uğraşan erkekleri güç duruma soktuğu, çünkü kadınların ticaretle fedakâr ve çalışkan yapılarıyla başarılı olmalarının erkekleri mesleki eğitime zorunlu bıraktığı ifade ediliyordu.⁴¹¹ Bu sebeple üretimdeki kalitenin artması içinde “müteşebbis” bayanlar desteklenmeliydi. Kadınlığı layık olduğu mevkiye çıkarmaktan korkan muhafazakâr kesimler dikkate alınmadan vatani koruyacak, savunacak nesilleri yetiştiren kadınlara hak ettikleri değer verilmeliydi.⁴¹²

Ekonomide kalkınmayı sağlayabilmek için mutlaka devlet desteği beklenmemeliydi. Sermaye sahiplerinden (tabi bunlar içerisinde kadınlarda yer almaktadır) ticaret hayatında yatırım yapmaları beklenmekteydi. İstibdat devri girişimcilik için uygun bir devir değildi. Çünkü bu dönemde bir işletme açılması demek kişinin mal varlığının sorgulanması, gerekirse mal varlığının gasp edilmesi demekti. Sermaye sahipleri bu şartlar altında baskı altına girmekten çekindikleri için özgürce yatırım yapamıyorlardı. Meşrutiyet devrinin özgürlük ortamı, sermayedarlara ticari girişim yapabilmeleri için gereken ortamı hazırlamıştı. Sermaye sahiplerinden devlete hizmet beklenmekteydi. Gelecek tembellerin, ilim ve irfandan yoksun olanların değildi.

⁴¹⁰ “Talebe’1 – kesib Feriza Ale’1 – Küll Müslim Ve Müslimata”, **Kadınlar Dünyası**, S.127, (18 Kanun-i Sani 1329), s.2.

⁴¹¹ Feriha Kamuran, “**Muadile-yi İctimaiye**”, s.2.

⁴¹² Azize, “**Müstakbel Valideler**”, s.3.

Geleceği hazırlamak için ticarete önem vermeli, ticarethaneler açmalı, ticaret gemileri alınmalı ve buna sermaye sahipleri öncülük etmeliydiler. Büyük fabrikaların açılması, milyarlar kazanan işletmelerin oluşması demek memleketin gelişmesi anlamına geliyordu.⁴¹³ Ticaretin ülke zenginliğini sağlayacak en önemli üretim araçlarından biri olduğu düşünülecek olursa Osmanlı ticaretinde ki yabancı kontrolüne bir an önce son verilmeliydi.

Ekonomik kalkınmada anne ve babalarda üzerlerine düşen görevi yerine getirmeliydiler. Yaygın olarak görülen sanatkârların hor görülmesi anlayışı yıkılmalı, çocuklarını sadece memuriyet değil, ticaret ve sanayi dalları ile de uğraşmaya yönlendirmeliydiler. Ailedeki rolüyle kadın, çocuk üzerinde en etkili faktördür. Kadın biraz sebat edip, gayret ve ciddiyet gösterirse, kendine güvenirse, gereken işlerde danışıp sorunları çözerse başaramayacağı iş yoktur.⁴¹⁴

4.3. Üretim Hayatında Kadın

4.3.1.Çalışma Hakkı

Meşrutiyet döneminde çıkan dergilerde, Osmanlı kadını sık sık ailenin dışında sosyal yaşamda çalışmak istediğini, çalışılması gerektiğini dile getirmiştir. Kadının annelik, zevcelik gibi asıl görevlerinin yanında toplum hayatına karışarak başka alanlarda da vatana hizmet edeceği savunulmuştur.

“Artık hepimizde anladık ki kadın: Evde yemek pişiren, çamaşır yıkayan, ortalık süpüren ve bir erkek ezvâkına esir olan bir varlık değildir. Herkes de idrâk etti ki kadın elim bir istibdâd altında kalmaya mahkûm olamaz... Yaşayabilmek için nasıl ki gıdaya muhtaç isek cinsimizin devam ve istikrârı için de aile teşkiline, daha Türkçe’si bir erkek ile meşrû surette akd ve rabıtaya muhtacız. Bugün yemeksiz, susuz hayatın devamı kabul olamadığı gibi bir kadın da bir erkeksiz, bir erkekte kadınsız olamaz...”

Bir kadın ile bir erkeğin birleşmesi demek her hususda müştereken çalışmayı taahhüd etmişler demektir.

⁴¹³ Nazife İclal, “Ticaret-i Bahriyemiz”, **Kadınlar Dünyası**, S.118, (16 Teşrin-i Sani 1329), s.15.

⁴¹⁴ M. Raik, “Kadın Hayatı”, **Kadınlar Âlemi**, S.1, (22 Mayıs 1330), s.4.

Bu hakikat bu suretle anlaşıldıktan sonra hatıra bir şey hatur eder niçin erkek çalışsında kadın çalışmasın! Neden erkek bâr-ı hayata katlansın da kadın evde veya daha açıkçası âtlâne evde kalsın!”⁴¹⁵

Hayatı paylaşan iki cins, toplumda aile adını alan bir ortaklığa adım atmaya karar vermişlerse, bu ortaklık her alanda olmalıydı. Ailenin reisi konumundaki erkek evin geçimini sağlayabilmek için bir meslek edinebiliyorsa, kadında aynı şekilde çalışarak eşinin bu yükünü paylaşabilir ve ona yardımcı olurdu. Bu ortaklık sayesinde ailenin refah seviyesi de yükselir hatta kendi evine yardımcıları olarak başka ailelerin de bütçelerine katkıda bulunabilirlerdi.

Kadın ailedeki yerini sağlamlaştırıp, ailede sadece tüketici değil aynı zamanda üretici olmaydı. Bu sebeple onlara toplum içerisinde çalışabilmeleri için gereken özgürlük verilmeliydi.⁴¹⁶ Kırsal kesimde asırlardan beri çalışan kadınlar mevcuttu. İmparatorluğun merkezinde yaşayanlar, bu kadınların varlıklarından bile habersizdiler. Anadolu’da öyle kadınlar vardı ki kendilerine vakit ayırmadan akşama kadar kahvelerde nargile içen eşlerini beslemek için tarlaya koşarlardı. Ekerler, biçerler, pişirirler, hazır ederler, bu şekilde çalışma hayatının içerisinde yer alırlardı.⁴¹⁷ Fakat kadınlar sadece kırsal kesimde değil şehirlerde de çalışmak, evin dışında da aktif olacakları bir çalışma hayatına katılmak arzusunda idiler.

Kadınların bu taleplerine karşın onların çalışmalarının karşısında olan görüşlerde söz konusuydu. Bu görüşlere dayanak olarak ta mevcut din anlayışı gösterilmekteydi. Oysa kadın dergilerinde İslamiyet’in sosyal hayatta kadına her türlü hakkı tanımış olduğu ifade edilmekteydi Dolayısıyla kadınların çalışmaları önünde engel olarak İslamiyet dini gösterilemezdi. Dinin kadına verdiği bu haklar, onlar tarafından kullanılmalı ve erkeğiyle birlikte üretim hayatında yerini almalıydı.

“Bugün gerek Amerika’da gerek İngiltere’de kadınlar bir hakk-ı serbesti talep ediyorlarsa kendi âlemlerine kendi mevcûdiyyet-i fâzıllarına ilticâ ederek teşebbüs ediyorlar. Çünkü erkeklerde çıkan bir doktorun seviye-i malûmâtından belki daha fazla bir ilme mâlik bir tabibe çıkıyor, erkeklerden daha muvaffakiyetli bir avukat sahne-yi hukuku titretiyor, derin bir filozof çıkıyor, ateşli bir muharrir

⁴¹⁵ “Kadın – Hayat-ı Cemiyet”, **Kadınlar Dünyası**, S.125, (4 Kanun-i Sani 1329), s.2.

⁴¹⁶ “Ahlak-i Hürriyet-i Mesai”, **Kadınlar Dünyası**, S.147, (13 Haziran 1330), s.2.

⁴¹⁷ Zöhre Hanım, “**Musahebe-i Nisaiye**”, s.120.

matbuatı çınlatıyor. Ve'l-hâsıl ezher cihet erkekler kadar iş görür uzuvların kadınlarda da vücudunu isbât ederek müddeâlarını tasdik ettirmek istiyorlar”⁴¹⁸

Kadın dergilerindeki şikâyet konularından biri de eğitim görmüş yetenekli kadınların ilim irfan peşinde olmamaları, bu vasıflarını değerlendirmemeleri idi. Erkeklerin tavrı da ayrı bir yakınma konuydu. Erkekler her ne kadar cahiliye devrindeki gibi kız çocuklarını diri diri gömmüyorlarsa da kadınları toplum yaşamından soyutlayarak, onlara olan bakış açılarını ortaya koyuyorlardı.

“Erkeklerimiz, Avrupa’da, Amerika’da erkekleriyle yan yana çalışarak istihsâlât-ı milliyeye hizmet eden milyonlarca kadınları görmüyorlar mı?

Bilmiyorlar mı ki Avrupa yakın bir zamanda kadınlara hukuk-ı siyasiye bahş edecektir!

Bu sûretle beseriyet, azim bir nüfûs daha kazanacak, Meclis-i Mebûsân girişlerinde kadın sesleri işitilecek, mahkemelerde, belediyelerde kadınlarda bulunacak onlardan da vali, mutasarrıf, kaymakam olacaktır. Bunun neticesi olarak her şey değişecek. Ordularda Jan Dark gibi, Kara Fatma’lar gibi kumandanlar, dava vekilleri, fabrikatörler, ameleler ve'l-hâsıl her işte kadınlarda bulunacak.”⁴¹⁹

Kadının çalışmasını gerektiren sebeplerden en önemlisi ise ekonomik refahın azalmasıydı. Hayatın pahalılaşması toplumda evlilikleri azaltmıştı. Diğer bir sebepte kadının kendisine olan güveninin artmasıydı. Kadın ekonomik özgürlüğünü kazandığı zaman kendisine olan özgüveni artacak ve daha özgür hareket etme olanağı bulacaktı. Kadınların ülkede mevki sahibi olmamalarının sebebi erkeklerin eline muhtaç olmalarındandı. Toplum içerisinde kadın erkek ile çalışmaz ve beraber kazanmazsa istediği mevkiye hiçbir zaman ulaşamayacaktı.⁴²⁰

Kadınlara örnek olarak sadece Avrupa değil, Amerikan ailesi de örnek olarak gösterilmekteydi. Amerika’da kadınların gerek evlerinde gerekse dışarıda çalışarak topluma yararlı bireyler oldukları, evlilik içerisinde karı kocanın birlikte çalışarak evin geçimini sağladıkları sorumluluklarını paylaştıkları ifade ediliyordu⁴²¹ Osmanlı kadını da evinin dışında çalışma hayatına atılabilir evinin geçimine destek olabilirdi.

⁴¹⁸ Feriha Kamuran, “Kadın İctimaiyatı”, s.2.

⁴¹⁹ Naciye, “Erkekler Hakikaten Hürriyetpervermidirler?”, **Kadınlık Dünyası**, S.7, (10 Nisan 1329), s.3.

⁴²⁰ Aziz Haydar, “Erkeklerin Hâkimiyeti Kadınların Aczi”, **Kadınlık Dünyası**, S.141, (2 Mayıs 1330), s.4.

⁴²¹ Binti Reşad Abide, “Amerika Nisvası”, **Mehasin**, S.5, (Kanun-i Sani 1324), s.354.

4.3.2.Çalışan Kadınlar

II. Meşrutiyet döneminde kadınlar çalışma hakkı istiyorlardı. Ancak sayıları azda olsa çalışan kadınlarda vardı. Daha önce üzerinde durulduğu üzere özellikle XX. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin arka arkaya savaflara girmesi, erkek nüfusunun azalması bu dönemde daha fazla kadının çalışma hayatına girmesine neden olacaktı.

Meşrutiyet döneminin kadın dergilerinde, çeşitli meslek kolları tanıtılarak kadınlar bilgilendirilmeye çalışılmıştı. Bunlardan biri aşçılık sanatı idi. Kadınların evlerinde sıradan bir iş olarak gördükleri yemek pişirme Avrupa'da kadınların hayatlarını kazandıkları bir meslek koluna dönüşmüştü. Örnek olarak İngiltere'nin en ünlü aşçılarından biri olan Madam Roza leh Veves' in başarılarından bahsedilmiş, şöhretinin Fransa ve Amerika'da bile yayıldığı belirtilmişti.⁴²²

Kadınların toplumdaki bazı meslek kollarında yer almak istemesi ise tartışma konusu olmuştu. Bunlardan biri doktorluk mesleğiydi. Kadınlar Dünyası'nda kadın doktorlarının yokluğu yüzünden maruz kalınan üzücü sonuçlardan yakınılmıştı. Eşlerinin erkek doktorlara karşı cahilane tutumları yüzünden birçok kadının tedavisi çok kolay olabilecek hastalıklardan dolayı hayatlarını kaybettiklerinden bahsedilerek dönemin Maarif Nazırı Şükrü Bey'den Müslüman kadınlarının bir an önce Mekteb-i Tıbbiye'ye alınmaları yönünde istekte bulunmuşlardı.⁴²³ Meşrutiyetin özgürlük ortamında 1915 yılında İstanbul Darülfünunu kız öğrenci kaydetmeye başlamıştı ancak Tıp Fakültesi kız öğrenci kabul etmiyordu. Bu nedenle doktor olmak isteyen kız öğrenciler başka ülkelerde tıp eğitimi almaya başlamışlardı.⁴²⁴

Kadınlar arasında tartışma konusu olan bir diğer meslek dalı ise askerlikti. Buna göre kadın orduda yer alabilir miydi? İslam tarihi örnek gösterilerek, kadınların erkeklerle beraber savafla gittikleri anlatıyor ve bunun mümkün olabileceği ifade ediliyordu. Ancak değişen dünya düzeniyle kadının orduda yapacağı görev askerlik değildi. Onun narin ve zayıf yaratılmış vücudu askerlik kadar ağır bir mesleği kaldıramazdı. Onun ordudaki hizmeti askere yardım olmalı, geri hizmetlerde

⁴²² Mustafa Refik Bey, "İngiltere'nin En Meşhur Aşçısı", **Mehasin**, S.3, (Teşrin-i Sani 1324), s.192.

⁴²³ "Kadın-Tababet", **Kadınlar Dünyası**, S.134, (8 Mart 1330), s.2. Bkz. Ek 3.

⁴²⁴ Nuran Yıldırım, "Kadınların Hekim Olma Mücadelesi", **Toplumsal Tarih**, S.147, (Mart 2006), s.54.

çalışmalıydı.⁴²⁵ Nitekim I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı ordusuna bağlı olarak oluşturulan “Kadın İşçi Taburu” da geri hizmetlerde yardımcı olmak üzere 1917’de resmen kurulmuştu. Yazarlar her ne kadar kadından asker olamayacağını belirtmişlerse de Osmanlı ordusunda kadın askerlerde bulunmaktaydı. Kadın işçi taburunun kurulmasından çok önce, Sultan II. Abdülhamit döneminde 1897 yılında Osmanlı Ordusunun Selanik’teki birliklerinden birinde iki sene süreyle “Aydın’lı Köse Mehmet” adıyla askerlik yapmış olan kişinin aslında Ayşe Hanım adında “erkek kılığına girmiş bir kız olduğu” ortaya çıkmıştı.⁴²⁶

Kadınların çalışma hayatına baktığımızda onların yer aldığı meslek kollarından ilki basındı. Tanzimat’la birlikte Osmanlı’da basın hayatı başlamış olup Meşrutiyet döneminde kadınlar gerek çıkarmış oldukları kadın dergileriyle gerekse bu dergilerde yer alan yazılarıyla çalışma hayatının içerisindeydiler. Yayımlanan dergilerde “Kadın, kalb ile erkek fikir ile yazmalıdır.”⁴²⁷ denilerek yazar kadınların iç dünyalarını daha çok ifade etmeleri, ince ve duygusal yapılarını yazılarına yansıtılmaları istenmişti.

Kadınlar Dünyası dergisinde, Anadolu’nun pek çok yerinde bir hayli kadının geleneksel işlerde çalıştığı, eşlerinin sorumluluklarına katkıda buldukları ifade edilerek İstanbul’un oldukça kibar bir ailesine mensup genç bir kızın telefon şirketine girmesi birçok bayana örnek gösterilmişti. Müslüman genç bir kızın telefon şirketi gibi halka açık bir iş yerinde göreve başlaması çok önemli bir olay olarak yansıtılmıştı.⁴²⁸ Müslüman bir kadının açmış olduğu manifatura dükkânı da gösterilen örneklerden bir diğeri idi.⁴²⁹

Tüm bu örneklerin amacı Osmanlı kadınının aktif olarak çalışma hayatına katılmasının istenmesiydi. 64 milyon nüfuslu Almanya’da 10 milyon kadının, 39 milyon nüfuslu Fransa’da 6 milyon kadının çalışmakta olduğu, bu kadınların fen, sanat, gazetecilik, edebiyat gibi alanlarda faaliyet gösterdikleri düşünülürse,⁴³⁰ nüfusu 30 milyon olduğu söylenen Osmanlı Devleti’nde kadının çalışmaması büyük işgücü kaybıydı. Kadınlar sadece doğurgan varlıklar olmayıp erkekler gibi çeşitli meslek

⁴²⁵ “Askerlik ve Kadın”, **Kadınlar Dünyası**, S.148, (20 Haziran 1330), s.2. Bkz. Ek 4.

⁴²⁶ Karakışla, “Kızları da Alın Askere”, s.16

⁴²⁷ Zöhre Hanım, “Kadın Yazıları”, s.295.

⁴²⁸ Odette Feltman, Çalışan Kadınlar, **Kadınlar Dünyası**, S.120, (30 Teşrin-i Sani 1329), s.4.

⁴²⁹ “İktisadiyede Müslüman Kadınlar”, **Kadınlar Dünyası**, S.149, (27 Haziran 1330), s.2.

⁴³⁰ Odette Feltman, **a.g.m.**, s.4.

kollarında yer alabilirlerdi. Bu durumunun hem ülke ekonomisine hem de kadınlığın gelişimine olumlu katkısı olacağı muhakkaktı.

5. KADIN DERGİLERİNDE SOSYAL YAŞAM

5.1. Yeni Moda

Osmanlı toplumunda kadının günlük yaşamını etkileyen en önemli unsurlardan biride kıyafetti. Kadının harem dışında geniş sosyal hayata katılmayışı veya halk içerisinde çalışma hayatında yeri olmayışı kadın kıyafetindeki değişimlerin çok sınırlı olmasına sebep olmuştu. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte yaşanan özgürlük ortamında kadınların modaya yönelik ilgileri artacaktır. Avrupa kadınlarını örnek alan Müslüman Türk hanımları onların yaşamlarına duydukları özlemi kadın dergilerinde moda sayfalarını takip ederek gidermeye çalışacaklardı. Kadın dergilerinde zamanın moda anlayışı kadının iç ve dış giyiminden, saç tuvaletine, takılarından, ev eşyalarına kadar her alanda yansıtılacaktı.

Dönemin modası genellikle etek-bluz şeklinde idi. Belde sıkı bir kemer bulunuyordu. Bluzlar çok büzgülü olup pililer, danteller ve şeritlerle süsleniyordu. Kollar genellikle uzun olup yaka zamanın modasına göre dik yapılıyordu.⁴³¹ Moda bazında en fazla yayın yapan Mehasin Dergisi'nde dönemin kadın modası değişik elbiselerle tanıtılıyor, Avrupa kadınının giyim zevkinden örnekler verilerek kadınların kendilerine uygun kostümleri dikebilmeleri için modeller sunuluyordu. Ayrıca kadınların ince ruhlarına uygun olarak, dikiş ve el işlerine yönelik uğraşlarla, süslü bir bluz veya çocuklarına bir gömlek dikerek hem güzelliklerini tamamlayacakları hem de kendi boş vakitlerini değerlendirebilecekleri önerilerde bulunuluyordu.⁴³² El işlerinde kullanılacak makaslar, yüksükler, iğne ve ipliğin uzunluğu, ellerin dikişte nasıl kullanılacağı, kumaşa iğne batırma usulleri, dikişin nasıl yapılacağına kadar tarifler verilerek kadının eğitilmesine çalışılmaktaydı.⁴³³ Galata' da ve diğer yerlerde bulunan elbise mağazaları, gerek kadınlar ve erkekler gerekse çocuklara yönelik hazır elbise ve

⁴³¹ Taşçıoğlu, a.g.e., s.28.

⁴³² "Sanayi-i Nisvaniyeden", **Mehasin**, S.1, (Eylül) 1324, s.58.

⁴³³ "El İşleri", **Kadınlar Dünyası**, S.118, (16 Teşrin-i Sani 1329), s.8; "El İşleri", **Kadınlar Dünyası**, S.120, (30 Teşrin-i Sani), s.15.

iç çamaşırlarına yönelik kadın dergilerine verdikleri reklâmlarla müşteri potansiyellerini arttırmaya çalışıyorlardı. Bu reklâmlarda son moda bluz, eteklik, kostüm tayyörler tanıtılıyor, ürünlerin hem kalitesi hem fiyatları belirtilerek müşteriler mağazalara davet ediliyordu.⁴³⁴

Kadın dergilerindeki bu moda furyasından sadece kıyafetler değil kadın güzelliğini tamamlayan diğer unsurlarda payını almıştı. Kıyafetten başka, bir diğer güzellik unsuru olan saçlara da yer verilmişti. Bol, ince, uzun ve parlak saçların bir kadının yüzündeki güzelliğin en önemli göstergesi olduğu vurgulanarak saç bakımının öneminden bahsediliyordu. Hatta bakılmayan saçların zamanla dökülmesinden dolayı Avrupa’da kadınların takma saça rağbet ettiği belirtiliyordu. Osmanlı kadınlarının da takma saç modasına uydukları, bunları ya Avrupa’dan bizzat getirdikleri veya Beyoğlu’ndaki saççılardan aldıkları belirtilerek kadınlardaki beğenilme arzusunun sonu olmayan iradesiz bir ihtiyaç olduğu ifade ediliyordu.⁴³⁵ Kadınların genç kalma arzusuna cevap verebilmek için cilt bakımına yönelik bilgiler verilmekte, daha sağlıklı daha genç bir cilt için uygun bakım yolları önerilerek yaşlanmaya karşı tedbirler sunulmaktaydı.⁴³⁶

Kadınların dış güzelliğini tamamlayıcı unsurlarından bir diğeri olan takılarda dergilerdeki yerlerini almış, örnek takı resimleri kadınların beğenisine sunulmuştu. Buna göre daha öncesinde sadece bir zenginlik malzemesi olarak kabul edilen elmaslar artık sade ve zarif bir şekilde sanatkârlar tarafından işlenerek kadının güzelliğini tamamlamaktaydı. Fransızların elmas işlemeciliğinde diğer milletlere olan üstünlüğü vurgulanarak Paris’te Paris Belediyesi’nin açmış olduğu takı sergisinden bahsediliyor, bu şekilde takının artık adi bir süs değil, takanın zevkini ortaya koyan bir sanat eseri olduğu fikri Türk kadınına aşılana çalışılmaktaydı.⁴³⁷

Kadın modasında sadece dış görünüşle sınırlı kalınmayarak, iç çamaşırları tanıtılmış, kadın kıyafeti konusunda en mahrem konularda yayınlar yapılmıştı. Kadının dış görünüşüne gösterdiği özeni iç çamaşırlarına da göstermesi gerektiği ifade edilerek

⁴³⁴ “Galata’daki Elbise Mağazası”, **Mehasin**, S.1, (Eylül 1324), s.1; “Gündoğdu”, **Hamımlar Âlemi**, S.18, (24 Temmuz 1330), s.1.

⁴³⁵ Hüseyin Naim, “Yeni Saçlar”, **Mehasin**, S.2, (Teşrin-i Evvel 1324), s.73–76.

⁴³⁶ “Buruşuklar”, **Demet**, S. 3(1Teşrin- i Evvel 1324), s.43–45.

⁴³⁷ Mehmet Rauf, “Yeni Elmaslar”, **Mehasin**, S.1, (Eylül 1324), s.14–26. Bkz.Ek 7.

bu özenin onun beğenilme arzusunu tatmin edeceği, ona saygınlık kazandırarak perilere mahsus bir cazibe kazandıracağı⁴³⁸ ifade edilerek kadın cinselliğine üstü kapalı göndermeler yapılmıştı.

Moda sadece Osmanlı kadınların iç ve dış kıyafetlerinde takip edilmemişti. Makine ile yapılan yeni dantellerden⁴³⁹ başlayıp Avrupa’da ki evlerden, bahçelerden, heykellere, elmaslara, ev eşyalarına ve yelpazelere kadar uzanan bir moda takibi dergilerde yer almıştı.⁴⁴⁰ Avrupa modası her alanda takip edilirken tüm bu yeniliklerin daima ilerlemek, insan hayatını daha konforlu ve yaşanabilir hale sokmak için olduğu ifade edilmişti. Ancak Avrupa’dan gelen bu moda akımından memnun olmayanlarda vardı. Bazı kesimler modayı toplumu olumsuz etkileyen bir akım olarak görmüşler ve bu akımı takip edenleri zavallı olarak nitelendirmişlerdi.

“Ey zavallılar!

Moda; bu sizin beslendiğiniz hülyaların, amelin toplanmasına vesile olamayacak. Sizleri, görülmeyen zehirleri keskin tırnakları ile solduracak. Nihayet o gün bırakacağınız son nefes ihtizâr önünde (yırtmaçlı) çarşafların bukleleri, ipekleri öyle bilmiş olmanız ki size bir damla kan veremeyecek. Sizi bir (taklitçi) intikamıyla kızdıracak ebediyete çekecektir.

Çıkarılan mecmuâdiyeler size bir fikr-i teâlî vermekten pek âciz ve fakir bir haldedir.”⁴⁴¹

5.2. Kıyafet ve Özgürlük

Osmanlı kadınları dergiler aracılığı ile modayı takip ederken günlük hayatlarında sıkıntısını çektikleri bir konuda kıyafetlerinin sınırlarıdır. Yani tesettürdür.

Kadınlara göre tesettür iki türdür. Biri “setr-i avret”, diğeri “hanede mahbusiyettir.”⁴⁴² Birincisindeki amaç medeni ve kabul edilebilir olup kadının mahremiyetini korumayı hedefliyordu. İkinci sebep ise kadını toplum hayatına

⁴³⁸ Mehmet Rauf, “İç Çamaşırları”, **Mehasin**, S.8, (Temmuz 1325), s.551. Bkz.Ek 8, Ek 9.

⁴³⁹ Ruhsan Nevvâre, “Yeni Danteller”, **Mehasin**, S.3, (Teşrin-i Sani 1324), s.164.

⁴⁴⁰ Mehmet Rauf, “Yeni Yelpazeler”, **Mehasin**, .8, (Temmuz 1325), s.362.; Ali Numi, Yeni Hasır İskemlesi, **Mehasin**, S.10, (Eylül 1325), s.706.

⁴⁴¹ M.Raik, “Feryad-ı Deruni”, **Kadınlar Âlemi**, S.2, (29 Mayıs 1330), s.5.

⁴⁴² “Tesettür Nedir?”, **Kadınlar Dünyası**, S.124, (28 Kanun-i Evvel 1329), s.3.

girmekten alıkoymakta ve kabul edilemez bulunmaktaydı. Dergilere göre İslamiyet kadına tesettürü zorunlu kılmıyordu. Kuran’da giyime yönelik ayetler Osmanlı kadınının kıyafetine uymuyordu. İslamiyet’in yayılışı sırasında şehirlerde cariyelerin çoğalması, erkek ve kadın ilişkilerini etkilemiş olup erkeklerin kadınları günlük hayatta sıkıştırılmalarına, kontrol etmelerine sebep olmuştu. Mevcut şartlardan ve erkeklerin kötü düşüncelerinden dolayı kadınlar tesettür içine girmişlerdi.

“Zirâ bugün gördüğümüz hacr ve tesettür İslâmiyet’in icâbâtundan değildir. Kur’ân-ı azîmü’ş-şân’da bu hususa dair âyetler böyle değildir.”⁴⁴³

“İslamiyet’in bize emrettiği kıyafet-i hâriciyyeyi emri peygamberi nasılsa o sûretle tatbika çalışıyoruz. Bugün ister dindar olanlara sorun, ister âlim olanlara, ister zevk-i selim eshabına sorun. Bakalım bizim İslâm hanımlarının bugün ki kıyâfet-i hâriciyyelerini beğeniyorlar mı? Emin olun hepsi birden –hayır- cevabını verecekler. Çünkü bizim bugün ki garib kıyâfetimiz ne dinidir... Ne sıhîdir... Ne ahlâkidir... Şerfat-ı Muhammediye’ de peçe yoktur. Vardır diyenler isbat etsin. Eğer şerîatta peçe olsa hin-i şehâdetde hâkim –yüzü gözü açın- teklifinde bulunmaz idi. Demek bir mesele hakkında bir kadın şehâdet edecek olursa yüzünü gözünü açık bulundurmamak mecburiyetindedir. Ve kadının şehâdeti dinen makbuldür.

Peçe ahlâki de değildir. Çünkü kalın bir peçenin, bol bir çarşafın içinde ne muzhikeler döner... Peçe sıhî de değildir.”⁴⁴⁴

Kadınlar, bu sözlerle amaçlarının din, ahlak ve sağlık bakımından kadına uygun kıyafetler giymek olduğunu açıklamışlardı. Aynı zaman da tesettürün uygulandığı her yerde bir değildi. Tesettür şehirlerde zenginler tarafından sıkı sıkıya uygulanırken, şehirlerin dışındaki daha küçük yönetim birimlerinde gidildikçe etkisini daha az gösterdiği belirtilmekteydi.⁴⁴⁵ Osmanlı kadın dergileri Müslüman kadınlar için batı kadınına örnek alarak, günlük yaşantısına uygun rahat hareket edebileceği bir kıyafet modeli istemekteydi.

“Hayat-ı hâriciyyeye karşı idik erkekler gibi mücâdele-i hayata başlasa idik daha çok muvaffakiyete nâil olacaktık. Fakat maalesef atlamadık. Mücâdele-i hayata iştirâk edemedik. Edemediğimiz birinci sebebi kıyâfet-i hâriciyyemizdir, akla, şer’e uymayan kıyâfet-i hâriciyyemiz.”⁴⁴⁶

⁴⁴³ Aynı, s.3.

⁴⁴⁴ Aziz Haydar, “Biraz Dedikodu”, **Kadınlar Dünyası**, S.128, (25 Kanun-i Sani 1329), s.3.

⁴⁴⁵ “Hacr ve Tazyikın Akıbeti”, **Kadınlar Dünyası**, S.124, (28 Kanun-i Evvel 1329), s.5.

⁴⁴⁶ “En Büyük Manimiz”, **Kadınlar Dünyası**, S.122, (14 Kanun-i Evvel 1329), s. 2.

Kıyafet onların günlük hayata katılmalarını önleyen en önemli engellerdendi. Kadınların kıyafetleri onların iş yaşamına da atılmalarına engel olmaktaydı. Ayrıca İstanbul hilafet merkeziydi. Bu nedenle Osmanlı kadınlarına göre, İstanbul kadını gerek kıyafetiyle, gerek iş dünyasındaki etkinlikleriyle diğer İslam kadınlarına örnek olmalıydı.

Kadınların bu isteklerine karşın onların çarşafsız olarak günlük hayata karışacaklarına inanmayanlar da vardı. Onlara göre Osmanlı kadını çarşafa o kadar alışmıştır ki erkekler istese bile kadının çarşafı atamazlardı. Osmanlı kadını çarşafı o kadar bütünleşmiştir ki çarşafsız yürümeyi bile beceremezdi.⁴⁴⁷

Görüldüğü üzere Meşrutiyet döneminde kadın kıyafeti en fazla tartışılan konulardan biri olmuştu. Kadınların büyük bir kısmı kıyafetle özgürlüğü bir tutmuş olup kıyafette yapılacak değişimin toplumsal özgürlüğün anahtarı olduğuna inanmıştı. Onların bekledikleri değişim ise Cumhuriyet yıllarında gelecekti.

5.3. Günlük Yaşamda Hareketlilik

5.3.1.Sosyal Faaliyetler

Meşrutiyet döneminin kadın dergileri, genel olarak Abdülhak Hamit'in "Bir milletin ilerlemesi ve medenileşmesi, kadınların bilgi derecesi ile orantılıdır" sözünden hareketle kadını toplum hayatına her alanına adapte etmeye yönelmişti. Kadın sosyal hayattan fazlasıyla kopuktu. Ahmet Rıza, kadının toplumsal yaşamdan uzaklığını İslam dinine bağlarken⁴⁴⁸ kadınlar bunu karşı çıkararak sosyal yaşamdan kopukluklarını erkek hegemonyasına bağlamışlardı.

Meşrutiyet kadını toplum yaşamında var olma mücadelesi içerisindeydi. Kadınlar tarafından, özellikle batıdaki hatta Amerika'daki toplumsal gelişmeler takip

⁴⁴⁷ Asaf Muammer, **Musahabe**, s.69.

⁴⁴⁸ Korlaelçi, **a.g.e.**, s.218.

edilmekteydi.⁴⁴⁹ Amerikalı kadınların kendi kimliklerini koruyarak toplum yaşamına karışması, günlük işlerini yapabilmek için evlerinden uzaklaşıp farklı şehirlere kadar gitmeleri, sosyal yaşamda kendilerine yer edinmeleri dergilerdeki kadınların takdirini kazanmıştı.⁴⁵⁰ Diğer ülkelerdeki çağdaşlarından etkilenen kadınlar, bu gelişmeleri hemcinslerine yansıtmak, onu sosyal yaşama özendirerek, sanat faaliyetlerle ilgili haberler vererek, evinin dışındaki toplum yaşamına çekmek istemişlerdi.

Kadınları geliştirecek sosyal aktivitelerden bir tanesi tiyatro idi. İstibdat döneminde halkın coşkuyla karşıladığı “Vatan Yahut Silistre” oyunu sebebiyle kapatılan Gedik Paşa tiyatrosunun yeniden açılması memnuniyet vermiş,⁴⁵¹ sahnelenen tiyatro oyunları yazarlarca olumlu veya olumsuz olarak eleştirilmişti.⁴⁵² Gazetelerde yer alan yazılarda Osmanlı’da tiyatro gibi sanat dallarının bugüne kadar aşağılandığı; ancak bu sanat alanının da takdir edilmesi, aktörler ile aktrislerinde değer görmesi gerektiği vurgulanmıştı. Oynanan tiyatro oyunları toplumu mesut edecek haberler olarak verilmiş, oynanacak oyunun incelenmesi göreviyle oluşan edebiyat heyetleri hakkında, oyunculuk yeteneğinin gelişimiyle alakalı olarak bilgiler sunulmuştu.⁴⁵³ Halkın bu oyunlara olan ilgisi, loca biletlerinin bir gün önceden satılarak tiyatroların hınca hınç dolması ise hikâyelere konu olmuştu.⁴⁵⁴

“Şimdiye kadar bizde tiyatroculuk pek fena bir sanat olmak üzere telâkki edilmekteydi...

Mamafih bu cahilane mülâhazata rağmen halk gidiyor. O istikrâh ettiği, o muâvenetsiz bıraktığı aktörleri temâşâ ediyor. Onların oynadıkları dramalara ağlıyor. Komedilere gülüyor. Onları kemâl-i şevk ile alkışlıyor fikri ile fiili beynindeki mantıksızlığın farkına bile varmıyor...

Biz mantık dâhilinde düşünüyor ve diyoruz ki aktörlük, ressamlık, musikişinâslık hatta ediblik gibi Sanayi-i nefiseden madûd bir sanattır. Binâenaleyh bir ressamı nasıl takdir ediyor isek bir aktörü, bir aktristi-sanatta mâharet ibrâz etmek şartıyla - öylece etmeliğimiz lazımdır.”⁴⁵⁵

⁴⁴⁹ II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı kadını, kendi toplumsal sınırlarını her alanda zorlamakta olup özellikle Avrupa kadının yaşam tarzını model almakta ve dergilerde yer alan resimlerle de bunu yansıtmaktaydı. Bkz. Ek. 10.

⁴⁵⁰ Binti Reşad Abide, **a.g.m.**, s.353–355.

⁴⁵¹ Ahmed Esad, “Gedik Paşa Tiyatrosu”, **Demet**, S.3,(1 Teşrin-i Evvel 1324),s.45.

⁴⁵² Server Cemal, “Milli Tiyatro”, **Demet**, S.5., (15 Teşrin-i Eveel 1324), s.76.

⁴⁵³ Faik Ali, “Sahne-i Osmaniye”, **Mehasin**, S.7, (Mart 1325), s.472.

⁴⁵⁴ Mehmet Asaf, “Kantocu Kız”, **Hanımlar Âlemi**, S.6, (1 Mayıs 1330), s.1.

⁴⁵⁵ “Bizde Tiyatro Meselesi”, **Kadınlar Dünyası**, S.141,(2 Mayıs 1330), s.11.

Musikide özellikle kadınların ilgilenebileceği sanat dallarından biri olarak gösterilmişti. Erkeklerin musiki cemiyetleri oluşturduğu, kadınların ise bunu örnek alıp yalnızca dinleyici olarak değil fiili olarak müzikle uğraşmaları, Musiki-yi Osmanlı Mektebine başvurmaları, müzisyen kadın sanatçılar yetişmesi için gereken atılımları yapmaları gibi önerilerde bulunulmaktaydı.⁴⁵⁶

Sosyal aktivite olarak kadınlara uçan balonlardan bahsedilmiş,⁴⁵⁷ Kadınlar Dünyası dergisinde Belkıs Şevket Hanım'ın Ayastefenos'a doğru uçuşu kadınlık adına gurur verici bir olay olarak alkışlanmıştı.⁴⁵⁸ O kadar ki "Kadınlar Dünyası" adıyla Osmanlı ordusuna bir uçak hediye edilmek üzere yardım kampanyası dahi başlatılmış, kadınlardan yardım beklendiği verilen ilanlarla ifade edilmişti.⁴⁵⁹ Moda'da düzenlenen kayık yarışı,⁴⁶⁰ vapurlarda yapılan küçük seyahatler kadınların yaşamını hareketlendiren küçük eğlenceler olmuş,⁴⁶¹ onların günlük hayatındaki renkli haberler olarak dergilerde yerini almıştı. Ancak kadınların bu şekilde günlük hayata katılmaları, ilgi duymaları her kesimce uygun görülmemişti. Kadınlara sokakta tacizler artmış ve bu tarz hareketler şiddetle kınanarak gereken destek hükümetten beklenmişti.⁴⁶² Kadınların sokaklarda çarşafklarının yırtılıp serbestçe sokağa çıkamadıkları bu durumlara karşı hükümetin duyarsızlığı, olayların önüne geçecek yönde önlemler almaması kadın dergilerinde şiddetle eleştirilmiş ve Zabıta Nezareti'nden kadınların sokakta can ve namus güvenliğinin sağlanması istenmiştir.⁴⁶³

5.3.2. Toplumsal Dayanışma

⁴⁵⁶ Muhlise, "Kadınlar ve Musiki", **Kadınlar Dünyası**, S.127, (18 Kanun-i Sani 1329), s.11.

⁴⁵⁷ Hüseyin Naim, "Avrupa'da Uçma Makinaları", **Mehasin**, S.9, (Ağustos 1325), s.620.

⁴⁵⁸ Aziz Haydar, "Kadınlığın Yeni Devresi", **Kadınlar Dünyası**, S.119, (23 Teşrin-i Sani 1329), s.4.; Mükerrerrem Belkıs, "Tayran Münasebetiyle İki Cereyan", **Kadınlar Dünyası**, S.119, (23 Teşrin-i Sani 1329), s.4., "Belkıs Şevket Hanım Kızımız Uçtu." **Kadınlar Dünyası**, S.119, (23 Teşrin-i Sani 1329), s.2. Bkz.Ek 11.

⁴⁵⁹ "Kadınlar Dünyası Tayyaresi", **Kadınlar Dünyası**, S.120, (30 Teşrin-i Sani 1329), s.2.; "Belkıs Şevket", **Kadınlar Dünyası**, S.138, (4 Nisan 1330), s. 6.

⁴⁶⁰ Asaf Muammer, Moda Kayık Yarışı, **Mehasin**, S.2, (Teşrin-i Evvel 1324), s.109.

⁴⁶¹ Hüseyin Cahit, Hayat-ı Hakikiye Sahneleri, **Mehasin**, S.1, (Eylül 1324), s.33.

⁴⁶² Havadis-i Dünya: "Madamın Kırbacı", "Çirkin Bir Taciz", **Kadınlar Dünyası**, S.118, (16 Teşrin-i Sani 1329), s.4; "Esef Ve Hayret", **Demet**, S.3, (1 Teşrin-i Evvel 1324), s.32.

⁴⁶³ "Zabıta Ve Kadınların Muhafaza-i Hukuku", **Demet**, S.4, (8Teşrin-i Evvel 1324), s. 62-63.

Kadınların toplum yaşamına girmelerini sağlayan etkenlerden biri de sosyal hayattaki dayanışmaydı. Kadın, sosyal hayatın vazgeçilmez bir unsuru olarak toplumun yaralarını saracak, birliğini sağlayacak en önemli unsurlardan biri olarak görülmüştü. Bu nedenle sosyal dayanışmada etkili olan kadın şahsiyetlerinden örnekler verilerek kadınların takdiri kazanılmaya çalışılmıştı.

Avrupa’da ki İngiliz kraliçesinin çalışmalarından bahsedilerek toplumsal dayanışmaya destek özendirilmeye çalışılmıştı. İngiliz kraliçesinin, prenses iken kendisini muhtaçların ihtiyaçlarına adanmış, hasta ve yaşlı insanların onun yardımıyla tedavi edildiği, hastaneler yaptırdığı, savaş dönemlerinde askerlerin dullarına ve yetimlerine yaptığı yardımlar takdir edilerek anlatılmıştı.⁴⁶⁴

Fransa’daki Dâhiliye Nazırının, hayır kurumlarının meclis idaresine kadınlarında alınmasına yönelik tavsiyesi örnek gösterilerek Osmanlı’da bulunan Müdafaa-i Milliye gibi cemiyetlere kadınların üye olması istenmişti.

“Memleketimizde böyle daha birçok cemiyet-i hayriyye vardır. Bizi böyle duvarlar arasında bırakmamalıdır. Biz de artık bu gibi umur-ı hayriyyeye iştirâk etmek istiyoruz. Ve erkeklerinden daha ziyâde muvaffak olacağımıza eminiz.”⁴⁶⁵

Dergilerde hükümete seslenilerek, Rumeli’den göç eden kimsesiz kalmış dul kadınlar için “Darülaceze” civarında bir mahalle oluşturulmasının duyulması, dul kadınların çocuklarının Darülaceze’de eğitim görmesinin bildirilmesi sevindirici haberler olarak karşılanmıştı. Avrupa’daki dulhanelerden örnekler verilerek bu tesislerin okulları, bahçeleri, tenis ve futbol sahalarıyla, hastaneleriyle, konferans salonları ve tiyatrolarıyla mükemmel oldukları⁴⁶⁶ belirtilmiş, Osmanlı’da yer alan kurumlara örnek gösterilmişti. Kızlar için açılacak Darüşafaka haberinin verilmesi ise memnuniyetle karşılanmış,⁴⁶⁷ yetim kalan ve sokağa bırakılan çocuklar içinde yetimhaneler kurulması önerilerek⁴⁶⁸ sosyal dayanışma bilinci oluşturulmaya çalışılmıştı.

5.3.3. Toplum Sağlığı

⁴⁶⁴ Mehmet Rauf Bey, “Büyük Bir Kadın”, **Mehasin**, S.1, (Eylül 1324), s.7.

⁴⁶⁵ Muhlise Fuad, “Kadınların Temayüzü”, **Kadınlar Dünyası**, S.118, (16 Teşrin-i Sani 1329), s.7.

⁴⁶⁶ “Dul Kadınlar Mahallesi”, **Kadınlar Dünyası**, S.136, (22 Mart 1330), s.2.

⁴⁶⁷ Yetim Kızlara Şefkat Evleri, **Kadınlar Dünyası**, S.139, (18 Nisan 1330), s.4.

⁴⁶⁸ Nimet Cemil, “Yetimhaneye Lüzum Yok mu? ”, **Kadınlar Dünyası**, S.151, (12 Temmuz 1330), s.4.

Kadın dergilerinin gündeminde yer alan konulardan biri de toplum sağlığıydı. Yayımlanan yazılarda genel olarak toplum sağlığı açısından zararlı görülen alışkanlıklar yerilmiştir. Özellikler kadınların bu alışkanlıklara yönelik eğilimleri ise hoş karşılanmamıştır.

“Bugün milyonlarca insan her an her dakika katre katre zehirleniyor...”

Hele biz Türkler! Tütün içmede herkesden ileriyiz. Başka milletlerde fabrika amelesiyile gemiciler tütüne münhemik oluyormuş. Bizde küçük büyük kadın erkek hemen ki herkes tütüne münhemik.

Erkekler her şeyde olduğu gibi bunda da kendilerinde bir hakk-ı teveffük hisseder tütün içmeyi kendilerine mübah farz ederler. Haydi, öyle olsun. Ya biz kadınlar, biz ne için içiyoruz? Biz erkeklerden zayıf biz erkeklerden kuvvetsiz olduğumuz halde neden zavallı ciğerlerimizi nefes borularımız kalbimizi hulâsa esasen mukavemetsiz olan bünyemizi harab bırakıyoruz?...”⁴⁶⁹

Zararlı alışkanlıklar eleştirilirken anne babalara düşen görevlere de değinilmişti. Anne ve babalara ebeveyn olarak çocuklarına iyi örnek olmaları, onları zararlı alışkanlıklardan korumaları yönünde tavsiyelerde bulunulmuştu.

“Bil-farz bir çocuk daha dokuz on yaşında iken etrafındakilerin, belki babasının, anasının sigara içtiğini görüyor. Bu kadarcık bir çocuk onun iyi veya fena olduğunu nerden bilsin?”⁴⁷⁰

Kadınlara göre özellikle erkekleri içkiden ve sigaradan kurtarabilirlerse toplumu korumuş ve kurtarmış olacaklardı.⁴⁷¹

Zararlı alışkanlıkların dışında kişilerin yaşam kalitesini arttırabilmek içinde öneriler dergilerde yer almaktaydı. Sağlığın korunmasındaki en önemli şartlardan biri olarak temizlik görülmüş, insanın kendisinin ve çevresinin kullandığı eşyaların temizliğine önem vermesinin birçok hastalığın önlenmesindeki temel şartlardan biri olduğu vurgulanmıştı.⁴⁷² İnsan vücudunun işleyişi hakkında okurlara bilgiler verilmiş, “kefir” gibi içecekler vasıtasıyla vücudun direncinin arttırılacağı, zamana karşı

⁴⁶⁹ Aziz Haydar, “Tütün”, **Kadınlar Dünyası**, S.143, (16 Mayıs 1330), s.4.

⁴⁷⁰ Fatıma Neşide, “Görenek”, **Hanımlar Âlemi**, S.3, (10 Nisan 1330), s.1.

⁴⁷¹ Fatıma Neşide, “Maksad Ve Meslek”, **Hanımlar Âlemi**, S.1, (27 Mart 1330), s.1.

⁴⁷² “Doktorun Tavsiyesi”, **Hanımlar Âlemi**, S.1, (27 Mart 1330), s.1. Ek 12.

yaşlanmanın geciktirileceği belirtilmişti.⁴⁷³ Bu yönde alınacak tedbirler ile daha sağlıklı bir Osmanlı nüfusunun oluşumuna katkıda bulunmayı amaçlamışlardır.

⁴⁷³ Nuri Bekir,“ Neden İhtiyarlıyoruz?”,**Demet**, S.4, (8 Teşrin- Evvel 1324), s.59; Orhan Tahsin, “ Hastalık, Mikroplar” **Demet**, S.6 (22 Teşrin-i Evvel 1324), s. 84.

SONUÇ

Geçmişten günümüze kadın kimliği sürekli irdelenmiş, toplumda ki rolü sorgulanmış, büyük tartışmalara yol açmış, edebiyata, tiyatro ve müzik eserlerine ilham kaynağı olmuştur. Toplumları bu denli etkileyen kadının varlığı milletlerin yaşamında önemli rol oynayarak tarih sürecini etkilemiştir.

Tarihte kadının yeri ve kimliği araştırılırken, bu süreç içerisinde Türk kadınının geçirdiği değişimleri incelediğimizde onu değişik roller içinde görmekteyiz. İslamiyet öncesi devir ile İslamiyet'in kabul edildiği ilk dönemler kadınların yaşamlarında çok büyük değişiklikler söz konusu değildir. Söz konusu olan bu dönemlerde kadınlar erkekle eşit haklara sahiptir. Evinde erkeğin hayat arkadaşı, çocuklarının annesi olup dış dünyada ise aktif bir rodedir. Savaşlara katılabilen, avcılık yapan, evinin geçimine katkıda bulunan bir statüye sahiptir. Türk kadını, İslamiyet'in kabul edildiği ilk dönemlerden Anadolu'ya gelişlerine kadar bu konumunu korumuş erkekle birlikte günlük yaşamda yerini almıştır. Anadolu'da Türk kadının pek azı şehir hayatına girmiş çoğunluğu konargöçer yaşamın geleneksel yapısını devam ettirmiştir. XIV. yüzyılın ortalarından itibaren Türk kadının hayatında İslam'ın ve çevre kültürlerinin etkileri daha fazla görülmeye başlanmıştır. İslam dini Arap kadınına daha önceki yaşamına nazaran çok daha özgür bir yaşam tarzı sunarken, Türk kadını ise bu dinin ve çevre kültürlerin etkisiyle eski geleneksel kültürel yaşamından yavaş yavaş kopmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında da kadın geleneksel kültürünü devam ettirmektedir. Ancak Yavuz Sultan Selim döneminden itibaren halifelik sıfatının Osmanoğulları'na geçmesiyle birlikte hemen her alanda dinsel yaptırımların etkisi daha fazla görülmeye başlanmıştır.

Osmanlı toplumunda aile kurarken tipik İslami kurallara göre çoğalmak ve soyun devamını sağlamak için evlenilmekte olup evlilik kurumu ise görücü usulüne göre gerçekleşirdi. Kadının namuslu, iyi bir eş ve anne olması tercih edilen özellikler arasında yer alırken çok eşliliğe daha ziyade üst tabakada rastlanılırdı. Günlük yaşamda, özellikle kırsal kesimde, kadın erkeği ile birlikte sosyal yaşama ortaktı. Kırsal kesimde üretime katılan kadın, dinsel törenlerde erkeği ile birlikte yer alabiliyordu.

Her ne kadar Batılılar Türk kadınına haremde içerisine hapsedilmiş, kapalı kapılar ardında erkeğin hükümlüğü altında ezilen bir kimlik olarak tanımlamışlarsa da, Osmanlı kadını kısıtlı olsa kamusal alanın içinde yer almıştır. Ancak klasik dönemde sosyal hayattaki var oluşu erkekle yan yana değildir. Kadının evinde kendine ait bir yaşamı söz konusu iken komşuları ile ahbablık etmek, hamam sefaları, mesire yerlerini ziyaret, dinsel nitelikli türbe ziyaretleri yapmak onun sosyal yaşamını renklendiren başlıca olaylardandı. Ancak bu faaliyetler içerisinde, erkeğin yaşamından soyutlanmıştı. Bu soyutlanma, hem kılık kıyafetiyle hem dışarıya çıkış saatleriyle hem de oturacağı mekândan bineceği araca kadar uzanan bir dizi kuralı içermektedir.

Tanzimat dönemi ile birlikte kadının yaşamında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemde, Osmanlı Devleti'nin Batı kültürüyle yüz yüze gelmesi kadının toplumsal konumunu etkilemiştir. İlk kez devlet eliyle kızların eğitim ve öğretimine, aile hayatına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Tüm bu çalışmalar kadının yaşam tarzını değiştirerek farklı bir bakış kazanmasına ortam hazırlamıştır.

Tanzimat'la başlayan bu değişimler Meşrutiyet Dönemi'ne gelindiğinde hız kazanmıştır. Bunda İstibdat döneminin sona ermesiyle oluşan özgürlük ortamının etkisi büyüktür. Kadınlar bu özgürlük ortamından yararlanarak var olan şartlarından farklı olarak beklentilerini, isteklerini basın aracılığıyla dile getirmeye başlamışlardır. Aileden siyasete, siyasetten moda, modadan çalışma hayatına, ekonomiye kadar uzanan geniş bir yelpaze içinde seslerini duyurmaya çalışmışlardır.

Kadın dergilerinde hak arayışı başlamıştır. Meşrutiyetin coşkulu havasında çağdaş olarak nitelendirilen batıya özenme, batılı kadını model alma düşüncesi hâkim olmuştur. Aile yapısından çalışma hayatına değin birçok alanda batılı fikirler, Osmanlı kadınına derinden etkilemeye başlamıştır.

Meşrutiyet dergilerinde, Osmanlı kadını her şeyden önce aile yapısında bir reform arayışı içerisindedir. Onlara göre toplumun temeli aile olup milletin huzura ve refaha ulaşması sağlıklı bir aile yapısına bağlıdır. Osmanlı kadın yazarları, Avrupalı kadınları kendilerine örnek almakta, onların aile yapılarını çağdaş olarak nitelendirmektedirler. Onlar gibi eşi olacak insanı tanıma ve seçme özgürlüğüne sahip olmak istemektedirler. Birbirlerine uyum sağlayan, fikren ve ruhen birlikte olmaya

karar vermiş olan insanlar, ailede birbirlerinin haklarına saygı göstermeli ve her alanda birbirlerine eşit olmalıdır. Eğer bu denklik sağlanamaz ise bu birlikteliği bitirmek sadece erkeğin değil, kadının da hakkı olmalıdır.

Kadın eğitim alanında da hak talebindedir. Kız çocuklarının eğitiminin şart olduğu sürekli olarak yazılarda vurgulanmakta, ülkenin içinde bulunduğu zor şartlardan kurtaracak olan unsurun iyi eğitim almış olan anne ve evlatların olacağı ifade edilmektedir. Kadın eğitilmelidir çünkü her şeyden önce annedir ve çocuklarını yetiştirmek onun görevidir. Dergilerde Osmanlı Devleti'nin toprak kayıplarına ve zayıflamasına dem vurulmakta, var olan bütünlüğün korunmasında, Avrupalı devletlerin karşısında başarılı olunmasında kadınlara önemli görevlerin düştüğü sürekli hatırlatılmaktadır. Bu nedenle anneler, çocuklarını vatan sevgisi ile büyütmeli, ülkelerine yararlı bireyler haline gelmelerine yardımcı olmalıdırlar. Öğretmenlerde idealist ve fedakâr olarak bu konuda üzerlerine düşen görevleri yerine getirmeli, mesleklerinin gereklerini yerine getirerek vatan için çalışmaya hazır nitelikli nesiller yetiştirmelidirler. Ülkenin içinde bulunduğu ağır koşullar bunu gerektirmektedir. Çağdaş ve modern okullar ülkenin her tarafında yaygınlaştırılmalı, kız çocukları da bu koşulların değiştirilmesinde etken aydın fikirli insanlar olarak yetişmelidirler.

Kadın dergilerine göre okumuş aydın fikirli yetişen bu genç kızlar, ekonomik özgürlüklerini kazanıp ülke üretimine katkıda bulunmalıdırlar. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Avrupalı büyük devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki baskıları artmış, devlet ekonomisi üzerindeki etkileri gün geçtikçe daha da ağırlaşmıştır. Bu nedenle bağımsız ekonomi için bağımsız bir siyaset izlenmelidir. Avrupa'da ki ekonomik ve teknolojik gelişmeler takip edilerek iç piyasadaki esnaf ve işletmeler desteklenerek ekonomik kalkınma sağlanmalıdır. Tabi ki bu kalkınmada kadında yerini almalıdır. Kadının çalışması hem ülke ekonomisine hem de aile bütçesine katkı sağlayacaktır. Aynı zamanda kendisine olan özgüveninin artmasına da yardımcı olacaktır.

Sosyal yaşamda da isteklerini dile getiren kadınlar, sadece aileyle sınırlı olan bir yaşamı reddetmektedirler. Kadın evinin dışında günlük yaşamda erkekle yan yana, onun sahip olduğu tüm olanaklardan yararlanmak istemektedir. Bu anlamda yine kendisine Avrupalı kadını örnek almaktadır. Avrupalı kadını takip etmesini sağlayan en önemli araç ise basındır. Osmanlı kadını zamanın modasını, dış kıyafetinden iç giyimine, saç

modasından gündemde olan takılarına kadar dergilerden takip etmiştir. Ancak modada kendisini en fazla kısıtlayan, üretim hayatına katılmasını engelleyen en büyük sorun olarak kıyafetini görmektedir. Osmanlı kadını, giydiği kıyafeti ne İslamiyet'e ne ahlaka ne de sağlığa uygundur diyerek reddetmektedir. Kadın toplumsal yaşamda sadece kıyafetini sorun etmemekte, sosyal yaşamındaki kısırlık da onu rahatsız etmektedir. Kendini geliştirerek sosyal faaliyetlere, eğlencelere, sanatsal olaylara ve hayır işlerine katılarak kendisini ifade etmek istemektedir.

Toplum yaşamının her alanında eşitlik ve özgürlük isteyen Osmanlı kadını, siyasi gelişmeleri de yakından takip etmekte toplumda kendisine erkekle eş değer bir konum arzu etmektedir. Kadınların da siyasi hakları olmalıdır. Dünyada buna yönelik gelişmeler olmakta ve gelecekte bu gelişmelerin Osmanlı ülkesinde de yaşanacağından umutludur.

İkinci Meşrutiyet döneminde Osmanlı kadınları her ne kadar toplumun seçkin denilen kesiminde de olsa toplumsal yaşamın her alanında kadın hakları ve demokrasi kavramlarıyla tanışmış olup kendi haklarını isteyebilme yetisine sahip olmuşlardır. Zihin dünyaları değişime uğrayan ve yeni bir bilinç geliştiren Osmanlı kadını temsil bakımından kadın dergileri bu bilinç düzeyinin bariz yansıması olmuştur. İşte bu hak ve bilinç ile hareket ederek kendilerine verilen eğitim fırsatını değerlendirebilen Türk kadınları Milli Mücadele yıllarında gerek kurdukları cemiyetler ile gerek basında yer alan çalışmalarıyla ve gerekse hem cephede emek sarf edip hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atılmasındaki çabalarıyla ülkenin kurtuluşunda ve yapılandırılmasında aktif rol almışlardır.

EKLER

	Sayfa
EK 1. Demet. Sayı 1 (17 Eylül 1324), s.1.	109
EK 2. Kadınlar Dünyası, S.126, (11 Kanun-i Sani 1329), s.2.	110
EK 3. Kadınlar Dünyası, S.134, (8 Mart 1330), s.2.	111
EK 4. Kadınlar Dünyası, S.148, (20 Haziran 1330), s.2.	112
EK 5. Hanımlar Âlemi, S.1, (27 Mart 1330), s.1.	113
EK 6. Kadınlar Âlemi, S.1, (22 Mayıs 1330), s.1.	114
EK 7. Mehasin, S.1, (Eylül 1324), s.14	115
EK 8. Mehasin, S.8, (Temmuz 1325), s.551.	116
EK 9. Mehasin, S.8, (Temmuz 1325), s.550.	117
EK 10. Kadınlar Dünyası, Sayı 151 (12 Temmuz1330).	118
EK 11. Kadınlar Dünyası, Sayı 119 (23 Teşrin-i Sani 1329), s.2.	119
EK 12. Hanımlar Âlemi, S.1, (27 Mart 1330), s.1.	120
EK 13. Kadınlar Âlemi, S.1, (22 Mayıs 1330), s.1.	121
EK 14. Mehasin, Sayı 6 (Şubat 1324), s.429.	122
EK 15. Mehasin,Sayı 6 (Şubat 1324), s.430.	123
EK 16. Mehasin,Sayı 6 (Şubat 1324), s.433.	124

عدد: ۱

۱۷ اپریل، ۱۳۲۴ - مهرماه

سنة: ۱ - جلد: ۱

جیرینما

شعر

جیرینما

جیرینما ، ورمه کنیدی قدا ساره ،
جیرینما ، بوق تحمل آرتق عیته ،
جیرینما ، بی حضور غرام اینه الویرر ،
جیرینما ، چونکه بیده لرژش الم ویرر ،
جیرینما ، ای الملی ، فلاکتی عصورا
جیرینما ، اوزمه جیکدیکم آلام وغم یتر ،
جیرینما ، آرتق ، اووق ... اوصادیم بوضرمه دن ،
بیسود ضربه لر یتر ، ای قلب ناله زن !
جیرینما ، کسه حزن ایله تاب وتوانی ،
لرژان کریمه اینه تاتر له سایی ،
بی فایده بودا بطل لرله تاترات ،
مادام ثابت اولماجق عمر بی نیت ،
آگاه ایکن فکر بو مکدر حقیقته
اغرب که معققرینه امید راقته ،
انسان دینجه اوربر یوردون یولرم بوتون ،
انسانیه اتجنابه جیریندهم بوکون ،
السانلر اولمسه اوت اولمازدی حزن وغم ،
دنیا دوردی محوری اوستنده بی الم ،
انسانیه در مطالیق سلم ایون کما
انسانیه قارش حرقی انجابت ایدر کما ،
عقل فرادی اسرا بیلد اولسه ساتیم ،
قانون انجذابه تنفر له طاعتم .

انتظار الهام

قادیانو، - حق طلاق

«الساكت عن الحق شيطان اخرس» بیودلش .. بو حكت عیازم ملكتزمه ، بزم عنفات وعادتمزه طابق ایدمیلوری ۱۹ .. ملت بوكون كوزنی آجشی ، حتی حق حاکیت سیاسی الیه آلمش ، قدرت صاحبی اولش .. بتون خطاری ، بتون سقیم عادات و عنفانی بیقله جق ، زیر وزیر ایدیلرک تعالی ایدمیلرک در .

اوت ، مشروطیت بزم واسع بر محیط احضار ایتشدر . بو انکار ایدلمز . ایستدیلکی قدر پایشق ، خطوه ، خطوه دکل ، قوشه رق ایلرولمک لازم کیور . . . زیر امرکی ، عام ، جاهل کلامشدر که بسلامت یک کریده قلمشیز . . . آرزو بالیلر ، امره البرکی نه قون و حکمتنه ، نه ده اجتماعیه اهمیت و برمشیز . . . جهاک ، تمصیک کولاشمش عنفانی ایچنده بوغرویش ، ازلمشیز . . . مسعود ایلروروز ، بی ایدمیلوروز . مسعود عالمه تشکیل ایدمیلور . منور اولاد یتشدرمه میوروز .

نه دتمی ؟ . . اسکی عنفات اوزرینه جاهلانه بر عناد واصراردن اوت ، بو عناد واصرار جاهلانه بزی محو ایدمیلور ، خراب ایدمیلور . سابلوک کوزلریمی آچه جق ، سعادتمزی بحری ایله تأمین ایدمیلرک بر دور مسعود ایچندمیز . بو زمانده قدر ایچیز ، اجتماعیتزمه کی قصائلریمی اکیل و اصلاح ایترایسک ویل زور . . . زمانی تقدیر ایچمین ، ایدمه بن مللر محو اولور ، مقهور اولور .

بوکون هر عقل سلیم صاحبی اعتراف ایدرکه بزده قادیانو ، اسلام قادیانلی بیچاره ددر (موقع اجتماعیه اعتباریه آواره ددر . بوداعازمه بز قادیانو ، حقلی بز . هر کونکی مشاهدات ، بیچاره لکیزی آواره لکیزی اثبات ایدر . هر کون طلاق یوزندن ارککلرک کیفه بر اولمش « قوت » ک سوه استه ایلر یوزندن آهانه جق فلاکتلر کوریلدور . بو نجایه اک جاهلمز ، حتی عنفات قدیمه محافظه کاری اولان لک بودالار مزبیله آغلا یور . . .

دینی ، ایمانی بیان هر مسلمان ، یک رعنا بیلورکه ارکاک نه ایسه قادیانده اودر ، قادیان نه ایسه ارکاکده اودر : هر جهته یکدیگریته محتاج ، وعینی زمانده مقابل بر وضعت حقوقده بولان ایکی جنس .

یشاق ایچون ، تشریک حیات ، مساعی ایتک ایچون فرار و بریودر ، بو قراری « نکاح » ایلده قانونی ، شرعی بر رابطه ایلده تحکیم ایدیلورلر .

ایشته بو قرار ، پورا بامته نکاحدرکه عالمه تشکیل ایدمیلور . مسعودیت بشریه احکام طبیعت دائرهمسند دینی بر یول ایله دوام ایدمیلور . . . عالمه تشکیل ایتک ، بر قادیان ایله بر ارکاک توحید وجود و عمل ایتیمی دیمکدر . . . تمیز دیکرله توحید حیات و وجود ایدن بر قادیان ایله بر ارکاک عالمه دنیلان بر شرکت مؤسسه لری دیمکدر . محصول عمر لریمی یتشدریمک ، آنلری حایه و تربیه ایدرک حمیت بشریه نافع بر عضوا لهرق مشترک اهدا ایتک تجارت مدنیه و طبیعیه سیله بر لشمشدر دیمکدر .

بو حالد بارضا عقد اولتان بر شرکتک - دوامی ممکن اولمه جق احوالده - بوزه بیلیمک حتی تسلیم اولدورسه ، بو حقه هر ایکی جهت دخی صاحب اولسی انتضا ایچمی ؟ . . .

ایشیدیلوروز : قادیان ارکاک بشرعاً و طبعاً مساوی وعینی حقوقه مالک ایش . . . احوالده صورارز ؟ . . . بزده بر ارکاک بر قادیانی ، کینی ، وحی بعضاً دوق حیوانیسی بولنده بر اقدم ، دیمکله عقده ک ، بتون قیودور و ایلمنی قیریور . قادیان ایسه ، آه مظلوم اولسه ده بویه بر حقه صاحب اولدینی کورده میور . بز قادیانلی اعتراف ایدمیلر : بر جوق خصوصده اولدینی کینی بو خصوصده دخی یک انچه الهامک ایسته میز . فقط پامال ایدلش ، غصب اولمش حقوقر ، لئلاک ، سوزشاک موقعیمز وار . بونی اطرائیه اکلامق ایسته رز . محمود اسعد اقدی حضرتلری کی مرشد کامل علماسرک ارشادینی بکلرز . بز قادیانلی بویه سک ، حتی ، عدالت اراسق ارکاک بو صوغی ، سکوت ایتسک ماتم ایدی ماتم .

امید ایدمیز : بوندن بویه محیط عنایتز ، محیط اسلامیه ، بتون علما وستون کنجاک آنتلرک حال ایتنا کینی کوزلری اوکندن دور طونمازلر ، والدله لک موقعنی ، موقع مبعانی وقایعه صرف مساعی ایدرلر زبیرا :

الجنة تحت اقدام الامهات

فایزینیک

تستر

سبیل ارشادک بو هفتگی نسخه سنده علمای بنامزدن مرشد کامل محمود اسعد اقدی حضرتلرینک تستر نسوان مرتبته کی مقاله لرینده اشارت بو یورودق لری ۱۷ تشرین اول سنه ۳۲۹ تاریخلی ۲۹۸ نومرولی سبیل - ارشاده کی مقاله لریند آیتده کی فقره لری عیناً نقلی ، حتی و حقیقت ایچون مناسب کوردک :

قادیانلرک مستوری مسئله سی . - - - جاریه لرده کویکتک آتندن دیز قیائلرینه قدر بری عورت محلی اولدینی کینی ، یعنی ایله آرقه سندن بطننه مقابل کلن بری دخی عورت محلیدر . و کذا بان طرفلری آنلره تیماً عورت محلیدر . اما صدری ایله آرقه سندن آکا مقابل کلن بری عورت محلی دکدر . حتی بشقه سنک تحت تملکنده بولتان بر جاریه لک اورالرینه بافنده یأس بوئندر .

(دو غنار ورد غنار جله ۱ مجله ۱۹۹ ، ما بعدی)

زبیرا جاریه اقدیسینک حواجینی تدارک ایتک اوزره خدمت البسه سیله زقاعه چیتمه محتاجدر .

(جمع الاثر جله ۲ ، فی بیان احکام النظر)

حر اولان قادیانلرک بتون بدنلری و صاحب لری عورت محلیدر ؛ اما یوزلری ایله آووچلری و آباقری وسی و بصلرینه کوره بیلکلری عورت محلی دکدر .

(در غنار من المثل الذکور)

زبیرا آنلر اخذ و اعطا ایچون یوزلرینی و اللری ایچمه مجبور ددرلر . (جمع الاثر من المثل الذکور)

عبدالله بن مسعود رضی الله عنه حضرت پیغمبر صلی الله علیه و سلمدن شو حدیث شریفی روایت ایدیلور : « طلب الکسب فریضة علی کل مسلم و مسلمة ، (کینی آراق ارکاک قادیان هر مسلم ایچون فرسدر) دیکر بر حدیث شریفده دخی « طلب الکسب بد الصلوة المكتوبه » (قرض اولان نمازدن صکره کینی آراق فریضه سی کابر) بیورلشدر . چونکه فراتس الهی برینه کتورمک آتیق کسب ایله اولور . بر کره عبادتک اداسی قوت بدنییه ، قوت بدنییه ایسه بیوب ایچمکه متوققدر . بونلر ایسه کسب ایله ایدیله .

مسامره فوق العاده

معارف ناظر عالیسی شكري بك اقدی حضرتلرنيك حابهلى ، دوغما جيمى هيئت اداره رئيس صاحب همتى شقيق بك اقدينيك رياستى آتنده « عثمانلى مدايمه حقوق نسوان » جيمتيز ركان محترم مسيندن عزيز حيدر خاتم اقدينيك تاسيس و اداره اينديكبرى « آنا مكنتى » تكملاتى مقصده شهرحالك اون آتنجى بازار كوتى زوالى ساعت اون برده ملت تياتروينده حيات اجتماعيمزه تأثير قضايبى اولان « اوطهلق » نام بييس و يريله چك و موسيقى ، ساز ، خاتم اقديلر و لك اقديلر طرفندن دخى قونفرانسلىر ، نيدرلر ، منظوملر سويله چكدر .

قادين و اربك ايكي هيتت منفكره طرفندن و يريله چك قونفرانسلىرله ترقيات نسويه مزمه حائل تشكيل ايدن بيلزوم عننه لره فكرى خربلر اوريله چكدر .

مدافعه حقوق نسوان جيمتى اعضاى محزمه سنى و عثمانلى قاديانلىك ، بىرق و ته ليسى يولده قابلى چاران بالجله عثمانلى خاتم اقديلرنيك بومسامره فوق المادهيه اشتراكى تيمى ايلر و بيلكلرز .

مدافعه حقوق نسوان جيمتى نامه

عليه مولان

خانلمه قونفرانس و يريله چك ذوات

- ۱ - فاضله محترمه نقيه خاتم اقدى
- ۲ - عزيز حيدر خاتم اقدى
- ۳ - ياقويس شوكت خاتم اقدى
- ۴ - استابول ميهوت محترمه شقيق بك اقدى

اركلكره قونفرانس و يريله چك ذوات

- ۱ - احمد ورتقى جيمت محترمه سى مركز عمومى اعضاسنندن دوغوقور ناظم بك اقدى
- ۲ - استابول ميهوت محترمه شقيق بك اقدى
- ۳ - قونيه ميهوت محترمه شرف بك اقدى
- ۴ - محرميندن بدرى بك اقدى

قادين - طبابت

بىر بو ستورلده بك چوق دفعه لار اسلام قاديانلىك ؛ قادين دوغوقورلر ك فسدانلى يوزندن ، ممرض قالدقلىر فلاكترلر بحت اشك . مسلمان قاديانلىك ؛ زوجلرنيك جاهلانته تصبته ، غدارانه خود بيلكينه فدا ايديله رك ، تدوييسى بك قولاي امراضه قربان اولوب كيند . كلرى هر كون كال آله كورولمكده در . استابولك اك ناموسكار واك خاندق دوغوقورلرندن بىر نقل ايدوردى : كنديسى برخسته چاغرمشله

خسته نك زوجى دوغوقورى سلامقده قبول ايدوب زوجستك خسته لنى ترشه قالمش . دوغوقور خسته بى كوروب مهابته ايتديكه خسته لنى تشخيص ايدمه چيكي كي علاجده يازامه چيكي - وييله مش . زوج بك چوق دوشو - نككن ، براق دفعه حرمه كيدوب كلدككن صوكره دوغوقورى خسته زوجستك يانه كوتورمكه راضى اولدينى سويله مش . خسته نك اوطه سته دوغوقور اوطه ده برده سربلى بريناق ايله اوزرئده بربورغان بيغبتندن باشقه برشى كورده ميور ، و خسته نك زرده اولدينى صوردينى زودن - خسته بو بورغانك آتنده در ، سز نه صومق ايسته بورسه كز صورديكز ، اوسزه بورغانك آتندن جواب و يريله چكدر . جوانى آتنده بويه مسخره لقتيله احرارى طبابتى تأليف ممكن اولمادىنى سويله رك چكولوب كينش وايكى آى صوكرده زواللى خسته نك وفات اينديكى خبر آلمش ايدى .

انصاف ايدم ، استابوله ، پايخت سلطنت سنيده اركلكره نقصب واستيدادى يوزندن ، بيكلرجه همشيرملر ، والدهلر اولوب ، سونوب كيدرايسه آناطوليتك همرا كوشه لرئده بوقندانك ، بوتلبسزلكك تأثير تخريبكاريله انول ايدن وارنقلى ؛ ملته ، و طه مهر و عسكر بيشيديره چك برده طوبراق آتنده كي خستراه غدا اولان قيمتدار وجودلرى دوشونمك انسانى پاس و نقرندن آغلادير .

مالككك اوغرا دىنى مادي ، منوى ، مدعش ضياعلرك تلاميظه بله ك قونديه بيله چكينه ايمان ايدن بو بويايى افضاليه كوستره ن هيئت حكومتك اركانندن معارف ناظر محترمه شكري بك اقدى حضرتلرى واقعا بيانات اخيره لرئده بك يقين برآينده مسلمان كنج قاديانلىكده مكتب طيبه يه قبول ايديله چككرنى - وييله مش ايديه مرده كوكل ايستركه بو سوزلر استقباله دكل ، ماضيه يه عائد اولمش اولسون .

بىر بو تالماه سوق ايدنه ، روسيه لى همشيرلر مزندن قزانده تركيه انتشار ايدن « آق يول » غزته سنك محردى فخر الاسلام آغيف اقدينيك رقيه سى سويه خاتم اقدينيك بىرسورغنده كي طب مكنتى ايكال ايله قزانه عودت و اجرائى صننه مياهرت ايتديكده دائر آلدنيمز خيبرد . روسيه لى همشيرلر مزندن سويه خاتم برنجى طيبه دكلدر . شيمدى به قدرتمتد روسيه لى همشيرلر مز دوغوقور عنوانى احرار ايتش وضعلرئده موفقيت قزاشلرد . مستبد و دشمن برحكومتك تحت تابيئته هر دولو معاوتنندن محروم اولمقن صرف نظر برچوق مشكلانه ممرض اولدقلىر حالده بوكي موفقيات علميه و معنويه احرار ايدن روسيه لى اسلام همشيرلر مزى تيريك و قديره لايق و غبطه به اليق كوريرز .

عثمانلى همشيرلر مزندن هنوز مع التأسف قك شعبه سنده در ، بوتون شعبه لرئده اولدينى كي ، احرار موفقيت ايدن اولمش در ايسه ك ميانه ايمه مش اولورز . زيرا پارسده ديشچيلك تحصيل ايدن مدايمه حقوق وان جيمتى اعضاسنندن بلقيس محمود خاتم اقدى همشيره مزندن باشقه كيسه بى طابا بورز .

بو حالك دوامى بيلمم كه نمبورز ايديله چك برنرد شور ، بر فردمشكر بوله بيليرمى ؟

بوتون دن اتناقص نفوسدن فرياد ايدر ، وطنلرنيك تهلكه به دوشد . يكندن توحش ايدره ايكن بزبوراده يوز بيكلرجه آنلك بوغير طبيعى ، زمانمز قولونه لايق وى حس سيرجى قالييله چيكي ؟

اوليه اميد ايتك ايسته بورز كه معارف ناظر مزك مسلمان قاديانلىكده مكتب طيبه يه قبول ايديله چكلىر يولنده كي بياناتلرى بر آن اول ساحه عمليات انتقال ايدمه درده بوكونه قدر طب ايله قاديانلىك آرمسنده موجود اولان سد سديد جين بيقيلىر ، خانه ايله يكسان ايديله . ايديله درده يوزلرجه ممصوم وزواللى همشيرلر مز اولزلر . بيكلرجه باوردرلر بيم و سفيل قاللازلر . قادين طيبه لر ساپسنده صيات ايديلورلر .

قاديانلىك

عسکرلک و قادیلر

بو هفته حربیه نظارتلک غایت مهم برتلیتنامهسی منظورمن اهلدی . شمدی به قدر مع التأسف زده سوزده قائل اولان « ملت مسلحه » تعبیرلک اراق بر حقیقت شکلی آله جی بیلدیریلوردی . بونک اسباب موجبسی و صورت تطبیق دور و دراز ایضاح اولتیوردی . بز یو تشبی فوق العاده مسرت آفتیشلارز . چونکه شو بولدیفمز مدش تسلیحات دورنده ، ملل مسلحه لک اورتمسده بز ایچون بشقه درلو یشاق امکان اولدیفته قاعت نامه من واردد .

لکن مشه لک ملک نصفی تشکیل ایدن قادیلرک قطعاً نظرندن دخی تدقیق لازمدر . بندن بویه هر کس بیلمدیرکه ملنک مقدرسته تأزیری اوله جی تدابیر اساسیه اتخاذ اولورکن قادیلری نظر اعتباره آلامق منک دکلدر . زیرا ملنک سعادتده ، فلاکتده قادیلر اشتراک ایدم جک و هر خصوصه آنلرک مداونت و مظاهرنه احتیاج حس اوله جقدر .

قادیلر اردویه یاردم ایدم بیلورمی ؟ یا خود قادیلر عسکر اوله بیلورمی ؟ ایسته سزه ایکی سؤال که اوروپاده بک جوق منافشانه سببت و برمش و هنوز صورت قطعده حل نیلامشدر . واقعا تاریخ اسلام قادیلرک اردو ایله برابر سفره کیمش وحی محاربه ایزک کی اشتراک ایش اولد قریبه داز بر جوق مثالار کورستریور و تاریخ عثمانیده قره قاطمه نامده بر قادیلر جنبشینی کیم ایدم رک دوس حربیه کندیکی ، شجاعت و غیرتی سایسده محاربه ده یوزباشیلرکی ربه سده قدر ارقسا ایلدیکي ذکر اولتیور ایسه ده بز قرون وسطی حراتنه مخصوص اولان بو حالات استثنایینی موضوع بحث ایجه جکیز . [۹]

زمان حاضر اردولریسکک تعالیم و تربیسی و تشکیلات و احتیاجاتی صورت چدیده تدقیق ایدم نلر یقین حاصل ایشلردر که اردو قادیلر زیاده سیله محتاجدر . لکن قادیلرک بالفعل عسکرلک ایدم سز .

قادیلرک وجودی نازک وضعیت یارادیش اولمغه ایزک قدر مشاق بدنییه تحمل ایلدیمسز . قادیلرک ایزک کی مشاق سفریه ایشلردمغه طبیعت مختلف حرکت ایدیش اولور ، بوندن بر حسن نتیجه یکنم سز . مع مافیه خدمت عسکریه مقابل قادیلر جوق دنیا به کتوریور که بونک تهلکسی دیکرندن هیچ اشافی دکادر .

دیمک قادیلرک مکلفیت عسکریه سی دکل ، اردویه صورت مساونت و مظاهری نظر دفته آلملدر . اولاشوقی سوبیلیم که اردویه نصل توانا و تام الصحه افراد لازم ایسه او افرادی تولید ایدم بیلجک و بدمه بالذات یاردم ایزک ایچون اردویه رفعت ایلدیم بیلجک قولی و تام الصحه قادیلر لازمدر . او افرادک یاشدیرلسی دوشونیلور ایکن او قادیلرک یاشدیرلسی اسبابده تحری اولمیلدر . بونک ایزک کیره لزومی عموماً تصدیق اولمغه باشلایان تربیه بدنییه قادیلرک تطبیق ایچون هنوز برخطوه بیله آتمدی .

[۱] سوک حربیه قره طاعل قادیلرک حربیه اشتراک ایلدیکي وحی عارده شایهات و بر دکاری منهود اولش ایسه ده بز قره طاعلی جدی بردوات و قادیلرکی حقیق قادیلرک عد ایدم سز .

قادیلرک بونک نه درج احتیاجلری اولدیغی آلامق ایچون برکده شرکت و یوزلریه ایزب بیلرکی سیر ایزک کفایت ایدر . اشکله پی طومق سزین کیمزلر ، ایکی یازمق یوکک اولسه آتایه مزملر و محزومسکنت ایچیده صاعدن صولدن امداد بکلرلر ! بر بدن جزئیجه صجراهه رق کیمک ، لازمه کسه قریاد و نغان ایل اولد قلیری برده قالیلر !

انصاف ایدم بوحالده بر اقبالن قادیلردن جنکاور بر ملت نصل طوعه بیلور . بویه قادیلرک ایچیده یقین بر جوقی قعال بر کشف ، بحریکلی ، قوتلی بر عسکر اولق ایچون ققدر همت ایستد ؟ قادیلرک تربیه بدنییه سینه اهمیت و برنش اولسه ، قادیلرک جنبش استیق قلوبری آچمه نسل آتی به نیوک خدمت ایدیش اولور ؟

برده غرب قادیلرک باقم : کتیج قیزلر اون ییش باشنه قدر طریق ایزک چو جقدر کی جنبش استیق یازلر ، قوشارلر او بشارلر . چو حقیق دوری کچدکدک نکره ادمات طرزی دکشیر . قیزلر آتیه پنمه که یاشنه پنمه آیشدیریلورلر . ایزک ایله برابر (تعیس) ندیلان طوب او بوی او بشارلر . آده کیدنلر قادیلرکی ده برابر ایلرلر . این نداخت ایدن قادیلرک چو قدر . شمدی بو وجهه یاشدیرلش بر غرب قادیلرک یانه بز قادیلرک سز قویکیز قدر دلسوز بر منظره حصونه کایر ؟ اما دنیلجک که پای تخم زده آتیه و یاشنه یقین ، (تعیس) طوبی او بشارلر ایزک کده محدوددر . اوت تصدیق ایدر ، فقط بوحال بو آتیه قدر قادیلرک تربیه بدنییه عطف اهمیت ایدم بیلرکک اسبابی برده چه قدر آکلتیر و عذر تشکیل ایدر ایسه ده بونک کیره ایزک کیرک تربیه بدنییه سینه ایتا ایلدور ایکن قادیلری علی حاله ترک هیچ بروقت جواز و بر سز .

زده تحجد و ترقی به مخالفت ایچون عادات قدیمی و عثمانی سیر اتخاذ ایدنلر او عاداتک نه اولدینر بیله بیلورلر . اردومزده بر قره قاطمه یاشمش اوله بیلیمک ایچون او قتلر قادیلرک شه سز شمدیکندن فضله اهمیت و برلشدر . ایزک کیر ایله قادیلرک بینه بز قدر فرق کوریل مات بوقدر دنیه مایله ایدلماش اولور . اقوام اسلامیه ایزک کیر ایله قادیلرک همان عینی حالده ایشلرک برلکده حربیه کیدم بیلمشلر . اوم زده ایزک کیر آتیه بنبوره یاشنه بنبور ، آز جوق هر ایشلرک کور . فقط قادیلرک ... ولو خسته باقیجانی ایچون اولسون اردوی نصل تمقیب ایدم بیله جکیز ؟ حرب زمانده انلره مخصوص و غونلر تقریق ایزک ، انلرک محافظه سینه مفرزلر آیرمق منکسی ؟

ایوم اوروپا اردولرند . قادیلرک خدمتندن صور مختلفه استفاده ایزک جارم لری دوشونیلور . یعنی صلب احمر و ظالقی کاملاً انفره تحمیل ایلدیکي کی تلفراف و تلفون و سائر خفیف خدمات انلره تودیع ایدم بیلجکدر .

بز شمدیک قادیلری وقت حربیه اردوی کانتسرتیب ایدم بیلجک بر حاله کتورمکک چالشلی بز بونک ایچون واسم بر پروگرام ایل بر قادیلر جنبش استیق قونی تأسیس انجلی و انات مکاتبی طالباتی مال ، جسور و متشبت اولق اوزوه یاشدیرمکک عبرت ایلایدر .

فایزیه کیمی

طباخت بسیطه

اگ اعلا واک تقیس خور ایشلر ، پستلر و قرمه مال نسته سودی ایله بایلانلردز .

نسته سودی ایله اعلا سودلاج نصل اولور ؛

بر قوطی نسته سودییه بر اوقه اوچوز درم صوعلاوه ایدک . سودی قایتلک . درونه سزجه مطلوب اولان لزومی حاصل ایلیمک درجه ده برنج علاوه ایدک . سودلاجه شکر علاوه سی لازم دکادر . زیرا نسته سودی شکر لیدر . ایترسه کز بر آز و انبیا و ایچون قونی آتکز . بویه مکمل بر سودلاج احضار ایش اولورسکز .

طباختلرکزی و نسته سودی ، ایله پاکیز . زیرا بوسورته هم شکر استعمالندن قورنیش و همده تصرف ایش اولورسکز .

۲۷ مارت ۱۹۳۰ سنه

پنجشنبه

برنجی سنه — نومرو ۱

سنه ۱۰۰۰ آئینی پوسته اجر

آئینی آئینی ۱۰ غروشه

۱۰۰ آئینی اجنبیه ایچون

آئینی آئینی آئونه یوق

نسخه سی ۲۰ پاره

خانم عالی

کوندریلان مقالات درج ایلسون

ایلسون ایاده اولماز

محل اداره سی : باب عالی جاده سنده

دائرة مخصوصه در

نسخه سی ۲۰ پاره در

پنجشنبه کونلری چیتار ، ادبی ، اجتماعی ، رسمی خاتم غزته سیدر

مشهور موده موجوده نرندن مازامل میسیتنت

مقصد و مسلك

هر تشبیک تحتیده بر مقصد اولدینی آشکاردر. سوزی خلاصه ایدرک دیبلم که : بزمده «خانم عالی» نثر ایتمکدن مقصدمن محترم نسوانمیزک ترقی و تمایلرینه چالیشماق ، ممکن اولدینی قدر آداب و تراحت قلمیه دن آیرلمه رقی خانم لر خیزه او قومنی سودیره ک ، ذوق مطالعه می طائیر مقدر .

احمد مدحت افندی مرحوم ؛ نه معلم ناجی و آنک پروانی مستجابی زاده عصمت و احمد راسم بکار و ذوات ساثره کی :

الفاظ ؛ معانی ایچون آینه شاندر

الفاظه باقلزمی دیورلر هندیاندر

قول قطعیه سیله الفاظ و معانیده قوت و قدرت خارق الهاده کوستره رک لسان و ادبیاته خدمت ایتمش ، نه ده فکرت ، جناب ، فائق عالی محمد رؤف بکار کی یکی بردور ادب آچیه یلمشدی .

والحاصل احمد مدحت افندی مرحوم نه فیلسوف کی :

اؤرلرده کونش مخور فکرت پرپریدرکه

طوغار سودالی ایشاملر نگاه واپسیندن

مصراع لر نی احتوا ایدن بر «کلیبولی» منظومه سی

یادکار براقه یلمش ، نه ده احمد راسم بک کی اوچ جلدلک بر فریادنامه ، هر کتابه نهم «کتابخانه ملته اهدا ایلیه یلمشدر .

فقط بونلرک هیج برینی یاهه ماقله برابر - جناب حق

رحمت سبحانیه سنه مظهر ایلسون - احمد مدحت افندی

بوزمانک کنج لرینه ، یکی یتیشلرینه او قومنی سودیرمش ،

ذوق مطالعه می طائیرمش ، بناء علیه بو کونک او قوبوب

یا زانلاری آنک کلیات آتارندن شپه سنز درکه پک چوق

مستفید اولمشدر .

مقصد و مسلك کمزده دوام ایده بیلیرسه ک کندمنی

جدا بختیار عد ایدرز . خانم عالی

درد اور تاغی

قارن لزمك درد لرینه حقیقی و طبیعی بر نسلیتکار اوله جق اولان بو حیثه منری آچارکن کوزلرس اوکنده بز چوق کشیلرک المرنی بزه سوبلك ایستدکازی نخیل ایدیوروز .
 درد : اضطرالبرک . فلاکتلرک ، ماتملرک . . . بوتون ممالرنی شاهلدر . طیبی بصر اولماق سفله قارن لزمك بز چوغنک بر درد اوله جق احوال داخنده در . ایشنه بز بو ملاحظه به منی بو [درد اور تاغی] حیثه منی کشاد ایدیوروز . قارن لزمك هیچ چکنسه دن درد لرینی بزه اولدینی کبی بیلدر سینلر ، نهن شکایت ایدیورلرسه ، نه کبی مسائله مشکلاته معروض قالیورلرسه بزه عینله یاز سینلر . بزده ایزدن کادیک قدر اوردرلرک دولرینی کوسترمک ایچین غیرت ایدلم . باش مقاله مزدهده سوبلك : غزته شو ویا بونک ده کیل دوشورون دوغرویه خانم افندی همشیره لر مژکدر . اولک ایچین بزه برشی سوراجق لری وقت قطلاً تزد ایشینلر ، دوشوته سینلر ، اولدینی کبی شکایت لرینی بزه بیلدر سینلر . بزده سرعت ممکنه ایله جواب ویزمکوارلرک ارا له سی ایچین لازم کن تدبیر لری ارا نه ایتمک احوال ایلر .
 ایشنه بز یاها یانمز معاوض لری کوسترک ، بوندن اوتهمی ده خانم افندی همشیره لر مژک رأنه قالیور .

ایشه پروغرامیز . بو ایله اوزون اوزادی به سوا به چکنر . بالکنر همشیره لر مژک لرینی منتظماً تعقیب ا سوزیزنرک اصابتی آکلاروز .

قادی نلر عالمی

آچیق مخبره لر مژ

بشکما شاده علیه مونس خانم افندی به :
 موضوع بمژکنر اولان نقطه لری نظر دفته آ بو نسخه مژک مطالعه سندن ده مستیان اولاجنی ؛ بزیا لکنر همشیره لر مژنی بمنون ایتمک ایچین حصه ا ایدیوروز . (قادی نلر عالمی) نك بونسخه منی ، اولجه نامه لانتشار ایدن نسخه لر نهن هر حالده داها بارلاق مند . و رسم لری حاویدر . مژک کبی ملتفته همشیره لر توجهاتی بزم ایچین پک قیمت داردر . غزته مژک و مندرجات اعتباریله بز نقصاتی مشاهده ایدیا بیره بزده اشعار ایتمک لطفنده بولونکنر ، بزده او خصو اسباب استکماله احوال ایلیم .

پروغرامیز

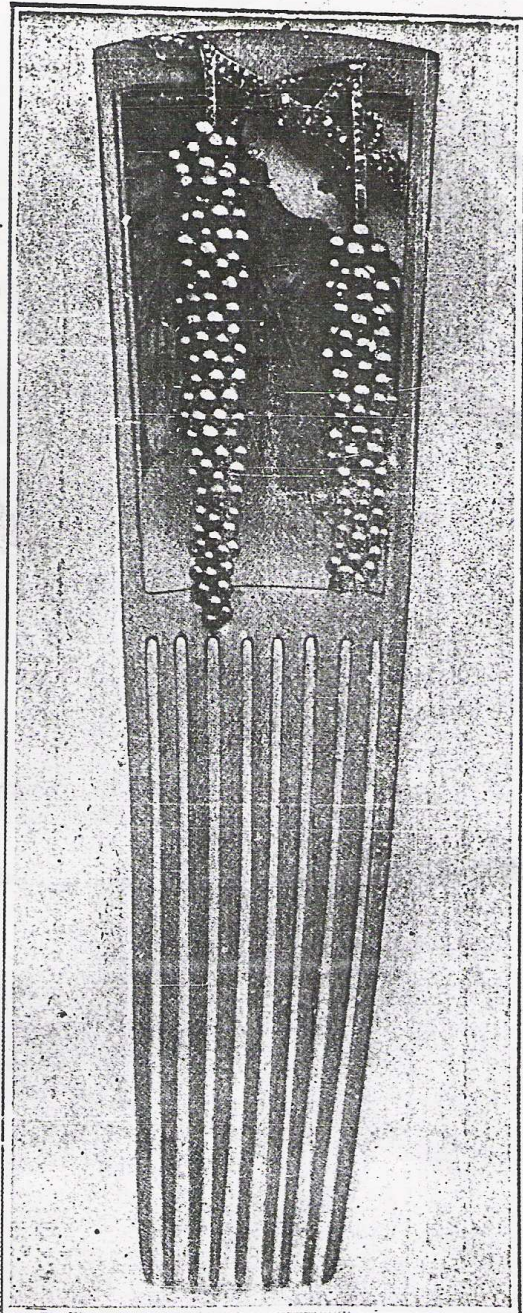
- ۱ - قادی ن حوقنی مدافعه بولما ایچایی مقاله لر
- ۲ - نفیس و طایفی حکایه لر
- ۳ - ائک شوخ شعرلر
- ۴ - قادی ن حسنی اوقشایان مشورلر
- ۵ - خانم افندی همشیره لر مژک کوزل یازیلرینه مخصوص قسم
- ۶ - کرداب نامنده کی مرافی و منی رومان .
- ۷ - همشیره لر مژک اضطرالبرنی سکین ایچین چالیباشق اولان [درد اور تاغی] حیثه منی .
- ۸ - مودانک انواع نچددانه بز رأنه انکاس اولاجق [مودا] قسی .
- ۹ - قارن لزمك طلی وحشی مشکلاتنی حل ایتمک ایچین چابالایباشق [دوقنورک راپوری] ستونی .
- ۱۰ - قارن لزمك آراده برکولدر مژک خصوصاً انتا ایدمک اولان [قبه لر] حیثه منی .
- ۱۱ - مونسه خانم طرفندن یازیلماق و قادی ن حسنی کوسترمک چک [خانم مکتوب لری] سربسی
- ۱۲ - بز هفتلی و قابسی اکنجه لی بر صورتده تصویر ایچین آربران [هفت مکتوبی]
- ۱۳ - قیمتی مکافاتر بیلجه ل
- ۱۴ - ائک نفیس رسملر و تابلور .

ن . عایشه امنالی همشیره مژد :
 توجهاتی کنزه عن صمیم القاب تشکر ایدرز .
 عالی لری اجرا ایدلی ؛ طیبی بونسخه ده اکلار مژک از میرده نکر محسن خانم افندی به :
 قویون حقدنکی آرزو کنر حصول بولوروز . ط و جهله تابلورده ایرات ضرر ایتمه چک بز حاله ایدیلر چکدر .
 پک اوغاننده ماده وازل (ی . س) :
 صوراجمکنر مسئله نی همان کوندرکنر . بز مشکلات ایچین (درد اور تاغی) حیثه منی آچده هر قارنه اوراده سؤالنک جو ای بی بوله چقدر .
 از میتده شاهسوار خانم افندی همشیره مژد :
 (دویغو و عالم) حقدنکی توجه کنرک منتداری آ بونلر ایچین واقع اولان لطف کنری مع التشکر ق ایدیوروز . بدالردو غرویدن دوغرویه دارمه کوندریایم نسخه لر همان ارسال ایدیلر .
 (الملی قیز) امضایی صاحبه محترمه منه :

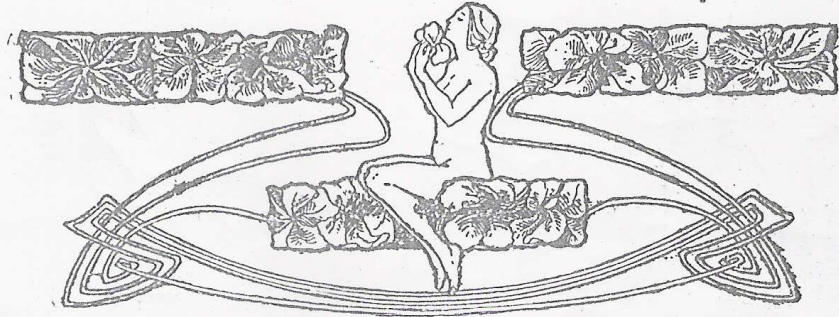
يکي الماسلر

بو ڪون خانمزمزه شايان
تبريك تظاهرات صنعتكارانه دن اولمپق
اوزره آوروپاده بو ڪوك سنه لوده الماسلر
حقنده ظهور ايده كان تبدلن بحث ايتك
ايسته يورم ۱۰ بو ڪون قدر الماس زيت
اولمقدين زياده اظهار ثروت مقصدينه
معروف كجي قوللا بقده ايكن بو ڪون
بونلر كده بر قادينك قيمت حسنى، ذوق
نفايس و سايمنى تزئيد و ارانه ايجون
استعمال اولمق مسئله سى موضوع بحث
ازلمقده در . زيرا بر چكجه الماس نه قدر
پارلاق، نه قدر قيمتدار اولور ايسه او قدر
معتبر عد اولنور، شمدى به قدر بونلر ك
ترتيب و تنظيمنده كى صنعته و هنرورلكه
هيچ اهميت زيرلز ايدى . بو سيبدن؛
باخصوص بو طرفلرده او قدر ثقيل و بد
منظر شكالى الماسلر ڪوزلمكده ايدى كه
بونلرى طاقانلر ك غرورلرينك حسن
ذوقلرندن زياده ميل طنطنه لرنندن عبارت
بولنديغى بديهى ايدى

بو ڪون آوروپاده بو فكر سقيممه
قارشى كلارك بر مكتب تأسس ايدىور،
و ايتدى كه بونلر بر الماسك، بر
صنعتكارك دماغك و پارمقسلرينك
محمول لطافتى اولمسنى قوللانيلان

طراق
برلانطه و اينجى ايله مزين بونوزدن
حامله لوسيهن قايار

ايچ چاشيرلىرى

اك چوق عطف اهميت ايدنلر شهبه سز نسويته .
اك يوكسك ، اك علوى طبقه اصالتده حكمران
اولانلر در ...

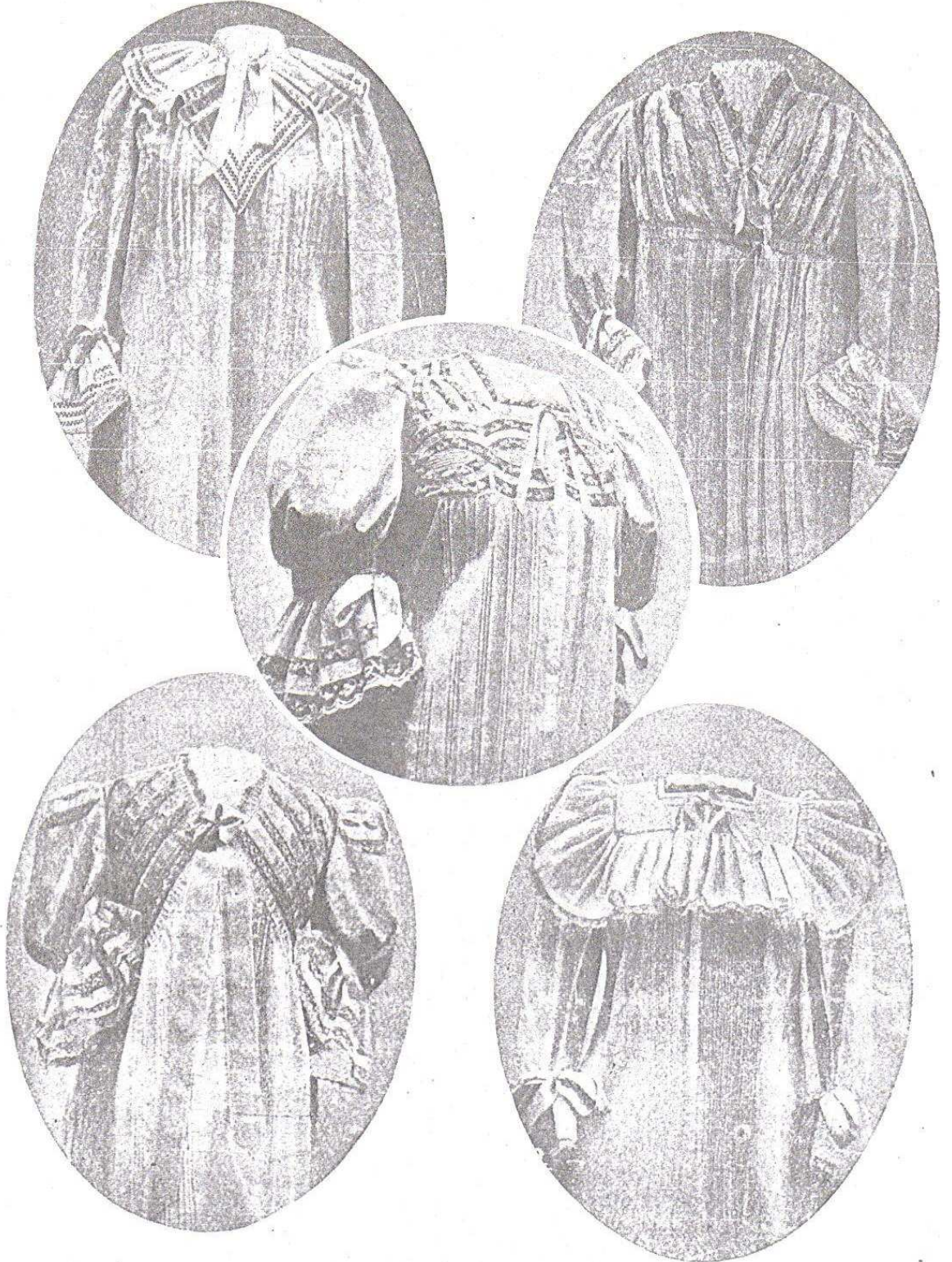
هر برىسى آووجده بزولهرك طوب حالنه
كتيرلسه برپودره قوطوسنه صيغه جق قدر بر
كومنه انجق تشكيل ايدن بوچاشيرلر ك شكل
ورسملرينك اهميتي ده غير منكر در ؛ چونكه بورسم
وشكلدر كه قاشك رقت وتراكتدن زياده ،
حاملك روحنده كى رقت وممتازتى ، ذوقنده كى
رفت واستثنائى كوستره جكدر . صوكره بتون
بوكوزل شيلرله محاط اولهرق ، اونلر ك تماس
نرم ونواز شپوروريله صانكه اوفله نهرك ، اوپولهرك
ياشامقدهده باشقه برذوق بي بدل اولمق لازم
كلير ...

اوت بتون بوكوزل شيلر ... شاين پرستش
برامتراج الوان تشكيل ايدهرك ، تزين ايتدكارى

شبهه يوقدر كه هيچ برشى برقادينك روح
نسويتهى ايچ چاشيرلىرى قدر مكممل اولهرق
كوستره من اوت ، حقيقى برقادين ايچون
ك مهم واك برنجى مشغله تزين يالكز غايت
فيس بر صورتده ترتيب ظواهر دن عبارت اولميو ب
لميش البسه لرندن زياده بردقت واعتناى محض
يله ايچ چاشيرلر نى ترجيح واتخابدر . وهر حقيقى
ادينك اك برنجى املى ، يالكز هر كسى قيافته
خير ان اتمك اولميو ب لطافت ونفاستجه امنالسر
ولمى لازم كلن ايچ چاشيرينه مالك اولمقدر ؛
خارج باشقه لرى ايچون حاضر لاندني حالده ،
اخل صرف نفسك قناعته مخصوص اولديغندن
واعتنا عزت نفسك درجه رفعتنى كوسترر .

و بالخاصه بوچاشيرلر ك ، وريقه لر ينك
عالت لوني ، نكوت مستناسيله نظر تسخيري
تلب وجذب ايدن بر شكونه رنگين كى اولمسنه

EK 9

ایچ چاشیرلرندن : کیجه لکیر

۱۲ تویز ۱۳۳۰ - ۱ ژانویه ۱۳۳۱

۱۵۱ - نومرو -

تسخیمی ۶۰ یازده

و آیتیه بدلی
آئی آئی

عالم عثمیه ایپون ۶۰ غروش
• اجنبیه • ۲۰ فرانسی

سنه لکی

عالم عثمیه ایپون ۱۰۰ غروش
• اجنبیه • ۳۸ فرانسی

آدرس

سلطان احمد دیوان یولده
داغچی مخصوصه

تلفون : استانبول ۱۶۶۱

LE NUMERO
60 PARAS

ABONNEMENT
SIX MOIS

Turquie 60 Piastres
Etranger 20 Francs

UN AN

Turquie 100 Piastres
Etranger 38 Francs

REDACTION ET ADMINISTRATION
Sultan-Ahmed, Divan-Yelou
CONSTANTINOPLE

TELEPHONE : 1631

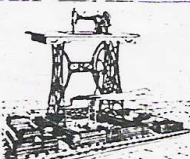
صاحب امتیاز: ن. عنویه جولان

فأینک دنیایینی

KADINLAR DUNYASSI (MONDE FEMININ) CONSTANTINOPLE

اسکدار اهالی

عناج اوله بکتر صنی دیشلری دماغین یایدیرتی،
ایشه یارایه جق کوکاری آمریسیزجه اوره ق چودویک
اولا لاری مینه ایله بلیرسیز دولورونقی و کوک اوزرینه
نابت و بدلی دیش و نایچ یایدیرتی آوزو ایدرسه کن
اجنبیه جاده سنده هر دولو مناسیله مکمل و منتظم
عناجی طب دارالفنونیه اؤرسدن مآذون احمد جدی
دیش هماینه خانه سی بر کره تشریف بیوریکیز .
هر حالده همون اولورسکنز . هماینه زمانلری هر کون
صباحدن آفتابده قدرده . تلفون نومرو سی ۷۴

یالکوز (ناومان)

دیکیش ماک لاری آلکوز دنیایک الیمکلی ماکینه لریدر
نقش . ایشده . و هر دولو دیکیش مجانا اوکره تیوزو .
جدا آتیه برات . نأدبات ایپون بویک سبولت ابراز اولور .
ویر سی به سالان عملر .
غاطله ده : و خنده کراک قارشوستنده خد و نکار خان .
بک اوزغنده طار غری یولده لاطونی پاسازنده ۸۵۰ نومرو
هر ماکینه ۱۵ سنه مدته آتیه اولور .

۵۵۵ دالمه

Kaol

قأول جیلا صوی هر نوع کیرن ممشلری
برقشیده یازلا بیره . ساخته اؤردن امتناع ایدیکیز .
قرسی ایکیلی قأول آوییکیز .
شیشه سی ۱ غروشدر
بهره نظارتیه قبول اولتددر

احمد شوقی

دیش متخصصی

آلتون . بلاطین . الومبوزوم .
تلورچوق . سالوئید . طاقه دینلرک
انواعنی فن اخیره تطبیقا اعمال ایلر .
قطعیاً آغری طوره سیز دیش و دیش
کوکاری اخرج ایلر .
دیوان یولده سلطان محمود تره سی قارشوستنده
تلفون نومرو سی ۵۰۴

تجدد حقیقی نصل اولور؟

بو عنوان ایله بودغه انتشار
ایدن بو رساله حقیقی بر تجددک
سلسالی موضحاً تصویر و بیان
ایتمکده در . وطنی ایله علاقه دار
اولانلرک بۇ رساله دن برده انه آهرق
دقتله اوتوملری توصیه ایدرر .
عمل فروختی باب عالی جا سنده
اعتماد کتبخانه سیدر . قیاتی ۱۰۰ یازده در .

اخراج قاروقونجی خانسی

جانشوی کیرن اولور . ۱۵۸ - تلفون نومرو سی

و تقدیس ایدم بور، عصیان ایلور... بز بو شادایق جوجمزه، دور ابتدائی وحشتی نوره مارف ومدنیه ترجیح ایدن بوجاهل یاورومزه آجیرزا؛ پدردن اونا انتقال ایدن مسلکک صاحی اولدیفنی کورمکه متأاولورز . اینته بو بتدی .

کلمه قهرمان عثمانی خانلریک، محترم جسور قیزلریک، استقبال والدلریک بو هفته علمون دایرمنده کورسردگری جسارت مدنییه : برانکیسی مستنا اولق اوزده پای تخمیزک بتون غزتلری بو هفته محترم عثمانی مدافعه حقوق نسوان جمعیت اعضاسندن، غزته من محرره لرندن قهرمان بلقیس شوکت خانم ائندی قیزمیزک طبرانتندن، پیام طبرانتندن جسارت مدنییه سندن بحث ایتدیله، معلوماتلری درجه سنده تفصیلات ویردیله، آلقیشلادیله . تشکرلر ایدرز .

اوت؛ ماه حالک اون بدنجی کچن بازار ابرتسی کونی عثمانی مدافعه حقوق نسوان جمعیتیزک مرکز عمومیسی اولان قادرینر دنیاسی دائره مخصوصه سندن ارکان جمعیت، قهرمان بلقیس شوکت خانم ائندی قیزمیزک دخی برارلرنده اولدیفنی خالده اوتومویسلاره راکبا زوالی ساعت اون برده آیدم-تفاوتسه متوجهاً حرکت ایتدیله .

اوتومویسلر جمعیتک خصوصی یارانی ایه ترین ایدلمش واعضا قیرمنی و بیاض قورده لاردن یایش روزنلر تملیق ایلشردی .

بو هیئت محترمه یه مظاهر اولان اعضادن آلمانیک المشهور غزتلردن «رلیز تانبلات» غزتمسی استانبول مخاربه محترمه سی مادام اودت فدمان جسابلری دخی داخل بوتیور ایدی . ساعت برده هیئت محترمه قالفه کوینده واقع طیاره مکتبه واسل اولجه مکتب مدیر غیوردی ولی پک ائندی ایه بیلولت ضابطانی طرفندن حرمتله استقبال ایدیلوب اولجه ترتیب ایدیلن محارمه اعداد ایدیلدیله .

بر آز استراحتدن و مکتب هیئی جانبدن اکر آمدن صکره «عثمانی» نامیه موسوم اولان وذات حضرت پادشاهی جانب عالی سندن محترم اوردومزه ایلك اهدا بیوروشن طیاره اوکونده جمعیتک ارکانیله قادرینر دنیاسی هشت نجر ره سزک غروب شکلده کی رسملری-که غزتمیزک ایلك صحیفه-سی ترین ایششدر-نوطوغرافی فرید ابراهیم پک معرفتیه آدی برلدی. آتی متعاقب بلقیس شوکت خانم ائندی قیزمیزک فدا کار پدرلری شوکت پک ائندینک الی اوپه راک کال جسارتله جمعیت اعضاسنک و رفقای نجر برینک آلقیشلری آرمنده ضایریمه بیدرلدی . ایشته طیاره ده کی ایلك وضعیتی کورسرن رسم :

بلقیس شوکت خانم قیزمیز اوچدی

عثمانی اسلام قادرینی موجودیت ملیه سی، کالات و جسارت مدنیه سی اظهار ایتدیجه مسرور اولماق، شاد و خندان اولماق قابیلدر؟. ترقیایمزه، نمایانیمزه حائل اولان جهالت باغلری، عظالت زنجیرلری قیرمه غزمنی بالغم کورسرن نویی تشویق ایتملری قدر عاذبک تصور ایدیه ییلورمی؟ . . . شهسز نائل اولادلیمیز، محترمه میلکدشلیمیز بزی، بز عثمانی اسلام قادرینریک کورسرمکه اولدیفمز جسارت مدنییه سی سرورلر ایه، افتخارلر ایه اقلشدرلر، بیوده خولیلارله، سقیم افکارلر ایه و قتلری ضایع ایتزلر . . .

کوریلوردی: اوت، محیطه زده اولمش. نام و نشان سونمش، هرشیدن؛ تام مناسیله حقوق مدنیه و انسانیه سندن محروم قالمش بر نسوت . . .

حالبوکه قادیانه: هیچ برشیدن کری قلنر ایه، ارککلرک اختیار ایتکده اولدقلری آغیر ایشلری کال جسارتله اختیار ایدرلر ایه ملت تمالی ایدر، بقاسنی، بقای سیاسی و اقتصادیسی تأمین ایدر. بونی، بو بسیط حقیقی ادراک ایدم مامک، یراشه قوشلریک کونتی کوردمه ملرینه بکزر . بوکون اوروپاده قادرینر ارککلردن کری قابیلورلر. هر نوع خدمتله ده - خنیف اولسون آغیر اولسون - ارککلره اشتراک ایدبورلر. و بو اشتراک مساعی قوتیه حقوق سیاسیله نه دخی نائل اولیورلر. بونی بز عثمانی قادرینری، ارککلریمیزک اداره ایتکده اولدقلری مطبوعاتندن اکلایوروز، حتی اعظم نسوانک رسملری عینی صحافنده کوربو ز .

اوت، بوکون اوروپاده قادرینر تمالی

ایششدر. محترم همجاسلریمیزدن دعوی وکیل، کیا کره، ریاضی، محرز، رسم، و حتی سیاسی معلمه لر بتمششدر. ایشیدیبوروز بو حالده قادرینر دیمک اوده اوطورمنه، یالکیزیمک پیشبریمک محکوم بر مخلوق، قادرینر دیمک ارککلرک حظوظانه کوری کورینه آت ایدلمش بر چیچک. قادرینر دیمک بر رسم، بر تابلو دیمک اولدیفنی اکلایوروز. قادرینر دیمک انسانیتی زویه ایدن محترم و وجود دیمکدر. قادرینر دیمک مدنییه، آدمیتی وجوده شیرن بر والده دیمکدر. بو حالده والده منی، مدنیته و آدمیتی تقدیر ایتمه ی اولاددن وطن، مات، نه بکلر؟! زواللی قوم شومر، بیاره صاحب صغیر مسلکدشمنز اصله عامات سقیمه، تربیه بسیطه. محکومی اولدق قالمش والدینی، سبب حیات و سعادتتی تقدیر

صورتیه صیقله، تطهیری کیفیتی مملوودر. فقط ال، پوز، قولاق کبی آجرتده ومقروبلرک تالیشتانه اوزغرابان هوایه،

چال ! عالم ارواحده رقصان ایده! چال

توزلره، اشیایه طوغریدن طوغری به تمامده بولان قطعامات جلدیه نك اوله یالکزجه بایو ویا استحمام صورتیه تطهیریه کفایت ایده به چکندن هر کون صباحی ایشالی اساساً، معتاد اولان ال یوز ییقانه، سینه علاوه الاره، پوزه، اغزه طی توات اجرامی غایت فایده لیدر لکن بو طبی تواتیک جلدی تحریش و خراب ایتمکمزین ایستیمیلان درجهده و ارزو ایدیان طرزده نظافت و طراوت حاصل ایلمسیچون هر صاتیان و راست کله ایشیدیلن و توصیه ایدیان قولانیا صوتی، توات صابونی، توات پومانانی، توات پودره-نی، دیش توزلری و صولرینی آلوب قولانیتق فایده ویرمن، مضرت ویرر .

جلدك دائمی صورنده نظافت و کوزلدکنی محافظه ایتمک ایچون هر کون قولانیا مسمی ایجاب این طی توات صوت- لریتمک، توات پومانلریتمک توات پودره لریتمک، توات صابونلریتمک دیش توزی، دیش صولریتمک طی اوله رق تمیزلیجی یعنی (آتی سیتیک) اولمی و تمیزلهدیکی عملیده

(دو قتورک توصیه سی)

قادیتمک نظافت و طراوتی

تمیزلیک

هر مملکت خلقتک و هر خانه افرادیتک صحتلری قدر سومه لری و اولدرجه عیبته دقت و اعتنا الی لری الزم اولان وسعادت بشریه نك حصول و درمانه خدمت این سبیلر میانده برنجیلدی احرار الیه این نظافته یعنی طیباً ایضا ایدیله چك تمیزلیک رعایتک عسنتانی شکاردر .

چونکه بر عاتقک محافظه صحتیه حاصل اوله حق مسمودیت و مسروریتی و بر بلده نك تطهیرات فنییه سیه وقوعه کله چك زینت و شهرتی هب نظافت و طهارته صرف ایدیله چك غیرت نتیجی اوله دینی شهامتدر .

حتی تکثر نفوس الیه صحت و سلامت عمومیه نامنه حفظ الصحه کتابلریتمک جلدلره بیاناتی و فرنیکی، ورم، قولرا کبی و خیم و استیلائی بالجمله خسته لقلردن اعتبار آك حقیق خسته لقلرک تدابیرینه و ارنجیه قدر اجرا ایدیله چك تدابیر تحفظیه و دوا ایدهده طیبایتمک نقطه استنادی و عموم اولان توصیه و اخطاراتی انجمن طهارت و نظافته مراجمدن عبارتدر .

بنامه علیه محافظه صحت اوغورنده کرک بدن انسانیتک نظافت و طراوتی و کرکمه خسته اتق محمولاتینت بولاشمه سیه کیرلی، ماتر اولان اشیایه، خانه، اوطه، اراپه مثللو تمامده بولنیله چق بالجمله محللرک تطهیراتی موجب اولتی اوزره قولانیا لیه چق علاجلرک مطلوب اولان نتیجی جدا حاصل ایلمسیچون اذکرک طیباً تمیزلیجی یعنی (آتی سیتیک) اولمسه دقت ایتمک لازمدر .

جلدك نظافت و طراوتی

حال طیبیهده اولان جلدك ال پوز کبی صورت دائمده هوایه معروض ویا ایلمسه یله . تنور اولان قسملریتمه توصیه ایدیله چك نظافت و طراوت ترتیبی یکنه یکنه عینی اوله ماز . کرچه جلدك هر نقطه سنده، قولتوق الی کبی بو کوم برلرندده ده ایشکار اولتی اوزره وقوعه کلان تروغ افر از انشیک ترا کیمبله وجودده حاصل اولان اکونا کون مضرتدن وقتیه قور تولقی ایچون جلدك هر قسمنک اولجه قانادیلوب تمیز برخالده حاضر لانان بایو صویه ویا استحمام

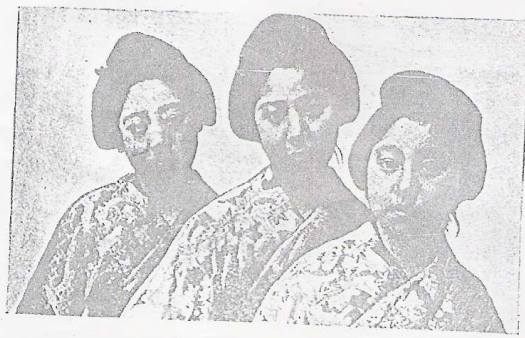
13

۲۲ مایس سنه ۱۳۳۰
 باش محرره سی :
 فریحه کاسران
 سنه لاک آتونه سی پوسته اجرتیه ۲۵
 آلتی آیلنی ۱۵ فروشدر
 مابک اجنبیه ایچون ۱۰ فرانق
 آلتی آیلنی آتونه بونددر
 نسخه سی ۲۰ پاره در

نخستین شماره : باب عالی قارشوستنده
 دائره مخصوصه در
 نسخه سی ۲۰ پاره در

نخستین شماره : ادبی ، رسمی ، علم غزله سیدر

قادیلر عالمی

قادیلغه دوغرو

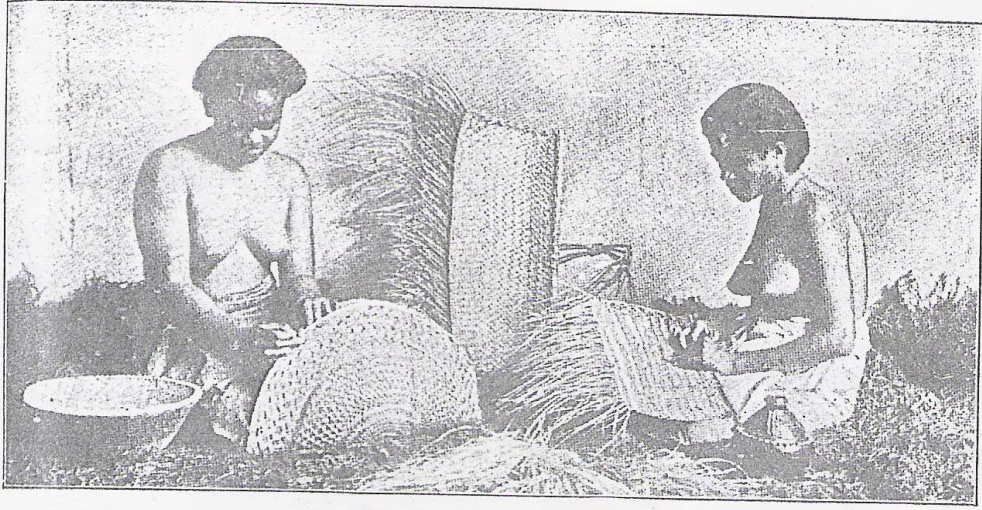
او یله بر جریان که کتدیگه قوتی زیاده لشیور ،
 کتدیگه اهمیتی کسب نزاکت ایدیور . هرکس
 اونک آلام وسعادتار یله علاقه دار ، هر نظر اونک
 اوزرینه معطوف ، هر دوداق بالکز اونک
 ایچین بر خطیب آتیشک بولونویور . فقط او ،
 ینه بدیخت ؛ ینه محقر ، ینه معصومدر .

عالم نسراندن : زاپون قادیلری ..
 صبریتان صلوعون وسرت پارماقار ، دائمی بر حاکیتله
 استیناس ایچن اولدقلری ایچین بو خصوصه نائل امل
 اولوق ایسته دکلری حالده دوچار عسرت وخسران
 اولویورلر . بناء علیه بوتون غیرتار محو وتیاه اولویور ،
 بوتون پایلان ولوله لر بر نتیجه آنکساره یوورالانیور .
 قادیلغه دوغرو حادث اولان بو جریان افکار آره سنده
 برچوق حقیقتلر غائب اولویور ، چیکنه نیور . بو ، بزم
 آتی موجودیتیز ایچین پک مشوم بر تهلکدر . او یله
 بر تهلککه صارصیتیلری شیمیدین اطرافی استیلا ایچن ،
 هرکسی درین بر بهت وحیرته دوشور مشدر .
 عصر مزک فلسفه اخلاقیه سی فقط نظر ندن تعقیب ایدیلن
 نظریه لره کوره تطبیق ایدیلن حرکتار هپ ریا ، هپ
 لوث ، هپ چامور ایله آلوده در . بعضاً تلقی وتصمیم ،
 بعضاً شتم وتحقیر ایدر ، انسانک یوزینه قارشو کوستر .
 با دیکمز التفانلرک وتوجهلرک عکسنه اوله رق غیابنده
 ذملرده بولونورز .

اسمی می صورویورسکیز : قادیلوق ..
 فی الحقیقه بز قادیلر ایچین صوک زمانلرده ایثار ایدیلن
 نفسلرک اهمیتی شایان دقت بر یگون تشکیل ایدیور ،
 صلاحیتلری اولانلر اولیلانلر برچوق مناقشه لره کیریشیور .
 عیجا بو حادثات مشکور بر نتیجه حاصل ایده بیلشمی ؟
 بز ، بوراده مع التأسف بو سواله بر جواب ویره چکیز :
 خایر .. بالعکس بو کورولتولر آراسنده قادیلنلک حتی
 داها زیاده درین قارانیقلره کومولش ، داها زیاده حل
 مشکل بر مسئله حالنه انقلاب ایچمدر .
 کونلر کدیگه برچوق قادیلر رساله لری نشر اولونیور .
 فقط مع التأسف اصل قادیلنلک روحی اوقشا یاچاق ،
 قادیلر حیاته تماش ایده چک تألیفاتنه تصادف ایده مه یورز ؛
 قادیلرک جریمه لری پڑمرده ، کهنه صارغیلره التیام
 بولماز . قادیلنک روحی جان و نظر ازن نمه لرله ،
 منظره لرله عرض کنایش وانشرح ایچر . قادیلر ممنون
 ایچک ایچین اونک تحسست درویمه لرینه واقف اولمالی
 وبو واسطه ایله اونی ممنون ایچلی در .
 حالبوکه نه بونلر پایلیور ، پایلیماق ایستیلیور ،
 نه ده موفق اولونیور . اساساً قادیلر امضایر

کاتلیتیش
 sasma
 saslanlık
 Alcala
 temlik + tabasus
 yalvarma
 sövme

YALVARMA KÜTÜPHANESİ ANKARA

دنيانك بوتون قادينلری

محاسن — محاسنك خانلمرض ایچون هر صورته فائده بخش بر اثر اولسنى تأمین مقصدیله مندرجاتك بعض اقسامه تفریقته قرار ویردك . ایشته بونسخه مزده دنيانك بوتون قادينلری نامیله باشلا دیغمز بحث افریقا قبائل وحشیه سندن باشلا یه رق بوتون دنيانك نه قدر موجود قبائلی وارسه بونلرك نسوانی و نسوانك احوال روحیه و اخلاقیه سنی احاطه ایدرك اوروپا قادينلرنده بیته جكدرکه ، بوقسممزله خانلمرض برزورقجا جغرافیای نسائی ایله بوتون دنيایی سیاحت ایده جكدر ، جمعیت بشریه نك احوالی ، اصول معاشرتلری ، و بولندقلری اقالیمك احوال طبیعه و تاریخیه سنی اوکره نه جكدر .

« بر مقدمه »

فقط مدینتك
ظهور یله انسا-
نلرك بر قسمی
وحشتدن قور-
تیلوب محاسن
ومزیایی آز
چوق تدقیق
ایده جكدرجه-
لرده بر اثر ذکا

کره ارض اوزرنده موجود ملل واقوام مختلفه
نسواننه عائد معلوماتی جمع ایله تحریرینه مباشرت
ایلدیکمز اثره شو یولده بر مقدمه ایله کیریشمک
ایستیورز :

بومقدمه مزده اولا قادينلرك جمعیت بشریه ده کی
موقعلرنی تعیین ایده لم : جمعیت بشریه مدینتك
ظهور وانتشارندن مقدم کره ارضك هر طرفه
انتشار ایتمش بر جمعیت وحشیه ایکن قادین بو جمعیتده
جنس ذکورک مادوننده بولنیورایدی . نته کیم ،
بوگون بیله قبائل وحشیه دن اکثریسنده قادین ،
هنوز لایقی اولدینی موقعه واصل اوله ماهشدر .

بالانغالا قبیله سندن بر قادیین تریق
ایچون الننك اوزرنده کی قتمبلره
نقیسه یه دوغری دقت ایدلمیدر .

بر آز میل واستعداد کوسترمکه باشالادقلری
 زمان قادینلری ، لایق اولدقلری موقع احترامه
 تدریجاً حقیقار مشلر، ومدنیت ایلر ولدکجه نسوانده

ایدیله من . فقط بیلینن بر شی وار ایسه حال
 وحشتمده ایکن قادینک قدر ومنیتنی لایقیه تقدیر
 ایدهمین ارککار وحشتمدن قور تلدقلری ، مدنیتک

بوموقع عالی به
 بر تئده کسب
 استحقاق
 ایدیکنی انبات
 ایدمبات آاز
 بر این کور
 مکدن ننان
 تلمشدر .
 ارککار
 دیکی ارککار
 راتمه انبات
 شاعر این
 هیچ شهبه
 بوتکه، ارلا
 قازینر احسلا
 س ایشلر
 وایناک شعر .

پک ضعیف
 بر شعله سی
 یارد میله
 اطرائی کور .
 مکه باشلا .
 دنلری کون
 انارل رقیقه
 حیـ تلریخی
 کور شلر ،
 انک تذب
 ومز حته بر
 خلو پرستش
 ایله باقشلر ،
 فابلر نده
 فکر لر نده ،
 قادینه ارشی
 غیر قبال
 مقارمت بر
 انجذاب حس

جزایری برفاین
 هر درلو تزیناندن ماعدا اللری وقولاری اوزرنده رسم یاپلمشدر .
 لری ارککاره
 مطابقا قادینلر سویلتمشلردر . بو زمانلر
 — عمومیت اوزره — تاریخک هانکی زمانلرینه
 ایتمشدر . ایلاک مدنیت قادینلری بوصولده
 ایلاک هیکلر ایچونده ینه قادینی مودهل انخاذا
 ایتمشدر . ایلاک مدنیت قادینلری بوصولده

قادين . كورلماشدر . ممالك متمدنه نسوانى
 توالرى اچون بتون ثروتلىنى . صرفايتمكدن ؛
 چكندكلرى كى بز ممالك وحشيهدهده هيچ
 بقادين يوق دركه
 قادين . كورلماشدر . ممالك متمدنه نسوانى
 توالرى اچون بتون ثروتلىنى . صرفايتمكدن ؛
 چكندكلرى كى بز ممالك وحشيهدهده هيچ
 بقادين يوق دركه

كيرماش ود -
 نيانك هر طرفنده
 مدنى ارسون
 وحشى ارسون
 يادى نلرك كافه سى
 تزينه قارشى
 شارق الساده
 برمىل رانجذاب
 كرستمش لردر .
 حن شـ ايان
 دندركه تپائل
 وحشيه قاد -
 ينلرى ، ممالك
 متمدنه ددى
 هم جذب لردن
 زياده تزينه
 برمىل كرستم -
 دكارندن دامت
 توالى عمراى بعض
 قبيله قادينلردن ،

توالى اچون ؛
 ممالكك مساعد
 ارلا عاراندا
 ثره نند كند -
 يسنى تزين ايلكى
 لك مهم ؛
 ونليه كى تاقى
 ائى ارسون .
 غر سبب دركه
 قادينلرك زياده
 ارلا بومراى
 قبائل وحشيه
 اركلر سنك
 بيله نلر
 دقتلر نى جلاب
 ايد جك بر
 درجه به ارد -
 يغندن «زولاند
 جديد» اطهسى

قرننوده واتاقا قايينلردن
 مزيناندى اولتى ارزره بيونلر ينه كچيربلان خاقه نك [۳۰] ليبره دن
 زياده اغرلنى واردر .
 لره واصل اولمشدر .
 تزيناندى بحث ايدرايكن خيالى كوزلاكدن ده
 يركلى اهالىسى
 مياننده «قاد -
 ينلرك بو قدر سوسلنمه لرى عبندر .
 قادين تزيناندى تماميله عارى دى اولسه ينه

موجب حيرت
 اوله جق درجه

KAYNAKÇA

I. ESERLER VE MAKALELER

Abdullah Cevdet, “Tesettür Meselesi”, **İçtihad**, Sayı no:29,15 Ağustos 1327.

Abdullah Cevdet, “İcmal-i Mukadderat-ı Nisa”, **Kadın**, Sayı no:16, 26 Kanun-i Sani 1324.

Ahmet Rıza. **Ahmet Rıza Bey’in Anıları**, Hazırlayan: Bülent Demirbaş.İstanbul: Arba Yayınları, 1988.

Asiye Aktaş, **Türkiye’de kadın haklarında gelişmeler : (1839–1923)**.
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.

Akyüz, Yahya. **Türk Eğitim Tarihi**. Beşinci Basım. İstanbul: Kültür Koleji Yayınları,1994.

Altındal, Aytunç. **Türkiye’de Kadın**. Beşinci Basım. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi,1991.

Altınay, Ahmet Refik. **Kadımlar Saltanatı**. İkinci Basım. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.

Arat, Necla. **Kadın Sorunu**. İkinci Basım. İstanbul: Say Yayınları,1986.

Arıkan, Gülay. “Osmanlılarda Tanzimat Döneminde Kadınlarla İlgili Gelişmeler,” **Tanzimat’ın 150. Yıldönümü**. Birinci Basım. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994.

Aşıkpaşazade. **Aşıkpaşazade Tarihi,1400- 1484 Tevarih-i Ali-i Osman**. Hazırlayan: Kemal Yavuz Ve M.A. Yekta Saraç. Birinci Basım. İstanbul: K Kitaplığı Yayınevi,2003.

Aybet, Gülgün Üçel. “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyal İlişkiler,” **Türkler**. Cilt no: 10,Ankara: Yeni Türkiye Yayınları,2002.

Aydın, Erdoğan. **Nasıl Müslüman Olduk?** On Yedinci Basım, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2003.

Aydın, M. Şevki. “Osmanlı’da Kız Çocuklarının Eğitimi,” **Osmanlı Ansiklopedisi**.

Cilt no: 5, Ankara, 1999.

Bardakoğlu, Ali. "Aile Hukukumuzun Tarihi Gelişimi," **Tarihi Akışı İçerisinde**

Türklerde Aile Yapısı Sempozyumu. Birinci Basım. Kayseri: Erciyes
niversitesi Yayınları, 1990.

Bayram, Mikail. **Bacıyan-ı Rum.** Konya: 1983.

Bedirhan, Yaşar. **İslam ncesi Türk Tarihi Ve Kültürü.** Birinci Basım. Konya:
Eğitim Kitabevi, 2004.

Berkes, Niyazi. **Türkiye'de ağdaşlaşma.** Birinci Basım. Ankara: Bilgi Yayınevi,
1973.

Berkday, Fatma gl. "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Feminizm," **Modern Türkiye'de**
Siyasi Düşünce. Cilt no:1. Birinci Basım. İstanbul: İletişim
Yayınları,2001.

Bulut, Rukiye "İstanbul Kadınlarının Kıyafetleri Ve II. Abdülhamit'in arşafı
Yasaklaması", **Belgelerle Türkiye Dergisi,** Cilt no: 2, Sayı no: 8, Mayıs
1968.

Bilim, Cahit. **Tanzimat Devrinde Türk Eğitiminde ağdaşlaşma(1839- 1876).**
Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1984.

Busbecg, de G. **Kanuni Devrinde Bir Sefirin Hatıratı**. Ankara: Serdengeçti Neşriyat,1953.

Caporal, Bernard. **Kemalizm de Ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını** (1919–1970). Çeviren: Ercan Eyüpoğlu ve Nurer Uğurlu. Cilt no: 1. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları,1999.

Celal Nuri. **Kadınlarımız**. Aktaran: Özer Ozankaya. Birinci Basım. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.

Cin, Halil. **İslam Ve Osmanlı Hukukunda Evlenme**. İkinci Basım. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1988.

Coşkun, Üçok Ve Ahmet, Mumcu, **Türk Hukuk Tarihi**. Üçüncü Basım. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1982.

Çakır, Serpil. **Osmanlı Kadın Hareketi**. İkinci Basım. İstanbul: Metis Yayınları,1996.

Çubukçu, İbrahim Agah. “Törellerimizde Kadının Yeri,” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**. Cilt no: 2, Sayı no: 5, Mart 1986.

Doğan, İsmail. **Osmanlı Ailesi**. Birinci Basım. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları,2001

-----“Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri,” **Osmanlı Ansiklopedisi**. Cilt no: 5. Ankara,1999.

Doğramacı, Emel. **Türkiye ‘de Kadının Dünyü Ve Bugünü**. Üçüncü Basım. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,1997.

Ediz, Zerrin. **Kadınların Tarihine Giriş**. Birinci Basım. İstanbul: Adım Yayıncılık,1995.

Edmondo de Amicis, **İstanbul**. İkinci Basım. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.

Ege, Nezahet Nurettin. **Prens Sabahaddin: Hayatı ve İlmi Müdafaaları**. İstanbul: Güneş Neşriyatı, 1977.

Enginün, İnci. **Halide Edip Adıvar’ın Eserlerinde Doğu Ve Batı Meselesi**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1978.

Evren, Burçak ve Dilek Girgin Can. **Yabancı Gezginler Ve Osmanlı Kadını**.

Birinci Basım. İstanbul: Milliyet Yayınları,1997.

Faroqhi, Suraiya. **Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak,Yaşamak**. Çeviren: Gül Çağalı Güven Ve Özgür TÜresay. Birinci Basım. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.

-----**Osmanlı Kültürü Ve Gündelik Yaşam.** Çeviren: Elif Kılıç. İkinci Basım. İstanbul: Türkiye Ekonomik Ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları,1998.

Feyzioğlu, Turhan. “Atatürk Ve Kadın Hakları,” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi.**

Cilt no: 2, Sayı no: 6, Temmuz 1986.

Fındıkoğlu, Ziyaeddin. “Türklerde Aile İctimaiyatı,” **Aile Yazıları/ Temel Kavramlar**

Yapı Ve Tarihi Süreç. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları,1990.

Gökalp, Ziya. **Türkçülüğün Esasları.** Haz.: Mehmet Kaplan. İkinci Basım. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları,1990.

Göksel, Burhan. **Çağlar Boyunca Türk Kadını Ve Atatürk.** Birinci Basım. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.

Gömeç, Saadettin. **Kök Türk Tarihi.** İkinci Basım. Ankara: Akçağ Yayınları,1999.

Gürtuna, Sevgi. “Klasik Dönemde Osmanlı Kadınının Giyim Tarzı,” **Türkler.** Cilt no: 11. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Güzel, Şehmus. “1908 Kadınları,” **Tarih Ve Toplum Dergisi**. İstanbul: 1984/2.

-----“Toplumsal Değişim Ve Kadın,” **Tanzimat’tan Cumhuriyet’ e Türkiye Ansiklopedisi**. Cilt no: 3. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.

Işın, Ekrem. **İstanbul’da Gündelik Hayat**. Birinci Basım. İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

İbn-i Batuta. **İbn-i Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler**. Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu. Ankara:Milli Eğitim Gençlik Ve Spor Bakanlığı Yayınları,1986.

İnan, Abdülkadir. “Türk Mitolojisinde Ve Halk Edebiyatında Kadın,” **Makaleler Ve İncelemeler**. İkinci Basım. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.

İzgi, Özkan. “İslamiyet’ten Önce Orta Asya Türk Kültürü,” **Milli Kültür Dergisi**. Cilt no: 1, Sayı no: 2, Ankara, 1977.

Kafadar, Cemal.“Tanzimat’tan Önce Selçuklu Ve Osmanlı Toplumunda Kadınlar,”

Çağlarboyu Anadolu’da Kadın: Anadolu Kadınının 9000 Yılı. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar Ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları,1993.

Kafesoğlu, İbrahim. **Türk Milli Kültürü**. On ikinci Baskı. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1995.

Kaplan, Leyla. **Cemiyetlerde Ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908- 1960)**. Birinci Basım. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1998.

Karadeniz, Feriha. “ XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Farklı Sınıflardaki Osmanlı Kadınına Genel Bir Bakış,” **Osmanlı Ansiklopedisi**. Cilt no: 5. Ankara, 1999.

Karakışla, Yavuz Selim. “Kızları da Alın Askere,” **Toplumsal Tarih Dergisi**. Sayı no: 147, Mart 2006.

-----“Osmanlı’da Kadın Fotoğrafçılar,” **Toplumsal Tarih Dergisi**. Sayı no: 47, Mart 2006.

Kılıçzade İ. Hakkı, “ Pek Uyanık Bir Uyku”, **İçtihad**, Sayı no: 55, 21 Şubat 1328; Sayı no: 57, (7 Mart 1329.

Koçer, Hasan Ali. **Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu Ve Gelişimi (1773– 1923)**.İkinci Basım. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları,1974.

Koloğlu, Orhan. **Takvim-i Vekayi**. Ankara: Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, 1981.

Korlaelçi, Murtaza. **Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi Ve İlk Etkileri**. İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.

Köker, Eser. "Meşrutiyet'ten Kurtuluş Savaşı'na Kadın Hareketi", **Sosyalizm Ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**. Cilt no: 6. İletişim Yayınları, 1988.

Kuran-ı Kerim. Hazırlayan: Abdülvehhap Öztürk. Ankara: Emek Ofset Yayınları, 2004.

Kuran, Ercüment. "Türk Ailesinin Mahiyeti Ve Tarihsel Gelişimi," **Aile Yazıları/ Temel Kavramlar Yapı Ve Tarihi Süreç**. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları,1990.

-----"Türkiye'de Kadın Haklarının Gelişimi", **Milli Kültür Dergisi**. Cilt No: 1. Sayı No: 6, Haziran 1977.

Kurnaz, Şefika. **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839–1923)**. İkinci Basım. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları,1991.

Kurt, Abdurrahman, “Tarihi Süreçte Türk Kadınları,” **Türkler**. Cilt no: 5. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

-----“Osmanlı’da Kadının Sosyo Ekonomik Konumu.” **Osmanlı Ansiklopedisi**. Cilt no: 5. Ankara,1999.

Lewis,Bernard. **Modern Türkiye’nin Doğuşu**. Yedinci Basım. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998.

Mardin, Şerif. **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri(1895- 1908)**. Üçüncü Basım. İstanbul: İletişim Yayınları, 1989.

Mehmet Akif, “Bir İki Söz”, **Sırat-ı Müstakım**, C.1, S.3, (28 Ağustos 1324).

Moltke, H.von. **Türkiye Mektupları**. Çeviren: Hayrullah Örs. İstanbul:Remzi Kitabevi., 1969.

Montagu, Lady Mary. **Doğu Mektupları**. Çeviren: Murat Aykaç Erginöz. İstanbul: Ark Yayınları, 2004.

Musa Kazım, “Hürriyet Ve Müsavat”, **Sırat-ı Müstakım**, C.1, S.2, (21 Ağustos 1324).

-----, C.1, S.4,(4 Eylül 1324).

-----, C.1, S.5, (11 Eylül 1324).

Müfide Ferit, “Feminizm-I”, **Türk Kadını**. Cilt No:1, Sayı No: 20, (16 Nisan 1335).

Namık Kemal, “Terbiye-i Nisvan Hakkında Bir Layihadır”, **Tasvir- i Efkar**, S.457, (29 Kanun-i Sani 1866).

Osmanlı Hukuk-i Aile Kararnamesi. Hazırlayan: Orhan Çeker. Konya: Mehir Vakfı Yayınları,1999.

Onay, Perihan. **Türkiye'nin Sosyal Kalkınmasında Kadının Rolü**. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1969.

Ortaylı, İlber. **Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek**. Üçüncü Basım. İstanbul: Timaş Yayınları,2006.

-----**Osmanlı Toplumunda Aile**. Üçüncü Basım. İstanbul: Pan Yayınları, 2001.

-----**Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi Ve Sosyal Değişim**. Birinci Basım. Ankara: Turhan Kitapevi,2000.

-----“Anadolu’da XVI. Yüzyılda Evlilik İlişkileri,” **Aile Yazıları/ Temel Kavramlar Yapı Ve Tarihi Süreç**. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları,1990.

-----**İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**. Birinci Basım. İstanbul: Hil Yayınları, 1983.

Ögel, Bahaeddin. **Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları**. Dördüncü Basım. İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları,2001.

Ozankaya, Özer. **Temel Toplumbilim Terimleri Sözlüğü**. Üçüncü Basım. Ankara: Savaş Yayınları,1984.

Özkaya, Günseli. **Tarih İçinde Kadın Hakları**. Birinci Basım. Ankara: TBMM Yayınları, 1985.

Öztürk, Hüseyin. **Kınalızade Ali Çelebi’de Aile Ahlakı**. İkinci Basım. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları,1991.

Öztürk, Said. “Osmanlı’da Çok Evlilik,” **Türkler**. Cilt no: 10. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Öztürkmen, Arzu. “Kadında Terbiye-i Bedeniye,” **Tarih Ve Toplum Dergisi**. Cilt no:

37, Sayı no: 219, Mart 2002.

Pamuk, Şevket. **Osmanlı- Türkiye İktisadi Tarihi (1500–1914)**. İkinci Basım. İstanbul: İletişim Yayınları,2005.

Peirce, Leslie P. **Harem-i Hümayun**. Dördüncü Basım. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.

Peyami Safa, **Türk İnkılâbına Bakışlar**. İstanbul: Ötüken Neşriyat,1990.

Prens Sabahaddin. **Türkiye Nasıl Kurtarılabilir**. İstanbul: Elif Yayınları, 1965.

Roded, Ruth M. “Osmanlı Tarihine Cinsiyet Açısından Bakılması,” **Osmanlı Ansiklopedisi**. Cilt no: 5, Ankara 1999.

Rasony, Laszlo. **Tarihte Türklük**. Üçüncü Basım. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1993.

Sancar, Aişe Aslı. **Osmanlı Toplumunda Kadın Ve Aile**. İkinci Basım. İstanbul: Hanımlar Eğitim Ve Kültür Vakfı Yayınları, 1999.

Schiele, Renate ve Wiener Wolfrang Müller. **XIX. Yüzyılda İstanbul Hayatı.**

İstanbul: Apa Yayınları, 1988.

Sevengil, Ahmet Refik. **İstanbul Nasıl Eğleniyordu?** Hazırlayan: Sami Önal.
Dördüncü Basım. İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.

Sılay, Kemal. “Erkeğin Ağzıyla Söylenen Gazel: Osmanlı Kadın Şairler Ve
Ataerkilliğin Gücü,” **Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları.**
Çeviren: Necmiye Alpay. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

Şinasi. **Şair Evlenmesi.** Hazırlayan: Ömer Erdem. İstanbul: Morpa Kültür
Yayınları,2000.

Şemsettin Sami, **Kadınlar.** Hazırlayan: İsmail Doğan . Birinci Basım.Ankara:
Gündoğan Yayınları,1996.

----- **Kâmûs-ı Türkî.** Üçüncü Basım. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.

Tansel Fevziye Abdullah. **Ziya Gökalp Külliyyatı.** Üçüncü Basım. Ankara: Türk Tarih
Kurumu Yayınları, 1989.

Taşçıoğlu, Muhaddere. **Türk Osmanlı Cemiyetinde Kadının Sosyal Durumu Ve**

Kadın Kıyafetleri. Birinci Basım. Ankara: Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Yayınları, 1958.

Tayanç Füsun / Tunç Tayanç. **Dünya’da Ve Türkiye’de Tarih Boyunca Kadın.**

Ankara: Tan Yayınevi, 1981.

Tekeli, Şirin. **Kadınlar Ve Siyasal Toplumsal Hayat.** Birinci Basım. İstanbul: Birikim Yayınları, 1982.

Temelkuran, Tefvik. Türkiye’de Açılan İlk Kız Öğretmen Okulu, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi.** Cilt no: 6, Sayı no:36, Eylül 1970.

Toprak, Zafer. “ Kadın Ve Hukuk-ı Nisvan,” **Toplumsal Tarih Dergisi.** Cilt no: 13, Sayı no: 75, Mart 2000.

-----“II. Meşrutiyet Döneminde Devlet, Aile Ve Feminizm,” **Sosyo- Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi.** Cilt no: 1, Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1992.

Toska, Zehra. “İstanbul Hayalhanesinde Beliren Kadın Sımaları,” **Osmanlı Ansiklopedisi.** Cilt no: 5, Ankara 1999.

Tunaya, Tarık Zafer. **İslamcılık Akımı**. Birinci Basım. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

----- **Türkiye’de Siyasal Partiler I**. Birinci Basım. İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.

Turan, Refik. “ Osmanlılarda Kuruluş Yıllarında Türk Ailesi,” **Sosyo- Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**. Cilt no: 1, Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1992.

Uçarol, Rifat. **Siyasi Tarih**. Dördüncü Basım. İstanbul: Filiz Kitabevi,1995.

Unat, Faik Reşit. **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişimine Tarihi Bir Bakış**. Birinci Basım. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1964

Unat, Nermin- Abadan. **Türk Toplumunda Kadın**. İkinci Basım. İstanbul: Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları, 1982.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. **Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi,1984.

Ülken, Hilmi Ziya. **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**. Beşinci Basım. İstanbul: Ülken Yayınları, 1998.

Ünal, Mehmet. “1917 Tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi,” **Aile Yazıları/ Temel**

Kavramlar Yapı Ve Tarihi Süreç. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları,1990.

Van Os, Nicole A.N.M. “Osmanlı Müslümanlarında Feminizm,” **Modern Türkiye’de**

Siyasi Düşünce. Cilt no:1. Birinci Basım. İstanbul: İletişim Yayınları,2001.

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet. **Atatürk İlkeleri Ve Türk Kadınlığının Çilesi.** İzmir: İzmir Meslek Kulübünün Yayınları,1970.

----- **Türk Medeni Kanunu.** Cilt no: 2. İstanbul: Sermet Matbaası,1960.

Yıldırım, Nuran.”Kadınların Hekim Olma Mücadelesi,” **Toplumsal Tarih Dergisi.**
Sayı no: 147, Mart 20

II. BELGESEL KAYNAKLAR

Düştur

İbret.

İçtihad.

Kadın.

MMZC

Sırat-ı Müstakım.

Tasvir- i Efkâr.

Terakki-i Muhadderat.

Tercüman-ı Ahval.

Türk Kadını

III. İNCELENEN OSMANLI KADIN DERGİLERİ

Demet. Sayı 1(17 Eylül 1324), Sayı2 (24 Eylül 1324), Sayı 3(1 Teşrin- i Evvel 1324),

Sayı 4(8 Teşrin-i Evvel 1324), Sayı 5 (15 Teşrin-i Evvel 1324),

Sayı 6(22 Teşrin-i Evvel 1324), Sayı 7(29 Teşrin-i Evvel 1324).

Hanımlar Âlemi. Sayı 1 (27 Mart 1330), Sayı 2 (3 Nisan 1330), Sayı 3 (10 Nisan 1330), Sayı 4 (17 Nisan 1330), Sayı 5 (24 Nisan 1330), Sayı 6 (1 Mayıs 1330), Sayı 9 (22 Mayıs 1330), Sayı 13 (19 Haziran 1330), Sayı 14 (26 Haziran 1330), Sayı 15 (3 Temmuz 1330), Sayı 18 (24 Temmuz 1330).

Kadınlar Âlemi. Sayı 1 (22 Mayıs 1330), Sayı 2 (29 Mayıs 1330), Sayı 3 (5 Haziran 1330), Sayı 4 (12 Haziran 1330), Sayı 5 (18 Haziran 1330), Sayı 7 (3 Temmuz 1330), Sayı 8 (10 Temmuz 1330), Sayı 9 (17 Temmuz 1330).

Kadınlar Dünyası. Sayı 7 (10 Nisan 1329), Sayı 118 (16 Teşrin-i Sani 1329),

Sayı 119 (23 Teşrin-i Sani 1329), Sayı 120 (30 Teşrin-i Sani 1329), Sayı 121 (7 Kanun-i Evvel 1329), Sayı 122 (14 Kanun-i Evvel 1329), Sayı 123 (21 Kanun-i Evvel 1329), Sayı 124 (28 Kanun-i Evvel 1329), Sayı 125 (5 Kanun-i Sani 1329), Sayı 126 (11 Kanun-i Sani 1329), Sayı 127 (18 Kanun-i Sani 1329), Sayı 128 (25 Kanun-i Sani 1329), Sayı 129 (1 Şubat 1329), Sayı 130 (8 Şubat 1329), Sayı 131 (15 Şubat 1329), Sayı 132 (22 Şubat 1329), Sayı 133 (1 Mart 1330), Sayı 134 (8 Mart 1330), Sayı 136 (22 Mart 1330), Sayı 138 (4 Nisan 1330), Sayı 139 (18 Nisan 1330), Sayı 141 (2 Mayıs 1330), Sayı 142 (9 Mayıs 1330), Sayı 143 (16 Mayıs 1330), Sayı 144 (23 Mayıs 1330), Sayı 145 (30 Mayıs 1330), Sayı 147 (13 Haziran 1330), Sayı 148 (20 Haziran 1330), Sayı 149 (27 Haziran 1330), Sayı 150 (5 Temmuz 1330), Sayı 151 (12 Temmuz 1330).

Mehasin. Sayı 1 (Eylül 1324), Sayı 2 (Teşrin-i Evvel 1324), Sayı 3 (Teşrin-i

Sani 1324), Sayı 4 (Kanun-i Evvel 1324), Sayı 5 (Kanun- i Sani 1324), Sayı 6 (Şubat 1324), Sayı 7 (Mart 1325), Sayı 8 (Temmuz 1325), Sayı 9 (Ağustos 1325), Sayı 10 (Eylül1325).